

RADA NAUKOWA

Przewodniczący – **Bogusław SYGIT**
Członkowie: Andrzej BAŁANDYNOWICZ, Bożena GRONOWSKA, Brunon HOLYST, Jerzy JAMIOŁKOWSKI, Przemysław JUCHACZ, Wiesław JUCHACZ, Piotr KARDAS, Jerzy KASPRZAK, Lech K. PAPRZYCKI, Emil W. PŁYWACZEWSKI, Wiesław POMORSKI,
Wojciech RADECKI, Karol ŚLIWKA, Andrzej WAŻNY

REDAKCJA

Redaktor Naczelny – **Wojciech KOTOWSKI**
Z-ca Redaktora Naczelnego – Jerzy JAMIOŁKOWSKI
Sekretarz Redakcji – Anna BOGDANOWICZ

WYDAJE

WYŻSZA SZKOŁA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI im. KSIĘCIA KAZIMIERZA KUJAWSKIEGO

Adres Redakcji:
88-100 Inowrocław, ul. Kielbasiewicza 7,
Tel. (22) 849 09 92
e-mail: wojciechkotowski@wp.pl

Skład

Maciej ŚWIĘTEK

Projekt okładki, druk i dystrybucja:

Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu

27-600 Sandomierz, ul. Żeromskiego 4
tel. 15 649 97 00
e-mail: marketing@wds.com.pl
www.wds.pl

ISSN 2544-9958 nakład 200 egz.

Wersją podstawową (referencyjną) czasopisma jest wersja papierowa

Spis treści
Table of contents

dr Wiesław Juchacz, Profesor i Rektor Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości im. Księcia Kazimierza Kujawskiego w Inowrocławiu, SSO w stanie spoczynku	
Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2020 r., sygn. II KK 22/19	5
<i>A gloss to the judgment of the Supreme Court of 28 January 2020, II KK 22/19</i>	8
dr hab. Kamil Frąckowiak, Profesor Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie	
Blankietowe znamiona przestępstwa z art. 586 k.s.h. w kontekście stosowania zasady <i>lex mitior agit</i>	9
<i>Formal construction of an offense under art. 586 k.s.h. in the context of applying the <i>lex mitior agit</i> principle</i>	18
dr Tomasz Kruszyński, główny specjalista Urzędu Miasta Torunia	
Tworzywa sztuczne w Unii Europejskiej – aktualne zagadnienia prawno-polityczne	19
<i>Plastics in the European Union - current policy and legal issues</i>	33
dr Krystyna Patora, prokurator Prokuratury Regionalnej w Łodzi	
Pojęcie „przestępstwa gospodarczego”	34
<i>The notion of „economic crime”</i>	61
płk mgr inż. Bogdan Prokop, Główny Specjalista Zarządu Inżynierii Wojskowej DG RSZ Warszawa	
Rola wojska w rozwiązywaniu niemilitarnych sytuacji kryzysowych	63
<i>The unconventional operation of military engineering units in the non-military crisis response operation</i>	75
ppłk mgr Sławomir Szwemin, Inspektor Wojewódzki Wydziału Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie	
Praktyczne aspekty identyfikacji zagrożeń podczas planowania ewakuacji ludności na wypadek konfliktu zbrojnego	76
<i>Practical aspects of hazard identification when planning the evacuation of the population in the event of armed conflict</i>	101

Jan Kluza, doktorant Uniwersytetu Jagiellońskiego, aplikant sędziowski
w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury

**Kontrowersyjne desygnaty znamienia „innego podobnie
niebezpiecznego przedmiotu” w prawie karnym. Uwagi na tle
orzecznictwa i poglądów doktryny** 103

***Controversial designations of the mark of „another similarly
dangerous object” in rimina law. Comments on the background
of case law and doctrine views*** 124

Wspomnienie o doktorze Wiesławie Pomorskim 125

Memory of Doctor Wiesław Pomorski 125

Wiesław Juchacz¹

Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2020 r., sygn. II KK 22/19

Streszczenie

W głosowanym orzeczeniu zawarto tezy, że sam fakt leczenia psychiatrycznego nie przesądza jeszcze, czy wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego są uzasadnione oraz, iż do przyjęcia, że zachodzi uzasadniona wątpliwość co do stanu poczytalności oskarżonego nie jest konieczne aby miały ona charakter ewidentny. W głosie stwierdzono, że z przytoczonymi wnioskami można się w pełni zgodzić. W opracowaniu przedstawiono orzecznictwo Sądu Najwyższego potwierdzające zajęte stanowisko. Wykazano także, że w uzasadnieniu głosowanego orzeczenia można dopatrzeć się niespójności, które omówiono. Nie można bowiem mówić, że występuje bezwzględna przyczyna odwoławcza a następnie mówić, że okoliczność ta wymaga zbadania.

Sam fakt leczenia psychiatrycznego nie przesądza jeszcze, czy wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego są uzasadnione oraz, iż do przyjęcia, że zachodzi uzasadniona wątpliwość co do stanu poczytalności oskarżonego nie jest bowiem konieczne, aby miała ona ewidentny charakter. Wystarczające jest uprawdopodobnienie tego, że poczytalność oskarżonego mogła być co najmniej ograniczona.

Na wstępie nie będzie błędem jeżeli padnie stwierdzenie, że głosowane orzeczenie zawiera tezy nie budzące wątpliwości. Jest bowiem oczywiste, że „sam fakt leczenia psychiatrycznego nie przesądza jeszcze, czy wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego są uzasadnione” oraz, iż „do przyjęcia, że zachodzi uzasadniona wątpliwość co do stanu poczytalności oskarżonego nie jest bowiem konieczne, aby miała ona ewidentny charakter i, że wystarczające jest uprawdopodobnienie tego, że poczytalność oskarżonego mogła być co najmniej ograniczona”.

Wielokrotnie Sąd Najwyższy stwierdzał, że sam fakt leczenia psychiatrycznego nie przesądza jeszcze, że wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego są uzasadnione.

* Dr Wiesław Juchacz, Profesor i Rektor Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości im. Księcia Kazimierza Kujawskiego w Inowrocławiu, SSO w Bydgoszczy w stanie spoczynku, ORCID 0000-0001-7240-6294.

Dla przykładu można wymienić kilka orzeczeń w których zajęto takie stanowisko.

I tak w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 3 września 2015 r., sygn. V KO 43/15 wyrażono pogląd, że „sam fakt leczenia psychiatrycznego nie musi przesądzać o zaistnieniu uzasadnionej wątpliwości co do poczytalności skazanego w postępowaniu wykonawczym. Stwierdzenie, czy taki stan rzeczywiście zaistniał, wymaga rozważenia okoliczności danego przypadku, w tym przeanalizowania dostępnej dokumentacji lekarskiej, jak i dokonania oceny dotychczasowych zachowań i postaw skazanego, tak w oparciu o zebrane w samej sprawie dowody, jak i dokumenty zgromadzone przez służbę penitencjarną”².

Z kolei w postanowieniu z dnia 28 października 2013 r., sygn. III KK 150/13 Sąd Najwyższy wypowiedział się, iż „nawet ujawnienie się okoliczności dotyczących konsultacji psychiatrycznych jest dalece niewystarczające do powzięcia uzasadnionych wątpliwości co do poczytalności oskarżonego”³.

Także w postanowieniu z dnia 11 kwietnia 2013 r., sygn. III KK 446/12 Sąd Najwyższy zawarto, że „... Sam tylko fakt złożenia przez oskarżonego oświadczenia, iż leczył się psychiatrycznie (podobnie, jak sam tylko fakt poddania oskarżonego badaniom psychiatrycznym w innej sprawie) nie musi oznaczać, że właśnie już zaistniał, bądź przynajmniej powinien być zaistnieć stan wątpliwości, o których mowa w art. 79 § 1 pkt 3 k.p.k. Jeżeli bowiem ocena całokształtu przesłanek sprawy – której to oceny organ może dokonać dopiero wraz z pojawieniem się oświadczenia (informacji o badaniu sądowo – psychiatrycznym odnoszonym do konkretnego czynu) – nie pozwala wywieść uzasadnienia dla powstania w związku z tym wątpliwości co do poczytalności oskarżonego, to nie może być mowy o potrzebie powoływania biegłych psychiatrów”⁴.

Ustalenie więc, że zachodzą uzasadnione wątpliwości co do stanu poczytalności oskarżonego może więc rodzić trudności. Z całą pewnością można przyjąć, że muszą one wynikać z obiektywnych przesłanek. Podzielić można także pogląd wyrażony w dwóch n/w orzeczeniach Sądu Najwyższego z których jasno wynika, że każdorazowo muszą być poddane analizie okoliczności występujące w danej konkretnej sprawie.

Według tezy zawartej np. w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2018 r., sygn. II KK 79/18 „Do przyjęcia, że zachodzi uzasadniona wątpliwość, o której mowa w art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k. nie jest konieczne, by owa wątpliwość miała charakter ewidentny – wystarczy uprawdopodobnienie wystąpienia tych okoliczności. Z drugiej jednak strony nie chodzi tu o jakiegokolwiek wątpliwości, lecz o wątpliwości wynikające z obiektywnych przesłanek. Powzięte przez uprawniony organ procesowy uzasadnione wątpliwości muszą mieć oparcie w konkretnych okolicznościach ustalonych w sprawie. Ustawa wymaga, aby wątpliwości były uzasadnione, a więc poparte takimi okolicznościami natury faktycznej, które w odbiorze zewnętrznym przemawiają za realną możliwością wy-

² OSNKW 2016, nr 1, poz. 3.

³ LEX nr 1396625.

⁴ LEX nr 1308133.

stąpienia u oskarżonego zakłóceń w stanie zdrowia psychicznego w chwili czynu lub w toku procesu”⁵.

Podobne stanowisko wyraził Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 20 grudnia 2016 r., sygn. II KK 384/16 stwierdzając, że „Sąd, ustalając czy faktycznie występują przesłanki wskazane w art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., zawsze powinien pamiętać o tym, że ich "zachodzenie" nie jest warunkowane jakimś abstrakcyjnym przeświadczeniem czy niezbyt uchwytym domysłem, lecz uzależnione jest od powzięcia przez organ postępowania tylko takich wątpliwości, które mają charakter uzasadniony, a więc takich, które mają oparcie w konkretnie ustalonych w sprawie okolicznościach. Decydujące znaczenie w tym zakresie ma ocena organu procesowego, a nie subiektywna ocena stron czy obrońcy”⁶.

Ustalenie powyższej przesłanki ma istotne znaczenie procesowe – rodzi bowiem konieczność ustanowienia obrońcy (art. 79 § 1 pkt 3 k.p.k.). Brak obrońcy w takiej sytuacji powoduje wystąpienie bezwzględnej przyczyny odwoławczej (art. 439 §1 pkt 10 k.p.k.) skutkującej uchYLENIEM wyroku.

Zgodzić się należy z argumentacją Sądu Najwyższego przytoczoną w uzasadnieniu głosowanego orzeczenia, z tym, że można wskazać na pewien brak konsekwencji w przyjętym wnioskowaniu. Skoro bowiem przyjmuje się, że nie powzięcie przez Sąd Rejonowy w J. wątpliwości co do poczytalności oskarżonego, choć w zaistniałej sytuacji należało je powziąć, a następnie – nie przeprowadzenie dowód z opinii biegłych lekarzy psychiatrów w efekcie przez nie wyznaczenie oskarżonemu obrońcy, doprowadziło do zaistnienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej określonej w art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. to jaki sens ma późniejsze stwierdzenie w uzasadnieniu, że rzeczą Sądu w ponownym postępowaniu będzie w pierwszym rzędzie dokonanie oceny twierdzeń oskarżonego o leczeniu psychiatrycznym (znajdujących oparcie w złożonych zaświadczeniach lekarskich) przez pryzmat przesłanek określonych w art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., a następnie, w zależności od wyniku tej oceny dopuszczenie dowodu z opinii biegłych lekarzy psychiatrów celem ustalenia poczytalności oskarżonego *tempore criminis* oraz wyznaczenie mu obrońcę z urzędu (art. 81 § 1 k.p.k.) albo – uznając, że jednak uzasadnione wątpliwości w tej mierze nie zachodzą – odstąpienie od przeprowadzenia takiego dowodu. Wskazuje się więc, że dopiero w razie przeprowadzenia dowodu z opinii biegłych, w zależności od jej treści, sąd podejmie stosowne decyzje co do udziału w postępowaniu obrońcy (art. 79 § 4 k.p.k.).

Jeżeli przyjmuje się wystąpienie bezwzględnej przyczyny odwoławczej, która stanowi podstawę uchYLENIA wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania to nie można przecież następnie wskazywać, że okoliczność, która stanowiła podstawę uchYLENIA wyroku będzie dopiero zbadana.

Należy podkreślić, że ustalenie czy sprawca był całkowicie niepoczytalny, czy też był niepoczytalny częściowo ma istotny wpływ na zakres jego odpowiedzial-

⁵ LEX nr 2627510.

⁶ LEX nr 2188792.

ności karnej i dlatego i z tego powodu okoliczność ta musi być wyjaśniona z należytą starannością (art. 31 k.k.).

A gloss to the judgment of the Supreme Court of 28 January 2020, II KK 22/19

Abstract

The notified judgement includes the theses that the mere fact of psychiatric treatment does not prejudice whether doubts regarding the state of someone's mental health are justified, and that in order to accept that there exists reasonable doubt as to the accused's accountability, it is not necessary that it be evident in nature. It is stated in the gloss that the presented conclusions are entirely acceptable. This work presents the judicature of the Supreme Court that confirms the position held. It is also pointed out that the justification of the notified judgement contains inconsistencies, which are discussed. One cannot, therefore, say that there are absolute grounds for the reversal of the judgement and then say that the circumstances require investigation.

Kamil Frąckowiak¹

Blankietowe znamiona przestępstwa z art. 586 k.s.h. w kontekście stosowania zasady *lex mitior agit*

Streszczenie

Celem artykułu jest prawnokarna ocena zachowania sprawcy w sytuacji zmiany w czasie orzekania przez sąd przepisów blankietowych (gospodarczych), które obecnie zawarte są w przepisie art. 11 ustawy Prawo upadłościowe normujących definicję upadłości². Analizowana zmiana intertemporalna dotyczy zaistnienia bądź niezaistnienia warunków upadłości, które uzasadniają odpowiedzialność sprawcy za niezgłoszenie w terminie wniosku o upadłość podmiotu gospodarczego. Celem artykułu jest określenie sposobu w jaki należy podejść do stosowania ustawy karnej w rozumieniu art. 4 § 1 k.k. w przypadku przestępstwa z art. 586 k.s.h. w sytuacji, gdy w czasie popełnienia czynu warunki upadłości zostały spełnione, zaś w czasie orzekania warunki upadłości nie zostałyby spełnione. Analiza treści obu przepisów art. 11 Prawa upadłościowego wskazuje, że przepisy obecnie obowiązujące są dla sprawców przestępstwa art. 586 k.s.h. względniejsze.

Słowa kluczowe

Upadłość, niewypłacalność, reguły intertemporalne, przestępstwo gospodarcze, prawo karne gospodarcze.

1. Uwagi ogólne

Rozważania dotyczące uwzględniania norm gospodarczych w normach prawa karnego należy rozpocząć od ogólnej konstatacji, że przepisy karne w obrocie gospodarczym należy ustanawiać i stosować ze szczególną ostrożnością.

¹ Dr hab. Kamil Frąckowiak, Katedra Prawa Karnego Materialnego i Prawa Wykroczeń, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, ORCID: 0000-0001-6992-4904.

² Należy dla czytelności wyводу wskazać, że ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze z dniem 1 stycznia 2016 r. zmieniła nazwę na Prawo upadłościowe zgodnie z art. 428 pkt 1 ustawy z dnia 15 maja – Prawo restrukturyzacyjne.

Jest to pośredni skutek sytuacji, w której obowiązujące normy prawnokarne nie nadążają za stale zmieniającymi się normami obrotu gospodarczego. Wtórny charakter norm prawnych jest szczególnie zauważalny właśnie w zakresie prawa karnego gospodarczego. Subsydiarny charakter tego prawa w obrocie gospodarczym, wynikający z odmiennych funkcji norm gospodarczych i karnych, znajduje swoje odzwierciedlenie w praktyce, tj. w faktycznej realizacji tych funkcji. Słusznie wskazuje R. Zawłocki, że kryminalizacja zachowań dotyczących obrotu gospodarczego powinna odbywać się z uwzględnieniem bieżących potrzeb społeczno-gospodarczych. Prawo karne powinno być zmienne tak, jak zmienna jest sama gospodarka³.

Wydaje się, iż swoistym wentylem bezpieczeństwa dla istniejącego stanu rzeczy w kontekście „niedopasowania” obowiązującego prawa karnego do aktualnych realiów gospodarczych mogą stać się reguły intertemporalne zawarte w art. 4 § 1 k.k., które łagodzą owo „niedopasowanie”. Będzie to możliwe jeśli dojdzie do zmiany normatywnej pomiędzy stanem prawnym z czasu popełnienia czynu zabronionego a stanem prawnym z czasu orzekania o przedmiotowym zachowaniu przez sąd. Wynikające z konieczności ścisłe powiązanie przepisów karnych gospodarczych z normami obrotu gospodarczego może prowadzić w takich sytuacjach do umniejszenia odpowiedzialności karnej sprawcy, a nawet do jego ekskulpacji. Nie może bowiem ująć uwadze organów stosujących prawo, że zastosowanie ustawy karnej formalnie już nieobowiązującej może wiązać się z bezpośrednim odwołaniem do norm gospodarczych praktycznie nieadekwatnych do rozpatrywanej sprawy⁴.

Niniejsze opracowanie w założeniu ma dotyczyć analizy zakresu kryminalizacji zachowania sprawcy, które wypełnia znamiona przestępstwa z art. 586 k.s.h. Dzięki regulacji zawartej w art. 116 k.k., która obliguje do stosowania przepisów części ogólnej k.k., to jest m.in. reguł intertemporalnych z art. 4 § 1 k.k., do innych ustaw przewidujących odpowiedzialność karną, można je z powodzeniem stosować do norm zawartych w Tytule V k.s.h. o intytulacji „Przepisy karne”, wśród których znajduje się art. 586 k.s.h.

Przestępstwo z art. 586 k.s.h. penalizuje niezgłoszenie upadłości pomimo powstania warunków uzasadniających według przepisów ustawy Prawo upadłościowe upadłość spółki. Niniejsze opracowanie osadza się ściśle na zmianie definicji niewypłacalności podmiotu gospodarczego wprowadzonej w życie nowelizacją Prawa upadłościowego z dniem 1 stycznia 2016 r. Z uwagi m.in. na wydłużenie okresu dającego podstawę do stwierdzenia niewypłacalności zadłużeniowej, nasuwa się bowiem pytanie dotyczące ewentualnego braku odpowiedzialności karnej sprawców na podstawie art. 586 kodeksu spółek handlowych.

Celem pracy jest prawnokarna ocena zachowania sprawcy w sytuacji zmiany w czasie orzekania przez sąd przepisów blankietowych (gospodarczych), które obecnie zawarte są w przepisie art. 11 ustawy Prawo upadłościowe normują-

³ R. Zawłocki (red.), Prawo karne gospodarcze, Tom 10, Warszawa 2012, s. 35.

⁴ R. Zawłocki (red.), Prawo karne gospodarcze, Tom 10, Warszawa 2012, s. 44.

cych definicję upadłości⁵. Analizowana przez autora niniejszego opracowania zmiana intertemporalna dotyczy właśnie zaistnienia bądź niezaistnienia warunków upadłości, które uzasadniają odpowiedzialność sprawcy za niezgłoszenie w terminie wniosku o upadłość podmiotu gospodarczego. Innymi słowy celem artykułu jest określenie sposobu w jaki należy podejść do stosowania ustawy karnej w rozumieniu art. 4 § 1 k.k. w przypadku przestępstwa z art. 586 k.s.h. w sytuacji, gdy w czasie popełnienia czynu warunki upadłości zostały spełnione, zaś w czasie orzekania warunki upadłości nie zostałyby spełnione.

2. Przestępstwo niezgłoszenia upadłości z art. 586 k.s.h.

Trafnie wskazuje R. Zabłocki, że decyzja o kryminalizacji danej patologii gospodarczej wiąże się z problematyką określenia treści i prawidłowej typizacji przepisu karnego w odniesieniu do tej patologii. Autor niniejszego opracowania również widzi konieczność przeprowadzenia odpowiedniej kryminalizacji oraz penalizacji w ramach stosunków gospodarczych. Wiąże się to z wymogiem ustanowienia przepisu karnego w ramach ustawy oraz w sposób ścisły i czytelny⁶.

Ustawodawca realizuje wskazany wyżej wymóg w przypadku przestępstwa niezgłoszenia wniosku o upadłość spółki handlowej w terminie. Przepis art. 586 k.s.h. typizujący wskazane przestępstwo powszechne stanowi: „Kto, będąc członkiem zarządu spółki albo likwidatorem, nie zgłasza wniosku o upadłość spółki handlowej pomimo powstania warunków uzasadniających według przepisów upadłość spółki podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku”. Istotą przestępstwa jest karalne niezgłoszenie wymaganego wniosku o upadłość spółki handlowej, mimo zaistnienia ku temu warunków. Zgodnie z art. 21 ust. 1 Prawa upadłościowego dłużnik jest obowiązany, nie później niż w terminie trzydziestu dni od dnia, w którym wystąpiła podstawa ogłoszenia upadłości, zgłosić w sądzie wniosek o ogłoszenie upadłości. Jest to przestępstwo z zaniechania, należące do przestępstw umyślnych. Zaniechaniu zatem towarzyszyć musi zamiar bezpośredni lub ewentualny. Dla jego przypisania niezbędne jest nie tylko ustalenie stanu uzasadniającego zgłoszenie upadłości, ale też ustalenie świadomości sprawcy tego stanu. Przestępstwo z art. 586 k.s.h. jest przestępstwem formalnym (bezsukutowym), gdyż jego dopełnienie jest niezależne od wyrządzenia komukolwiek szkody. Do znamion tego przestępstwa nie należy wszak skutek w postaci szkody.

Przestępstwo z art. 586 k.s.h. jest przestępstwem indywidualnym. I. Sepiolo-Jankowska trafnie zauważa, że przepis odnosi się tylko do osób odpowiedzialnych za złożenie wniosku, wskazując jako potencjalnych sprawców wyłącznie

⁵ Należy dla czytelności wyводу wskazać, że ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze z dniem 1 stycznia 2016 r. zmieniła nazwę na Prawo upadłościowe zgodnie z art. 428 pkt 1 ustawy z dnia 15 maja – Prawo restrukturyzacyjne.

⁶ R. Z a b ł o c k i (red.), Prawo karne gospodarcze, Tom 10, Warszawa 2012, s. 33.

członków zarządu i likwidatorów⁷. Jest to ich bowiem prawny obowiązek. Niedopuszczalne jest zatem rozszerzanie katalogu podmiotów na osoby jedynie uprawnione do jego złożenia⁸. W sytuacji, gdy zarząd jest organem kolegialnym albo występuje większa liczba likwidatorów winę każdej osoby należy ocenić indywidualnie.

Zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 1 lipca 2016 r., sygn. II AKa 97/16⁹ strona przedmiotowa czynu określonego w art. 586 k.s.h. polega jedynie na zaniechaniu podjęcia czynności – niezgłoszenia wniosku o upadłość, pomimo powstania warunków uzasadniających upadłość spółki według właściwych przepisów. Trwa on tak długo, dopóki nie zostanie przerwany bądź działaniem samego sprawcy, bądź też w wyniku powstania nowych okoliczności istotnych z punktu widzenia dyspozycji art. 586 k.s.h.

W obowiązującym stanie prawnym podstawą ogłoszenia upadłości jest niewypłacalność dłużnika. Jest to jedno z podstawowych pojęć na gruncie prawa upadłościowego, które ma zastosowanie do przepisów dotyczących odpowiedzialności za brak złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości w określonym ustawą terminie. Konieczność zmiany i zliberalizowania dotychczas obowiązującej definicji była od dawna podnoszona w doktrynie. Niewypłacalność rozumiana jest jako niewykonywanie wymagalnych zobowiązań pieniężnych, a w stosunku do dłużników osób prawnych oraz tzw. ułomnych osób prawnych także sytuacja, gdy zobowiązania pieniężne dłużnika przekroczą wartość jego majątku i stan ten utrzymuje się przez okres ponad 24 miesiące, nawet wówczas, gdy dłużnik na bieżąco wykonuje swe zobowiązania pieniężne¹⁰.

Pojęcie niewypłacalności oraz przywołany w treści dyspozycji art. 586 k.s.h. wniosek o upadłość jako warunki karalności należy rozpatrywać w rozumieniu prawa upadłościowego. Tym samym norma prawa upadłościowego (gospodarczego) zawarta w art. 11 Prawa upadłościowego stanowi kryminalizacyjną i interpretacyjną matrycę dla blankietu przepisu karnego gospodarczego z art. 586 k.s.h. Przyznać należy rację R. Zawłockiemu, że norma gospodarcza przy analizowanym w opracowaniu przestępstwie wyznacza typizację i wykładnię przepisu karnego gospodarczego¹¹.

Dokonując wykładni przepisu art. 11 Prawa upadłościowego należy zwrócić w pierwszej kolejności uwagę, że główna przesłanka upadłości (niewypłacalność), jak sygnalizowano wcześniej, uległa zmianie wraz z nowelizacją. Zgodnie z uzasadnieniem projektu rządowego projektu ustawy – Prawo restrukturyzacyj-

⁷ I. Sepiło-Jankowska, Odpowiedzialność karna członków zarządu za zaniechanie złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości z ograniczoną odpowiedzialnością, *Prokuratura i Prawo* 2017, nr 3, s. 26.

⁸ Przepis art. 20 Prawa upadłościowego wskazuje jedynie osoby uprawnione do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości.

⁹ LEX nr 2171296.

¹⁰ M. Rodzyńki, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Tom XIV, WKP 2018, LEX/el., komentarz do art. 586 k.s.h., teza 1.

¹¹ R. Zawłocki (red.), *Prawo karne gospodarcze*, Tom 10, Warszawa 2012, s. 41, (w:) S. Włodzka (red.), *System Prawa Handlowego*.

ne¹² nowy sposób zdefiniowania stanu niewypłacalności uwzględnia przesłanki ekonomiczne określenia stanu finansów przedsiębiorcy, słuszne postulaty doktryny oraz orzecznictwa. Zmiany dotyczą zarówno podstawy związanej z płynnością finansową dłużnika (art. 11 ust. 1 p.u.n.), jak i z nadmiernym zadłużeniem (art. 11 ust. 2 p.u.n.). Zmiana definicji niewypłacalności przekłada się na odpowiedzialność członków zarządu wynikającą z przepisów karnych art. 586 k.s.h. Nowy sposób zdefiniowania stanu niewypłacalności uwzględnia przesłanki ekonomiczne określenia stanu finansów przedsiębiorcy, słuszne postulaty doktryny oraz orzecznictwa. Zmiany dotyczą zarówno podstawy związanej z płynnością finansową dłużnika (art. 11 ust. 1 p.u.n.), jak i z nadmiernym zadłużeniem (art. 11 ust. 2 p.u.n.). Jak wskazuje M. Rodzyńkiewicz upadłość podmiotu gospodarczego może mieć zatem albo płynnościową, albo bilansową przyczynę, z czego wynika, że także podmiot cechujący się chwilowo płynnością finansową powinien być – pod rygorem odpowiedzialności karnej – zgłoszony do upadłości, jeżeli z bilansu wynika, że brak jest podstaw bilansowych do zachowania płynności finansowej na skutek trwałego niepokrywania zobowiązań wartością posiadanego majątku¹³.

W tym miejscu dla porównania należy przywołać treść przepisu art. 11 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe w brzmieniu obowiązującym przed i po 1 stycznia 2016 r. Do 1 stycznia 2016 r. przepis art. 11 stanowił:

„1. Dłużnika uważa się za niewypłacalnego, jeżeli nie wykonuje swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych.

2. Dłużnika będącego osobą prawną albo jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, uważa się za niewypłacalnego także wtedy, gdy jego zobowiązania przekroczą wartość jego majątku, nawet wówczas, gdy na bieżąco te zobowiązania wykonuje”.

Po nowelizacji zaś przepis art. 11, w istotnym dla odpowiedzialności karnej z art. 586 k.s.h zakresie, uległ rozbudowaniu i stanowi:

„(...) 1. Dłużnik jest niewypłacalny, jeżeli utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych.

1a. Domniemywa się, że dłużnik utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych, jeżeli opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych przekracza trzy miesiące.

2. Dłużnik będący osobą prawną albo jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, jest niewypłacalny także wtedy, gdy jego zobowiązania pieniężne przekraczają wartość jego majątku, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający dwadzieścia cztery miesiące.

3. Do majątku, o którym mowa w ust. 2, nie wlicza się składników niewchodzących w skład masy upadłości.

¹² Uzasadnienie projektu rządowego projektu ustawy – Prawo restrukturyzacyjne, Sejm VII Kadencji, druk nr 2824, s. 65, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2824>.

¹³ M. Rodzyńkiewicz, Kodeks spółek handlowych. Komentarz, Tom XIV, WKP 2018, LEX/el., komentarz do art. 586 k.s.h., teza 1.

4. Do zobowiązań pieniężnych, o których mowa w ust. 2, nie wlicza się zobowiązań przyszłych, w tym zobowiązań pod warunkiem zawieszającym oraz zobowiązań wobec współnika albo akcjonariusza z tytułu pożyczki lub innej czynności prawnej o podobnych skutkach, o których mowa w art. 342 ust. 1 pkt 4.

5. Domniemywa się, że zobowiązania pieniężne dłużnika przekraczają wartość jego majątku, jeżeli zgodnie z bilansem jego zobowiązania, z wyłączeniem rezerw na zobowiązania oraz zobowiązań wobec jednostek powiązanych, przekraczają wartość jego aktywów, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający dwadzieścia cztery miesiące (...).

Analiza dwóch stanów prawnych, z przed i po 1 stycznia 2016 r., wskazuje, że w wyniku wprowadzenia nowej definicji niewypłacalności pojęcie uległo zliberalizowaniu, zgodnie z intencją ustawodawcy. W obowiązującym stanie prawnym za niewypłacalnego zostanie uznany podmiot gospodarczy, który utracił zdolność wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych. Oznacza to, w przeciwieństwie do poprzedniego stanu prawnego¹⁴, że nie wystarcza sam fakt niedokonywania płatności w terminie, lecz by z sytuacji finansowej dłużnika wynikał obiektywny brak możliwości dokonania wymagalnych zobowiązań pieniężnych. Jednocześnie ustawa Prawo upadłościowe przyjmuje przy tym domniemanie, że opóźnienie w regulowaniu zobowiązań winno wynosić minimum 3 miesiące, aby można było stwierdzić utratę zdolności do wykonywania zobowiązań przez podmiot gospodarczy. Dodatkowo dłużnik jest niewypłacalny także wtedy, gdy jego zobowiązania pieniężne przekraczają wartość jego majątku, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający dwadzieścia cztery miesiące. Jednakże nie wlicza się do nich zobowiązań przyszłych. W poprzednim stanie prawnym brak było wymogu 24 miesięcy ani wyłączenia w obliczaniu górowania zobowiązań nad wartością majątku dotyczących zobowiązań przyszłych¹⁵.

¹⁴ W piśmiennictwie dotyczącym stanu prawnego przed 1 stycznia 2016 r. można było znaleźć jednakże bardziej rygorystyczny pogląd w kontekście art. 11. Prawa upadłościowego. A. J. Witosz podaje, mimo że prawo upadłościowe wprost tego nie wymagało, to należy przyjąć, że utrata zdolności do wykonywania zobowiązań musi mieć charakter trwały. Jego zdaniem trafne były wyroki Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2000 r., sygn. V CKN 1117/00, LEX nr 56047: „(...) zaprzestanie płacenia długów, jako przesłanka ogłoszenia upadłości, musi mieć trwały charakter, co oznacza, że dłużnik nie tylko obecnie nie płaci długów, ale także nie będzie tego czynił w przyszłości z powodu braku niezbędnych środków”, oraz z dnia 28 kwietnia 2006 r., sygn. V CSK 39/06, LEX nr 376485: „Trwałe zaprzestanie płacenia długów oznacza, że dłużnik nie tylko obecnie nie płaci długów, ale także nie będzie tego czynił w przyszłości z powodu braku niezbędnych środków” (por. także wyrok SN z dnia 19 marca 2010 r., sygn. II UK 258/09, LEX nr 920554. W obecnym stanie prawnym, po 1 stycznia 2016 r. redakcja przepisu nie pozostawia już żadnych wątpliwości, że wskazaną interpretację należy uznać za prawidłową. A. J. Witosz, (w:) A. Kidyba (red.), Kodeks spółek handlowych. Tom IV. Komentarz do art. 491–633, LEX/el., komentarz do art. 586 k.s.h., teza 5.

¹⁵ I. Sepiolo-Jankowska, Odpowiedzialność karna członków zarządu za zaniechanie złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości z ograniczoną odpowiedzialnością, *Prokuratura i Prawo* 2017, nr 3, s. 25.

3. Zasada *lex mitior agit* w przypadku przestępstwa niezgłoszenia upadłości z art. 586 k.s.h.

Zmiana definicji niewypłacalności, omówiona w pkt 2 niniejszego opracowania, przekłada się na zakres odpowiedzialności członków zarządu wynikającą z przepisu art. 586 k.s.h. Rozstrzygnięcia zagadnień intertemporalnych należy dokonać za pomocą reguł z art. 4 k.k. Zasady intertemporalne zawarte w art. 4 § 1 k.k. określają, że jeżeli w czasie orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa, stosuje się ustawę nową. Ustawę obowiązującą poprzednio stosuje się, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy. Dla ograniczenia zakresu stosowania art. 4 § 1 k.k. konieczne jest wyraźne postanowienie normodawcy. Wyjątki od stosowania art. 4 § 1 k.k. znajdują się w art. 4 § 2, 3 i 4 k.k., tj. jedynie w obszarze wykonania kary i zatarcia skazania.

Wprawdzie zgodnie z zasadą określoności czynu czyn zabroniony musi być określony w ustawie, jednak o prawnej ocenie takiego czynu mogą decydować też przepisy niższego rzędu, np. wypełniające ustawowy blankiet lub precyzujące znamiona zawarte w ustawie (np. przesłanki zezwolenia). Przez „ustawę” w znaczeniu art. 4 k.k. należy rozumieć cały obowiązujący w danym czasie stan prawny odnoszący się do badanego czynu¹⁶. Zgodnie z poglądem W. Wróbla ocena bezprawności czynu jako warunku karalności zakotwiczona jest historycznie w czasie popełnienia konkretnego zachowania¹⁷. „Zmiana ustawy” może dotyczyć więc zarówno zmiany ustawy *sensu stricto*, jak i zmiany innych przepisów wartościujących badany czyn. Zmiana ustawy może polegać także na zmianie ustawowych określeń definiujących znamiona czynu zabronionego (zmiana tzw. słowniczka)¹⁸.

Przy ocenie, która z dwóch ustaw jest względniejsza, należy brać pod uwagę cały stan prawny mający zastosowanie do badanego czynu w chwili jego popełnienia i w chwili orzekania. Słusznie zwrócił na to uwagę SA w Lublinie w wyroku z dnia 23 marca 2006 r., sygn. II AKa 286/05¹⁹, stwierdzając: skoro jest oczywiste, że zawarte w jednej ustawie (kodeksie) przepisy określające zasady odpowiedzialności karnej (tzw. przepisy części ogólnej) oraz przepisy regulujące typy przestępstw (przepisy części szczególnej) przy analizie względności ustawy dla sprawcy winny być badane łącznie, to konsekwentnie trzeba także zaakceptować pogląd, że taką samą zasadę łącznego badania pod kątem względności dla sprawcy należy zastosować do przepisów części ogólnej kodeksu karnego oraz do przepisów regulujących typy przestępstw umieszczonych w innej ustawie. Uzasadniony jest więc pogląd, że pod pojęciem „ustawa” w rozumieniu art. 4 § 1

¹⁶ Zob. R. Dębski, *Pozastawowe...*, s. 130, a także wyroki SN: z dnia 18 kwietnia 1973 r., sygn. VI KZP 5/73, OSNKW 1973, nr 7–8, poz. 87; z dnia 4 lipca 2001 r., sygn. V KKN 346/99, Prok. i Pr. 2001, dodatek „Orzecznictwo”, nr 12, poz. 1 i 16.

¹⁷ W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, s. 589.

¹⁸ W. Wróbel, (w:) W. Wróbel, A. Zoł (red.), *Kodeks karny. Część ogólna, Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52*, WK 2016, LEX/el., komentarz do art. 4.

¹⁹ LEX nr 183571

k.k. należy rozumieć nie konkretny akt prawny, ale cały obowiązujący w danym czasie porządek prawny²⁰.

W kontekście reguł intertemporalnych z art. 4 § 1 k.k. o stosowaniu ustawy względniejszej szczególne powiązanie norm gospodarczych z przepisami karnymi gospodarczymi nakazuje, aby wybór ustawy odnosił się do także do norm gospodarczych, do których odnosi się przepis karny. One bowiem wytyczają zakres obowiązków i uprawnień sprawcy przestępstwa. W uzupełnieniu do wskazanego nakazu, należy dodać, przywołując trafne uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2018 r., sygn. IV KK 188/17, iż względność ustaw karnych, o której mówi przepis art. 4 k.k., winna być oceniona nie hipotetycznie, abstrakcyjnie, lecz poprzez porównanie konkretnej sytuacji na tle obydwu aktów prawnych²¹.

W ślad za przywołanymi judykatami należy zauważyć, że w przypadku art. 586 k.s.h., kluczowe znaczenie dla sytuacji prawnokarnej sprawcy ma omówiony w pkt 2 niniejszego opracowania, przepis art. 11 Prawa upadłościowego regulujący przesłankę niewypłacalności podmiotu gospodarczego. W przepisach przejściowych ustawy Prawa upadłościowego, ze zrozumiałych względów, nie znajdujemy wytycznych w jaki sposób ocenić zachowanie sprawcy z prawnokarnego punktu widzenia, czyli gdy sprawa wniosku o upadłość nie zgłosi mimo spoczywającego na nim obowiązku. Przepisy przejściowe odnoszą się jedynie do ogłoszonej upadłości przed dniem wyjścia w życie ustawy, do której stosuje się w takiej sytuacji przepisy dotychczasowe (art. 536 Prawo upadłościowe). Dotyczą spraw, w których przed dniem wejścia w życie ustawy wpłynął wniosek o ogłoszenie upadłości lub nie orzeczono o otwarciu postępowania układowego, wówczas prowadzi się postępowanie według przepisów nowej ustawy (art. 537, art. 538 Prawa upadłościowego)²². W tym pierwszym przypadku, z uwagi na zliberalizowanie pojęcia niewypłacalności, warunki do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości mogły się w ogóle nie ziścić.

Zauważyć należy, że w ustawie Prawo upadłościowe w brzmieniu wcześniejszym, obowiązującym do 31 grudnia 2015 r. nie było zawartego wskazanego domniemania, że dłużnik utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych, jeżeli opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych przekracza trzy miesiące oraz brak było wymogu okresu dwudziestu czterech miesięcy, w którym to miałby zachodzić stan niewypłacalności. Tym samym wnioskować należy, że wyrokowanie w czasie obowiązywania nowej ustawy powinno być oparte właśnie na niej, gdyż w tym wypadku jest ona względniejsza

²⁰ W. Wróbel, (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część ogólna, Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52, WK 2016, LEX/el., komentarz do art. 4.; wyrok SA w Lublinie z dnia 20 czerwca 2006 r., sygn. II AKa 165/06, LEX nr 192832; wyrok SN z dnia 2 lutego 2006 r., sygn. V KK 199/05, LEX nr 176023; wyrok SA w Krakowie z dnia 8 października 2008 r., sygn. II AKa 92/08, KZS 2008, nr 11, poz. 49.

²¹ LEX nr 2435659.

²² M. Terlecka, Odpowiedzialność karna na podstawie art. 586 kodeksu spółek handlowych w świetle nowelizacji Prawa upadłościowego, Prokuratura i Prawo, nr 10, s. 8.

dla sprawy. Zarzut dotyczący niezgłoszenia wniosku o upadłość spółki w odpowiednim terminie przez sprawcę zasadnie oparty na poprzednim stanie prawnym, który nie zawierał minimalnego czasu trwania niewypłacalności staje się w aktualnym stanie prawnym bezzasadny, jeśli opóźnienie w regulowaniu wymagalnych zobowiązań trwało krócej niż 3 miesiące lub stan niewypłacalności nie utrzymywał się nieprzerwanie przez 24 miesięczny okres czasu. Należy bowiem kierować się zasadą niepogarszania sytuacji prawnej sprawcy przy zmianie przepisów i zależnie od etapu postępowania karnego umorzyć postępowanie albo uniewinnić sprawcę od zarzucanego mu czynu w oparciu art. 4 § 1 k.k.

4. Wnioski

Analiza stosowania reguł intertemporalnych w kontekście nowelizacji przepisu art. 11 Prawa upadłościowego mającego istotne znaczenie przy odpowiedzialności karnej z art. 586 k.s.h. wykazała, że art. 4 § 1 k.k. może skutecznie uchronić domniemyanych sprawców od tej odpowiedzialności. Analiza treści obu przepisów art. 11 Prawa upadłościowego wskazuje, że przepisy obecnie obowiązujące są dla sprawców blankietowego przestępstwa art. 586 k.s.h. względniejsze.

Tym samym normy prawnokarne w tym konkretnym przypadku nadążają za nowelizacją Prawa upadłościowego, która zliberalizowała normy obrotu gospodarczego. Spełniony zostaje w ten sposób cel prawnokarnej ochrony jakim jest prawidłowe funkcjonowanie obrotu gospodarczego.

Na zakończenie niniejszego opracowania, mając na względzie słuszną tezę, że każdy stan faktyczny sprawy jest inny, autor chciałby powyższe rozważania opatrzyć pewnym zastrzeżeniem. Wnioski płynące z analizy znamion blankietowych przepisu art. 586 k.s.h. nie mogą mieć niestety charakteru kategoriowego z uwagi na niepowtarzalne okoliczności każdego stanu faktycznego. Należy uznać je za wskazówki przy określaniu względniejszego stanu prawnego dla sprawcy.

Literatura

1. Dębski R., Pozaustawowe znamiona przestępstwa, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1995.
2. Rodzyńkiewicz M, Kodeks spółek handlowych. Komentarz, Tom XIV, WKP 2018 r.
3. Sepiolo-Jankowska I., Odpowiedzialność karna członków zarządu za zaniechanie złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości z ograniczoną odpowiedzialnością, Prokuratura i Prawo 2017, nr 3..
4. Witosz A.J., (w:) A. Kidyba (red.), Kodeks spółek handlowych. Tom IV. Komentarz do art. 491–633, LEX/el., komentarz do art. 586 k.s.h., teza 5.

5. Wróbel W., Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2003.
6. Wróbel W., (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część ogólna, Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52, WK 2016, LEX/el.
7. Terlecka M, Odpowiedzialność karna na podstawie art. 586 kodeksu spółek handlowych w świetle nowelizacji Prawa upadłościowego, Prokuratura i Prawo, nr 10.
8. Zawłocki R. (red.), Prawo karne gospodarcze, Tom 10, Warszawa 2012.

Formal construction of an offense under art. 586 k.s.h. in the context of applying the *lex mitior agit* principle

Abstract

The purpose of the article is to assess criminal behavior of a perpetrator in a situation of change in the time when the court adjudicates on blank (economic) regulations, which are currently included in the provision of art. 11 of the Bankruptcy Act regulating the definition of bankruptcy. The analyzed intertemporal change concerns the existence or non-existence of bankruptcy conditions that justify the perpetrator's liability for failure to file a bankruptcy petition within the deadline. The purpose of the article is to define the way in which the criminal law should be applied within the meaning of art. 4 § 1 of the Penal Code in the case of an offense under Art. 586 of the Commercial Companies Code in a situation where the conditions of bankruptcy were met when the act was committed and the conditions of bankruptcy would not have been met at the time of adjudication. Analysis of the content of both provisions of Art. 11 of the Bankruptcy Law indicates that the provisions currently in force are for more favorable for perpetrators of crimes under art. 586 Commercial Companies Code.

Key words

Bankruptcy, insolvency, intertemporal rules, economic crime, economic criminal law.

Tomasz Kruszyński

Tworzywa sztuczne w Unii Europejskiej – aktualne zagadnienia prawno-polityczne

Streszczenie

Tworzywa sztuczne ułatwiają nasze codzienne funkcjonowanie, stanowią potężną gałąź gospodarki, ale też obciążają poważnie środowisko naturalne. Sytuacji nie poprawia fakt, że ich odpady rozkładają się w środowisku bardzo powoli w czasie liczącym w setkach i tysiącach lat, przez co akumulują się w glebach i wodzie, a w konsekwencji w żywych organizmach. Problem zanieczyszczenia plastikiem, choć funkcjonuje w debacie publicznej od wielu lat, nie znalazł jak dotąd zadowalającego rozwiązania. Dobrym prognostykiem są zatem ostatnie działania władz Unii Europejskiej wzmacniające politykę zrównoważonego rozwoju w zakresie tworzyw sztucznych. Postępowanie wobec nich uznano m.in. za priorytet w dokumentach strategicznych na rzecz rozwoju gospodarki o obiegu zamkniętym.

Niniejszy artykuł prezentuje syntetyczny przegląd kluczowych zagadnień politycznej i legislacyjnej działalności władz UE mającej na celu kompleksowe rozwiązanie problemu obciążenia środowiska przez tworzywa sztuczne m.in. za pośrednictwem Europejskiej strategii na rzecz tworzyw sztucznych w gospodarce o obiegu zamkniętym oraz przyjętej w 2019 roku dyrektywy w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko.

Słowa kluczowe

Tworzywa sztuczne, plastik, zanieczyszczenie środowiska, rozwój zrównoważony, dyrektywa plastikowa.

1. Wprowadzenie

Tworzywa sztuczne jako wysoce funkcjonalne materiały są nieodzownym elementem niezliczonych dóbr przemysłowych i konsumpcyjnych. Od momentu wprowadzenia ich do produkcji w 1907 roku tworzywa przeniknęły wiele aspektów współczesnego życia i obecnie trudno sobie wyobrazić życie bez nich. Ich podstawowymi zaletami są niskie koszty produkcji, trwałość i wszechstronność. Wytwarzanie tworzyw stanowi potężną gałąź gospodarki przynoszącą milionowe zyski przedsiębiorcom i przyczyniającą się do wzrostu ogólnego dobrobytu. Jak

jednak każdy medal, tak i ten ma dwie strony, przez co pozytywowi towarzyszą mankamenty, które ostatnimi laty zaczynają równoważyć zalety, a zdaniem wielu ekspertów już od dawna je przewyższają. Mowa oczywiście o wpływie plastiku na środowisko naturalne – oddziaływaniu nader negatywnym i o dalekosiężnych, katastrofalnych skutkach.

Jedną z najbardziej widomych i alarmujących oznak tych wzbudzających coraz większe zaniepokojenie opinii publicznej problemów jest rzeka milionów ton plastikowych odpadów, które co roku trafiają do środowiska, a zwłaszcza do oceanów, przynosząc budzące dreszcze trwogi obrazy zwierząt spętanych plastikowymi okowami bądź unoszących się w toni wielokilometrowych wysp śmieci.

Konsekwencje długofalowe zanieczyszczenia tworzywami biorą się stąd, że plastikowe odpady rozkładają się w środowisku bardzo powoli, w czasie licznym w wielu setkach lat (do wyprodukowania torby plastikowej wystarczy zaledwie sekunda, człowiek używa jej statystycznie jedynie przez 30 minut, a w środowisku rozkłada się kilkaset lat), przez co sukcesywnie narasta ich akumulacja w glebach i wodzie, a następnie w tkankach żywych organizmów, wliczając w to człowieka. Truizmem będzie stwierdzenie, że nie pozostaje to bez wpływu na nasze zdrowie i jeśli nic nie zrobimy z tonami zalegającego w środowisku plastiku, nasza kondycja zdrowotna będzie się regularnie pogarszać.

Lawinowo narasta zanieczyszczenie świata mikro- i nanoplastikiem. Pod wpływem m.in. temperatury, chemicznego środowiska wody morskiej, promieniowania UV oraz innych czynników fizykochemicznych, przedmioty wykonane z tworzyw sztucznych rozpadają się na mniejsze części. Te małe i mikrodrobinki plastiku wnikają we wszelkie zakątki podmorskiego ekosystemu, przez co odnajduje się je obecnie permanentnie w żołądkach i tkankach najrozmaitszych organizmów, takich jak wieloryby, delfiny, foki, pingwiny, czy choćby bliskie naszemu sercu bałtyckie śledzie.

Problem zanieczyszczenia środowiska plastikiem, choć funkcjonuje w debacie publicznej od wielu lat, nie znalazł jak dotąd na tyle zadowalającego rozwiązania, by można było choć wspomnieć o przysłowiowym światełku w tunelu. Przynajmniej do niedawna. Załącznikiem większej zmiany mogą być jednak ostatnie działania władz Unii Europejskiej (UE) na rzecz wzmocnienia polityki zrównoważonego rozwoju w obszarze tworzyw sztucznych. Postępowanie wobec tworzyw uznano m.in. za priorytet w planie działań dotyczącym gospodarki o obiegu zamkniętym z 2015 roku, jak też w jego odnowionej wersji z marca 2020 roku (Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy¹), która nota bene rozpoczyna się wymownym memento: „istnieje tylko jedna planeta Ziemia, lecz do 2050 r. światowa konsumpcja będzie tak duża, jak gdyby było ich trzy”. W podobnie barwnym tonie wypadło wystąpienie prezydenta Francji Emmanuela Ma-

¹ Por. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy, COM(2020) 98 final, Bruksela, 11.3.2020.

crona podczas konferencji klimatycznej w Paryżu – COP 21, który nawiązując do jej idei podkreślił iż: „nie ma planu B, bo nie ma planety B”.

Nadając wysoki priorytet ograniczaniu zanieczyszczenia środowiska plastikiem władze UE podjęły konsekwentnie kroki polityczne i legislacyjne w celu kompleksowego rozwiązania problemu – w styczniu 2018 roku Komisja Europejska ogłosiła Europejską strategię na rzecz tworzyw sztucznych w gospodarce o obiegu zamkniętym, a następnie jako jej emanację, w czerwcu 2019 Parlament Europejski (PE) zaakceptował dyrektywę w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko. Państwa członkowskie wyrażają poprzez nią ambitne zamierzenia w celu limitowania produkcji i używania plastiku, m.in. poprzez osiągnięcie poziomu 90 procent zbiórki plastikowych butelek do 2029 roku, te zaś z kolei będą musiały zawierać co najmniej 30 procent zawartości pochodzącej z recyklingu do 2030 roku.

Prawny ten akt, może być odbierany jako pozytywny i ważny krok w kierunku przezwyciężenia jednych z największych plag środowiskowych współczesnego świata, a to poprzez przyczynienie się do osiągnięcia celu zrównoważonego rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) nr 12 dotyczącego zapewnienia zrównoważonych wzorców konsumpcji i produkcji, który stanowi część Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 25 września 2015 roku.

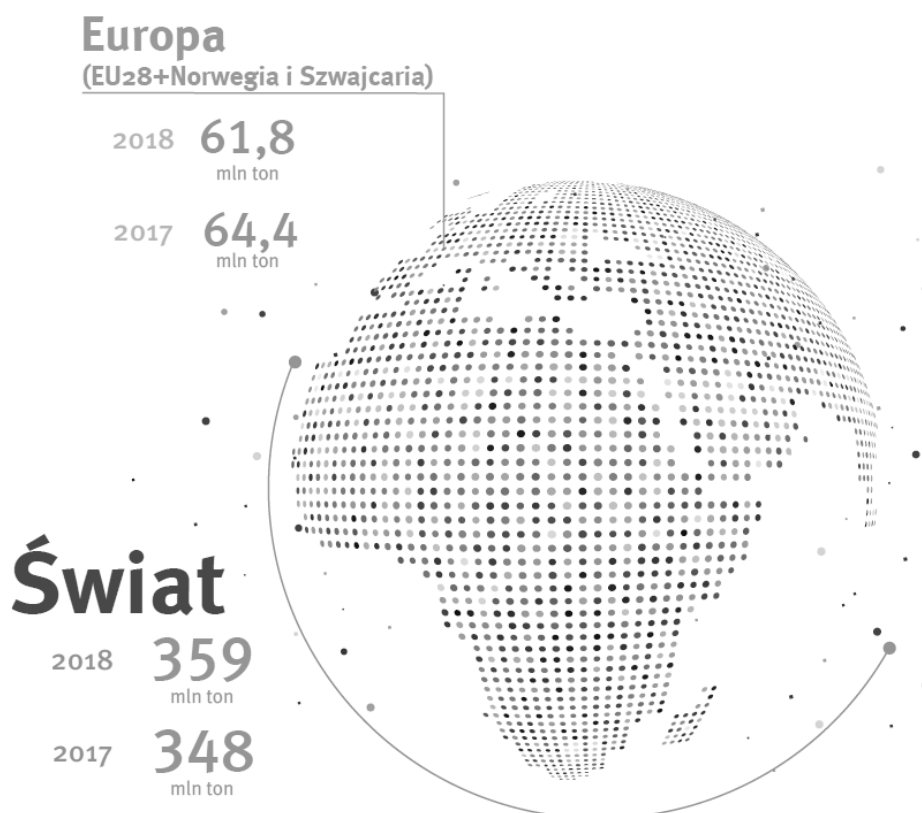
2. Tworzywa sztuczne jako narastający problem środowiskowy

Na świecie występuje ponad tysiąc rodzajów plastiku, a 90 procent wszystkich tworzyw produkowane jest z paliw kopalnych. Materiały polimerowe mogą być produkowane z wykorzystaniem surowców: nieodnawialnych (ropa naftowa, gaz i in.), odnawialnych (np. trzcina cukrowa, skrobia, oleje roślinne), czy nawet mineralnych (sól). Aktualnie na światowych rynkach dominuje 6 klas tworzyw sztucznych, czyli: polietylen (PE, o wysokiej i niskiej gęstości), polipropylen (PP), polichlorek winylu (PVC), polistyren (PS), w tym spieniony (EPS), poliuretan (PUR) i politereftalan etylenu (PET).

Od momentu wprowadzenia ich do produkcji przemysłowej w 1907 roku tworzywa sztuczne przeniknęły do konsumentów i towarów dominując współczesne życie. W 2018 roku na całym świecie wyprodukowano 359 mln ton tworzyw sztucznych, z czego 61,8 mln ton (17 proc.) w Europie². W Polsce, według danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), w 2018 roku powstało w wyniku produkcji przemysłowej 3,6 mln ton tworzyw sztucznych, czyli 1 procent światowej produkcji. To ponad dwadzieścia razy więcej niż produkowano w połowie lat sześćdziesiątych. Światowe Forum Ekonomiczne (WEF) przewiduje, że produkcja i wykorzystanie tworzyw sztucznych będzie wzrastać o 3,8 procent rocznie do 2030 roku. Inne wyliczenia zaś informują, że produkcja tworzyw sztucznych

² PlasticsEurope, Tworzywa sztuczne – Fakty 2019. Analiza produkcji, zapotrzebowania oraz odzysku tworzyw sztucznych w Europie, 2019, s. 14.

ponownie podwoi się do 2036 roku, a czterokrotność obecnego wolumenu osiągnie do roku 2050.

Obejmuje: tworzywa termoplastyczne, poliuretany, tworzywa termoutwardzalne, elastomery, kleje, powłoki i materiały uszczelniające. Nie obejmuje następujących włókien: PET, PP i poliakrylowych.

Ryc. 1. Produkcja tworzyw na świecie i w Europie.

Źródło: PlasticsEurope, Tworzywa sztuczne – Fakty 2019, 2019.

Produkcja i obróbka tworzyw sztucznych to lukratywna branża. W przemyśle tym działa w Europie blisko 60 tysięcy przedsiębiorstw, w większości małych i średnich, które zatrudniają ponad 1,6 mln pracowników. Popyt na tworzywa w Europie wyniósł w 2015 roku 49 mln ton, przy czym prawie 40 procent z tego zużyto do pakowania. W roku 2018 obroty tego działu gospodarki wyniosły w Europie ponad 360 mld euro³. Według raportu PlasticsEurope w 2019 roku

³ Tamże, s. 8.

kontynuowany był trend spadkowy produkcji tworzyw w formach podstawowych oraz dla maszyn do przetwórstwa, natomiast produkcja wyrobów z tworzyw odnotowała niewielki wzrost.

Wytwarzaniu artykułów przemysłowych i użytkowych nieodmiennie towarzyszy produkcja odpadów. W 2018 roku zebrano w Europie 29,1 mln ton pokonsumenckich odpadów z tworzyw, z czego 9,4 mln ton zostało zebrane w celu poddania recyklingowi (w Europie i poza nią). W tym samym roku poddano recyklingowi około 17,8 mln ton pokonsumenckich odpadów opakowań z plastiku. Od roku 2006 ilość odpadów z tworzyw sztucznych poddanych recyklingowi ogółem podwoiła się. W dalszym ciągu jednak 25 procent odpadów z tworzyw oraz 18,5 proc. plastikowych opakowań trafia na wysypiska⁴.

Według raportu Stowarzyszenia Producentów Tworzyw Sztucznych PlasticsEurope, Polska znalazła się w 2018 roku na 20 miejscu wśród 30 analizowanych państw z Europy pod względem poziomu recyklingu opakowań z tworzyw sztucznych. Nasz wskaźnik wypadł w okolicy 38 procent przy europejskiej średniej 42 proc.

Struktura branżowa produkcji tworzyw sztucznych wygląda w Europie w sposób następujący⁵:

- 45 proc. – opakowania,
- 22 proc. – dobra konsumpcyjne i artykuły gospodarstwa domowego,
- 20 proc. – budownictwo,
- 9 proc. – samochody ciężarowe i osobowe,
- 6 proc. – sprzęt elektryczny i elektroniczny,
- 3 proc. – rolnictwo.

Kolejny wielki problem i ważne wyzwanie środowiskowe to zanieczyszczenie tworzywami sztucznymi wód śródlądowych i morskich. Każdego roku do oceanów trafia ponad 10 milionów ton plastikowych śmieci różnej wielkości i zalega w prawie każdej warstwie oceanicznej. Szczególnie dotyczy to niewielkich cząstek tworzyw sztucznych o różnych kształtach, o rozmiarach w zakresie od 1 µm do 5 mm, czyli mikroplastiku (przy rozmiarze cząstki poniżej 1 µm mówimy o nanoplastiku). Zjawisko to jest dobrze opisane i rozpoznane w przypadku wód morskich i oceanów, w odniesieniu do których dostępne są dane o stężeniach i składzie tych mikrodrobin, a także ich wpływie na organizmy wodne. Mikroplastik trafia do mórz i oceanów wieloma drogami, m.in. poprzez: przenikanie ze składowisk odpadów, dopływ ze ścieków, wyrzucanie śmieci ze statków lub platform wiertniczych, wyrzucanie, zwłaszcza w krajach azjatyckich, śmieci do rzek. Zanieczyszczenia te są obecnie szeroko rozpowszechnione w oceanach, zarówno wód klimatu umiarkowanego, jak i tropikalnych. Odnotowywano je już w sąsiedztwie centrów populacji ludzkiej i oraz w bardziej odległych lokaliza-

⁴ Por. Tamże.

⁵ Parlament Europejski, Odpady z tworzyw sztucznych i recykling w UE: fakty i liczby, 2019, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20181212STO21610/odpady-z-tworzyw-sztucznych-i-recykling-w-ue-fakty-i-liczby> (dostęp: maj 2020).

cjach, w oceanicznych wodach powierzchniowych, gdzie trafiły za pośrednictwem transportu morskiego⁶. Wielka Pacyficzna Plama Śmieci (z ang. *Great Pacific Garbage Patch*) odkryta w 1998 roku w północnej części Oceanu Spokojnego między Hawajami a Kalifornią, złożona jest z cząsteczek tworzyw sztucznych o masie szacowanej na 3,5 miliona ton.

Tworzywa wydawnie przyczyniają się także do pogłębiania kryzysu klimatycznego – eksperci oszacowali, że światowa produkcja tworzyw sztucznych i spalanie ich odpadów generowały w pierwszej połowie drugiej dekady nowego milenium około 400 mln ton CO₂ rocznie⁷, a według prognoz Centrum Międzynarodowego Prawa Ochrony Środowiska (CIEL), do roku 2050 r. wartość ta może wzrosnąć nawet do ponad 2,75 mld ton CO₂. Według tej instytucji szacunkowa wielkość emisji gazów cieplarnianych pochodzących z produkcji plastiku i spalania jego odpadów wyniosła w 2019 roku około 850 mln ton, co obrazowo można przyrównać do emisji z 189 elektrowni węglowych o mocy 500 MW każda.

Sam proces degradacji i rozpadu tworzyw sztucznych stanowi dodatkowe źródło emisji gazów cieplarnianych, dotąd szerzej nieuświadamiane, które będą narastać, biorąc pod uwagę ekstensywną akumulację plastiku w środowisku. Wpływ plastiku oceanicznego na ekosystemy, które są bezpośrednio odpowiedzialne za oceaniczny cykl wymiany dwutlenku węgla, będzie dodatkowo pośrednio przekładać się na wzrost jego stężenia w atmosferze⁸.

Zanieczyszczenie środowiska plastikiem to także bezpośrednie zagrożenia dla flory i fauny. Okazuje się na przykład, że aż 270 gatunków zwierząt morskich cierpi w wyniku zaplątania w zagubione sieci plastikowe, a według Światowego Funduszu na rzecz Przyrody (WWF) 240 gatunków odczuwa skutki spożywania plastiku w różny sposób, na przykład mogą one zmniejszać ich sukces reprodukcyjny⁹.

Dowody i efekty masowej plastikowej kontaminacji sięgają już nawet tak niedostępnych dla człowieka miejsc jak Rów Mariański (10911±40 m p.p.m.). W tym najgłębszym znanym rowie oceanicznym na Ziemi znaleziono w 2014 roku nowy gatunek obunoga (*Amhipoda*), skorupiaka z prominentnej gromady pancerzowców (*Malacostraca*), do której zalicza się m.in. nasz rodzimy rak błotny (*Astacus leptodactylus*; Eschscholtz, 1823). Nie byłoby może w tym nic specjalnie niecodziennego gdyby nie fakt, że w przewodzie pokarmowym tego stworzenia odkryto mikrowłókno tworzywa sztucznego, które w ponad 83% przypominało PET¹⁰. Łacińska nazwa nadana przez odkrywców temu nowo poznane-

⁶ GESAMP, Sources, fate and effects of microplastics in the marine environment: a global assessment. Rep. Stud. GESAMP No. 90, Londyn 2015, s. 23.

⁷ World Economic Forum, Ellen MacArthur Foundation and McKinsey & Company, The New Plastics Economy. Rethinking the future of plastics, 2016.

⁸ CIEL i in., Plastic & Climate: The Hidden Costs of a Plastic Planet, 2019, s. 74.

⁹ S. Harding, Marine Debris: Understanding, Preventing and Mitigating the Significant Adverse Impacts on Marine and Coastal Biodiversity, Secretariat of the Convention on Biological Diversity, no. No.83. 2016.

¹⁰ Por. J. N. J. Weston i inni, New species of Eurythenes from hadal depths of the Mariana Trench, Pacific Ocean (Crustacea: Amphipoda), Zootaxa vol. 4748 (1): 163–181, 2020, s. 168.

mu gatunkowi brzmi: *Eurythenes plasticus* (Weston i in. 2020), nawiązując właśnie do tego mikroplastiku.

Nowo odkryty *E. plasticus* pokazuje nam, jak dalekosiężne konsekwencje ma niewłaściwe obchodzenie się z plastikowymi odpadami. Istnieją gatunki żyjące w najgłębszych, najbardziej odległych miejscach na Ziemi, które spożyły tworzywa sztuczne, zanim zostały poznane przez człowieka. Plastik znajduje się we wdychanym przez nas powietrzu, w pitej przez nas wodzie, a (...) także w zwierzętach żyjących z dala od ludzkiej cywilizacji – podkreśla Heike Vesper, dyrektorka programu morskiego niemieckiego WWF-u¹¹.

3. Administracja europejska wobec zanieczyszczenia środowiska plastikiem

UE, wykorzystując szereg politycznych, prawnych i ekonomicznych instrumentów, systematycznie podejmuje coraz bardziej ambitne wyzwania w celu rozwiązywania kolejnych globalnych kryzysów środowiskowych, w tym także rosnącego balastu odpadów plastikowych. Nie tak znowu dawno technokraci europejscy docenili tu możliwości, jakie stwarza *circular economy*, czyli gospodarka o zamkniętym obiegu (GOZ). Pod koniec XX wieku, a także w pierwszych dekadach kolejnego, w kręgach politycznych zjednoczonej Europy coraz głośniej podnoszono postulaty prewencji i minimalizacji produkcji odpadów, w tym także odpadów z tworzyw sztucznych, poprzez przyznanie wyższej rangi alternatywnym i bardziej zrównoważonym materiałom już na etapie projektowania produktów. Takie postawienie sprawy to woda na młyn raczkującej GOZ.

Tematyka GOZ i plastiku zaczyna spletać się ze sobą stopniowo w miarę postępu prac planistycznych i legislacyjnych w Europie. W marcu 2013 roku KE opublikowała Zieloną Księgę w sprawie europejskiej strategii dotyczącej odpadów z tworzyw sztucznych w środowisku, mającą na celu zainicjowanie debaty na temat możliwych sposobów rozwiązania problemów w polityce publicznej powodowanych przez odpady z tworzyw sztucznych, do tej pory nieuwzględnionych w przepisach Unii dotyczących odpadów. Dokument przewidywał m.in. dążenie do bardziej zrównoważonej produkcji tworzyw sztucznych, propagowanie tworzyw ulegających biodegradacji i opartych na biotechnologii, a także przeciwdziałanie przedostawaniu się plastiku do mórz i oceanów. Zielona Księga nakładała na administrację brukselską następne działania w zakresie przeglądu prawodawstwa dotyczącego sektora zagospodarowywania odpadów, którego zakończenie przewidziano w 2014 roku, kiedy to PE przyjął rezolucję w sprawie europejskiej strategii dotyczącej odpadów z tworzyw sztucznych w środowisku. Wcześniej bowiem ustawodawstwo UE nie zajmowało się jakoś szczególnie

¹¹ <https://www.wwf.pl/aktualnosci/eurythenes-plasticus-nowy-gatunek-juz-zanieczyszczony-plastikiem> (dostęp: maj 2020).

kwestią odpadów z tworzyw sztucznych, traktując je jako część ogólnego strumienia odpadów, bez uwzględnienia ich charakterystyk.

PE we wspomnianej rezolucji położył nacisk na fakt, że odpady z tworzyw sztucznych szkodzą środowisku, a dzieje się tak m.in. ze względu na niedostateczne egzekwowanie przepisów UE dotyczących zrównoważonego zagospodarowania odpadów, a przede wszystkim zaś brak szczegółowych unijnych przepisów regulujących obszar odpadów z tworzyw sztucznych. Wpisując się w narastający trend GOZ PE założył, że odpady z tworzyw sztucznych należy traktować jak wartościowe zasoby, promując ich ponowne użycie, recykling oraz odzyskiwanie. Zdaniem PE odpady z tworzyw sztucznych powinny być wykorzystane do produkcji energii jedynie w sytuacji, gdy wyczerpane zostaną wszelkie inne możliwości. Autorzy dokumentu wzywają także do większych inwestycji publicznych i prywatnych w badania oraz technologie mające na celu uzyskanie bardziej trwałych tworzyw sztucznych i opowiadają się za przyjęciem środków zachęcających do recyklingu tworzyw sztucznych jako najlepszej metody osiągnięcia celów w dziedzinie środowiska.

W związku z dążeniem do maksymalnego wykorzystania produktów, materiałów i zasobów oraz ograniczania ilości wytwarzanych odpadów, w grudniu 2015 roku KE przyjęła pierwszy Plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym (COM(2015) 614). W dokumencie tym Komisja podkreśliła kluczowe znaczenie tworzyw sztucznych w obiegu odpadów, zobowiązując się zarazem, że „przygotuje strategię dotyczącą wyzwań związanych z tworzywami sztucznymi w całym łańcuchu wartości i uwzględniającą ich cały cykl życia”. Program ten zakładał inicjowanie ewolucyjnych i rewolucyjnych korekt w całym cyklu życia produktów, przede wszystkim podczas ich projektowania, wspieranie zrównoważonej konsumpcji, dążenie do maksymalnego wydłużenia cyklu obiegu zasobów, materiałów i produktów w gospodarce krajów UE, a także promowanie samej idei GOZ.

Równocześnie, w ramach całego pakietu dokumentów dotyczących gospodarki o obiegu zamkniętym, KE przedstawiła plan działania na rzecz GOZ, a także zestaw czterech wniosków legislacyjnych zmieniających następujące akty prawne:

- Dyrektywa ramowa w sprawie odpadów (2008/98/EC),
- Dyrektywa w sprawie składowania odpadów (1999/31/EC),
- Dyrektywa w sprawie odpadów opakowaniowych (94/62/EC),
- Dyrektywy w sprawie: pojazdów wycofanych z eksploatacji (2000/53/EC), baterii i akumulatorów oraz zużytych baterii i akumulatorów (2006/66/EC) oraz zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego (2012/19/EU WEEE). Poprawki te weszły w życie w połowie 2018 roku, a ich zasadnicze elementy zawierają:
 - cel UE w zakresie poziomu recyklingu: 65 proc. odpadów komunalnych do 2035 roku oraz 70 proc. odpadów opakowaniowych do 2030 roku,
 - cele recyklingu dla określonych materiałów opakowaniowych:
 - papier i tektura: 85%,

- metale żelazne: 80%,
- aluminium: 60%,
- szkło: 75%,
- plastik: 55%,
- drewno: 30%.

W marcu 2020 roku Komisja przyjęła Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy¹², będący aktualizacją dokumentu z 2015 roku. Oprócz katalogu działań i środków na rzecz redukcji zanieczyszczenia tworzywami sztucznymi, KE zapowiada intensywniejsze niż dotąd zajęcie się mikrodrobinami plastiku, m.in. poprzez:

- „ograniczenie celowo dodawanych mikrodrobin plastiku i podjęcie problemu granulek z uwzględnieniem opinii Europejskiej Agencji Chemikaliów;
- opracowanie etykiet, norm, certyfikatów i środków regulacyjnych dotyczących niezamierzonego uwalniania mikrodrobin plastiku, w tym środków mających na celu zwiększenie wychwytywania mikrodrobin plastiku na wszystkich istotnych etapach cyklu życia produktów;
- dalsze opracowywanie i harmonizacja metod pomiaru niezamierzonego uwalniania mikrodrobin plastiku, zwłaszcza z opon i wyrobów włókienniczych, oraz dostarczanie zharmonizowanych danych na temat stężeń mikrodrobin plastiku w wodzie morskiej;
- wypełnienie luk w wiedzy naukowej na temat występowania mikrodrobin plastiku w środowisku, wodzie pitnej i żywności oraz związanych z tym zagrożeń”.

W nowym planie działań na rzecz GOZ Komisja postuluje ponadto opracowanie kompleksowych ram politycznych dotyczących biopochodnych i biodegradowalnych tworzyw sztucznych w celu zapewnienia m.in. lepszego ich stosowania i wykorzystania oraz pozyskiwania i etykietowania.

Przyjęta w styczniu 2018 roku pierwsza w historii ogółouropejska strategia w dziedzinie tworzyw sztucznych, choć autonomiczna, jest w zasadzie kolejnym i to bardzo ważnym komponentem mechanizmu mającego przestawić gospodarkę UE na tory GOZ. KE zobowiązała się do sporządzenia tego dokumentu w omówionym już pierwszym unijnym planie działania na rzecz GOZ. Strategia ta (...) „określa fundamenty nowej gospodarki tworzywami sztucznymi, w której produkcja tworzyw sztucznych i produkty z nich wykonane są w pełni dostosowane do potrzeb w zakresie ponownego użycia, naprawy i recyklingu oraz w której opracowywane są i promowane bardziej zrównoważone materiały”. Autorzy dokumentu starają się nakreślić koncepcję gospodarki o zamkniętym obiegu tworzyw sztucznych twierdząc, że lepiej prosperująca i bardziej zrównoważona gospodarka w tym zakresie przyniesie znaczące korzyści światu i Europie.

¹² Komisja Europejska i inni, Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy, COM(2020) 98 final, Bruksela 2020.

Aby to osiągnąć musi być spełniony warunek współpracy społeczeństwa obywatelskiego, środowiska naukowego oraz przedsiębiorstw i władz lokalnych działających we współpracy z władzami regionalnymi i krajowymi. Na użytek idei gospodarki o zamkniętym obiegu tworzyw sztucznych autorzy nakreślili wizję nowej gospodarki tworzywami sztucznymi w Europie, zaczynając się inwokacją, która brzmi w ten sposób: „Inteligentny, innowacyjny i zrównoważony sektor tworzyw sztucznych, w którym projektowanie i produkcja w pełni uwzględnia potrzeby w zakresie ponownego użycia, naprawy i recyklingu, zwiększa wzrost gospodarczy i zatrudnienie w Europie oraz przyczynia się do zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych w UE i zależności Unii od importowanych paliw kopalnych”. Ponadto „Obywatele, władze publiczne i przemysł w Europie wspierają bardziej zrównoważone i bezpieczniejsze wzorce konsumpcji i produkcji tworzyw sztucznych. Stanowi to podatny grunt dla innowacji społecznych i przedsiębiorczości społecznej, stwarzając wiele nowych możliwości dla wszystkich Europejczyków”.

Zgodnie z podstawowymi założeniami dokumentu, do roku 2030 wszystkie opakowania z tworzyw sztucznych na rynku UE mają nadawać się do recyklingu, zmniejszyć ma się zużycie tworzyw sztucznych jednorazowego użytku, a ponadto zostaną wprowadzone ograniczenia dotyczące celowego stosowania mikrodrobin plastiku¹³.

Zgodnie z Europejską strategią na rzecz tworzyw sztucznych w gospodarce o obiegu zamkniętym Unia Europejska¹⁴:

- spowoduje, że recykling będzie opłacalnym rozwiązaniem dla przedsiębiorstw,
- ograniczy ilość odpadów z tworzyw sztucznych,
- powstrzyma zaśmiecanie mórz,
- zachęci do inwestowania i wprowadzania innowacji,
- pobudzi zmiany na całym świecie.

Dokument ten zakłada także szereg kompleksowych działań na rzecz zmniejszenia obciążenia środowiskowego plastikami, takich m.in. jak:

- projektowanie produktów z myślą o recyklingu (przewiduje się oszczędność na poziomie 7–120 euro na tonę),
- stymulowanie popytu na tworzywa sztuczne pochodzące z recyklingu,
- lepsze i bardziej zharmonizowane selektywne zbieranie i sortowanie,
- zapobieganie zanieczyszczaniu środowiska odpadami z tworzyw sztucznych,
- stworzenie przejrzystych ram prawnych w zakresie tworzyw sztucznych o biodegradowalnych właściwościach,
- sprostanie wyzwaniu narastającego problemu mikrodrobin plastiku,

¹³ T. Kruszyński, *Gospodarka o obiegu zamkniętym jako nowatorski trend w polityce miejskiej Europy*, (w:) I. Zgoliński, B. J. Stefańska, J. Jamiołkowski (red.), *Prawne aspekty ochrony środowiska*, Inowrocław 2019, s. 102.

¹⁴ Por. Komisja Europejska – Komunikat prasowy, *Odpady z tworzyw sztucznych: europejska strategia na rzecz ochrony naszej planety, obrony naszych obywateli i wzmocnienia pozycji naszego przemysłu*, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-5_pl.htm (dostęp: 27 kwietnia 2019 r.).

- wspieranie innowacji i inwestycji w zakresie rozwiązań opierających się na obiegu zamkniętym (szacuje się, że samo osiągnięcie ambitnych celów dotyczących recyklingu tworzyw sztucznych będzie wymagało dodatkowych 8,4 do 16,6 mld euro inwestycji w recykling).

3.1. Dyrektywa „plastikowa” – węzłowe zapisy

Jednym z pierwszych administracyjnych rezultatów przyjęcia przez KE Europejskiej strategii na rzecz tworzyw sztucznych w gospodarce o obiegu zamkniętym było opracowanie i zaakceptowanie przez PE w czerwcu 2019 roku dyrektywy w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko, zwanej popularnie „dyrektywą plastikową” lub dyrektywą w sprawie plastików jednorazowego użytku (ang. *single-use plastics directive*).

Celem dyrektywy plastikowej jest: „zapobieganie wpływowi niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko, w szczególności na środowisko wodne, i na zdrowie człowieka oraz zmniejszanie tego wpływu oraz zachęcanie do przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym z innowacyjnymi i zrównoważonymi modelami biznesowymi, produktami i materiałami, co przyczyni się także do efektywnego funkcjonowania rynku wewnętrznego”¹⁵.

Na potrzeby osiągnięcia tak sprecyzowanego zamysłu dokument kreśli instrumentarium rozpisane na siedem artykułów. Proponowane oprządkowanie składa się z katalogu metod i trybów oraz kryteriów postępowania, takich jak m.in.:

- presja na ograniczenie stosowania tworzyw sztucznych,
- ograniczenie typów produktów wykonanych z plastików oraz ich ilości wprowadzanej do rynkowego obrotu,
- wymagania co do minimalnych udziałów frakcji pochodzących z recyklingu w nowych produktach,
- sposoby oznakowania produktów z tworzyw sztucznych,
- rozszerzona odpowiedzialność producenta,
- zapewnienie przez państwa członkowskie zwiększonych poziomów recyklingu wytworów z tworzyw sztucznych,
- upowszechnianie w społeczeństwie wiedzy na temat środowiskowych uwarunkowań cyklu życia produktów z tworzyw sztucznych.

Załącznik do dyrektywy prezentuje z kolei rejestr wyrobów z tworzyw sztucznych, głównie jednorazowego użytku, które uszeregowane zostały w siedmiu grupach odpowiadających opisanemu wyżej instrumentarium. Są to przede wszystkim:

- kubki na napoje,
- pojemniki na żywność,
- plastikowe sztucce,

¹⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/904 z dnia 5 czerwca 2019 r. w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko, COM(2018) 340 final, Bruksela 2018.

- słomki i mieszadełka do napojów,
- plastikowe torby na zakupy,
- podpaski higieniczne, tampony oraz aplikatory do tamponów,
- chusteczki nawilżane,
- wyroby tytoniowe z filtrami i filtry sprzedawane do używania z wyrobami tytoniowymi,
- inne.

Dyrektywa plastikowa nakłada na państwa członkowskie m.in. obowiązek ograniczenia zakresu stosowania kubków na napoje oraz pojemników na żywność z tworzyw sztucznych: „Państwa członkowskie podejmują niezbędne środki w celu osiągnięcia ambitnego i trwałego zmniejszenia stosowania (...) produktów jednorazowego użytku z tworzyw sztucznych (...)”. KE nie określa precyzyjnie jakie to mają być środki, zastrzegając jedynie, że muszą być zgodnie m.in. z planami gospodarki odpadami i programami zapobiegania powstawaniu odpadów opisanymi w dyrektywie w sprawie odpadów (2008/98/WE), a także unijnymi przepisami w zakresie polityki wodnej i środowiska morskiego.

W tym samym artykule KE poinformowała, że opracuje do 3 stycznia 2021 r. akt wykonawczy określający metodę obliczania i weryfikacji danych na potrzeby minimalizacji korzystania ze wspomnianych wyżej produktów jednorazowego użytku.

Ustanawiając wymogi dotyczące powstających produktów z tworzyw sztucznych dyrektywa nakłada m.in. na państwa członkowskie obowiązek zapewnienia, że produkowane w ich granicach butelki na napoje, których głównym składnikiem jest politereftalan etylenu („butelki PET”), będą od roku 2025 zawierać średnio co najmniej 25 proc. tworzyw sztucznych pochodzących z recyklingu, a od 2030 roku – 30 proc.

Dyrektywa zakazuje także wprowadzania do obrotu niektórych produktów jednorazowego użytku z tworzyw sztucznych (m.in. patyczków higienicznych, sztućców, talerzy, słomek, mieszadełek do napojów, pojemników na żywność i kubków wykonanych z polistyrenu ekspandowanego), a także produktów wykonanych z oksydegradowalnych tworzyw sztucznych. Te ostatnie, reklamowane jako tworzywa ulegające łatwiej rozkładowi pod wpływem m.in. promieni słonecznych, w rzeczywistości jedynie szybciej rozpadają się na drobny pył, mający taki sam skład jak wyjściowy przedmiot, a ich prawidłowa utylizacja jest kłopotliwa i kosztowna¹⁶.

Dyrektywa plastikowa reguluje także pożądane przyszłe poziomy selektywnej zbiórki niektórych odpadów plastikowych, nakładając na państwa członkowskie zobowiązanie do zapewnienia w określonym czasie zadanych poziomów selektywnej zbiórki butelek na napoje do pojemności do trzech litrów, dla celów recy-

¹⁶ J. Winiecki, Czy, kiedy i jak plastik zniknie z krajów Unii Europejskiej, Polityka 1.06.2019, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/1794414,1,czy-kiedy-i-jak-plastik-zniknie-z-krajow-unii-europejskiej.read> (dostęp: maj 2020).

klingu. Poziomy te określono jako procentowy udział w masie produktów wprowadzonych do obrotu w danym roku, odpowiednio:

- 77 proc. do 2025 r.,
- 90 proc. do 2029 r.

Aby osiągnąć ten cel, państwa członkowskie mogą między innymi ustanawiać systemy zwrotu kaucji czy obciążyć kosztami takiej zbiórki przedsiębiorstwa w ramach rozszerzonej odpowiedzialności producenta.

Metodę obliczania i weryfikacji celów w zakresie selektywnej zbiórki KE zobowiązała się określić w rozporządzeniu wykonawczym do 3 lipca 2020 roku.

Komisja wymagać będzie także od państw członkowskich, jak to zapisano w dyrektywie, zagwarantowania, że produkty jednorazowego użytku z tworzyw sztucznych takie jak np.: podpaski higieniczne, tampony i aplikatory do nich, chusteczki nawilżane, wyroby tytoniowe z filtrami i filtry sprzedawane do użytku z wyrobami tytoniowymi oraz kubki na napoje, które zostaną wprowadzone do obrotu, będą opatrzone widocznym, czytelnym i nieusuwalnym oznaczeniem na opakowaniu lub na samym produkcie. Oznaczenie to ma informować konsumentów o:

- odpowiednich metodach gospodarowania odpadami dla takich produktów lub też niewskazanych dla nich sposobach unieszkodliwiania – zgodnie z przyjętą w UE hierarchią postępowania z odpadami,
- obecności tworzyw sztucznych w produktach oraz o wynikającym z tego negatywnym wpływie na środowisko, poprzez zaśmiecanie albo inne niewłaściwe sposoby postępowania z produktami.

Nowe reguły postępowania z plastikiem zaczną obowiązywać od wiosny 2021 r. Do tego czasu państwa członkowskie, w tym Polska, mają czas na jej obowiązkowe wdrożenie.

Bibliografia

1. CIEL i in., Raport: Plastic & Climate: The Hidden Costs of a Plastic Planet, 2019, <https://www.ciel.org/reports/plastic-health-the-hidden-costs-of-a-plastic-planet-may-2019/> (dostęp: maj 2020 r.)
2. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/904 z dnia 5 czerwca 2019 r. w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko, COM(2018) 340 final, Bruksela 28.5.2018.
3. GESAMP, Sources, fate and effects of microplastics in the marine environment: a global assessment. Rep. Stud. GESAMP No. 90, Londyn 2015.
4. Harding S., Marine Debris: Understanding, Preventing and Mitigating the Significant Adverse Impacts on Marine and Coastal Biodiversity, Secretariat of the Convention on Biological Diversity, no. No.83. 2016 (<https://www.cbd.int/doc/publications/cbd-ts-83-en.pdf>)
5. Komisja Europejska – Komunikat prasowy, Odpady z tworzyw sztucznych: europejska strategia na rzecz ochrony naszej planety, obrony naszych oby-

- wateli i wzmocnienia pozycji naszego przemysłu, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-5_pl.htm (dostęp: 27 kwietnia 2019 r.).
6. Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Zamknięcie obiegu – plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym, COM(2015) 614 final, Bruksela 2.12.2015.
 7. Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy, COM(2020) 98 final, Bruksela 11.03.2020.
 8. Kruszyński T., Gospodarka o obiegu zamkniętym jako nowatorski trend w polityce miejskiej Europy, (w:) Zgoliński I., Stefańska B. J., Jamiółkowski J. (red.), Prawne aspekty ochrony środowiska, Inowrocław 2019.
 9. Parlament Europejski, Odpady z tworzyw sztucznych i recykling w UE: fakty i liczby, 2019, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20181212STO21610/odpady-z-tworzyw-sztucznych-i-recykling-w-ue-fakty-i-liczby> (dostęp: maj 2020).
 10. PlasticsEurope, Tworzywa sztuczne – Fakty 2019. Analiza produkcji, zapotrzebowania oraz odzysku tworzyw sztucznych w Europie, 2019, <https://www.plasticseurope.org/pl/resources/publications/1804-plastics-facts-2019> (dostęp: kwiecień 2020 r.).
 11. Weston J. N. J., Carrillo-Barragan P., Linley T. D., Reid W. D. K., Jamieson A. J., New species of Eurythenes from hadal depths of the Mariana Trench, Pacific Ocean (Crustacea: Amphipoda), Zootaxa vol. 4748 (1): 163–181, 2020.
 12. Winiecki J. Czy, kiedy i jak plastik zniknie z krajów Unii Europejskiej, Polityka 1.06.2019, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/1794414,1,czy-kiedy-i-jak-plastik-zniknie-z-krajow-unii-europejskiej.read> (dostęp: maj 2020).
 13. World Economic Forum, Ellen MacArthur Foundation and McKinsey & Company, The New Plastics Economy. Rethinking the future of plastics, 2016, <http://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications> (dostęp: kwiecień 2019 r.).
 14. WWF, Eurythenes plasticus – nowy gatunek już zanieczyszczony plastikiem, <https://www.wwf.pl/aktualnosci/eurythenes-plasticus-nowy-gatunek-juz-zanieczyszczony-plastikiem> (dostęp: maj 2020).

Plastics in the European Union – current policy and legal issues

Abstract

Plastics facilitate our daily functioning, constitute a powerful branch of the economy, but also seriously burden the natural environment. The fact that their waste decomposes in the environment very slowly over a period of hundreds of years, which accumulates in soil and water, and subsequently in living organisms, will not improve the situation. The question of plastic pollution, although it has been present in public debate for many years, has not yet found a satisfactory answer. Therefore, the recent actions of the European Union authorities strengthening the policy of sustainable development in the field of plastics, bode well. Managing plastics is recognized, among others, as a priority in strategic documents for the development of the circular economy.

This article presents a synthetic review of key issues of political and legislative activities of the EU authorities aimed at comprehensive solutions to the problem of environmental impact of plastics, among others, through the European Strategy for Plastics in a Circular Economy and adopted in 2019 Directive on the reduction of the impact of certain plastic products on the environment.

Key words

Plastics, environmental pollution, sustainable development, single-use plastics directive.

Krystyna Patora¹

Pojęcie „przestępstwa gospodarczego”

Streszczenie

Przedmiotem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie o zakres pojęcia „przestępstwa gospodarczego”. W tym celu konieczne jest przedstawienie kształtowania się poglądów dotyczących tego pojęcia. W toku analizy uwzględnione zostały także różne systemy gospodarcze, które miały istotny wpływ na wyznaczenie granic dla teoretycznego ujmowania znaczenia tego określenia. W niniejszym artykule zaprezentowane zostały także pojęcia powiązane z przestępstwami gospodarczymi takie jak „obróć gospodarczy”, „działalność gospodarcza”, czy „przedsiębiorca”. Przedmiotem rozważań stała się także zmiana rodzajowego przedmiotu ochrony w rozdziale XXXVI kodeksu karnego, rosnąca cyberprzestępczość i ich wpływ na pojęcie „przestępstwa gospodarczego”. W końcowej części artykułu przedstawione zostały praktyczne skutki ujmowania omawianego pojęcia dla funkcjonowania organów ścigania.

Słowa kluczowe

Przestępstwo gospodarcze, działalność gospodarcza, obrót gospodarczy, rodzajowy przedmiot ochrony, przedsiębiorca, cyberprzestępczość.

1. Wstęp

Pojęcie „przestępstwa gospodarczego” budziło wątpliwości natury teoretycznej. W doktrynie różnie było interpretowane. Podkreślano, że wpływ na jego rozumienie ma system gospodarczy państwa. Rozważania o przestępstwie gospodarczym mają nie tylko teoretyczny wydźwięk, ale przede wszystkim praktyczne znaczenie w zakresie organizacji jednostek zajmujących się przestępczością gospodarczą. Próba wskazania czym jest przestępstwo gospodarcze jest dzisiaj szczególnie ważna, ponieważ poprzednie definicje² nie mają zasto-

¹ Dr Krystyna Patora, prokurator Prokuratury Regionalnej w Łodzi, ORCID 0000-0003-2526-6801.

² O znaczeniu definicji w prawie J. Zajadło, Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 32 i n., a także S. Wronkowska, M. Zieliński, Komentarz do zasad techniki prawodawczej z dnia 20 czerwca 2002 r., Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012, s. 282 i n.

sowania. Do tego dochodzi nowy rodzaj przestępczości, która nazywana jest cyberprzestępczością i konieczność dokonania jej kategoryzacji.

2. Pojęcie „przestępstwa gospodarczego” w prawie polskim

Na wstępie należy zaznaczyć, że pojęcie „przestępstwo gospodarcze” używane jest głównie w doktrynie prawa. Już od połowy lat 50. XX w. nauka prawa karnego zajmowała się przestępstwami gospodarczymi³. Chodziło przede wszystkim o to, aby oddać istotę całej grupy zachowań uznanych za przestępstwa gospodarcze⁴. W doktrynie podkreślano także i to, iż przestępstwo gospodarcze, w dotychczasowym jego rozumieniu, skierowane było przeciwko określonej układowi stosunków społeczno-gospodarczych, wiążących się bezpośrednio z bazą, czyli ekonomicznym ustrojem państwa⁵.

Dla zobrazowania tego jak pojmowano pojęcie „przestępstwa gospodarczego” konieczne jest przedstawienie poglądów odnoszących się do tego określenia w poprzednim systemie gospodarczym, okresie przejściowym oraz obecnie.

Już E. Szwedek wskazywał na specyfikę przestępstw gospodarczych, związaną z tymi regulacjami, które wynikają z aktualnej potrzeby gospodarczej czy wymagań polityki gospodarczej⁶. E. Szwedek zwracał także uwagę na cel karania sprawców przy przestępstwach gospodarczych, jakim było wymuszenie posłuszeństwa do respektowania praw⁷.

Również L. Lernell uważał, że przestępstwami gospodarczymi są „czyny skierowane przeciwko stosunkom społecznym tworzącym podstawę ekonomiczną ustroju socjalistycznego”⁸.

Cz. Gofroń zwrócił uwagę na to, że za przestępstwa gospodarcze winny być uznane tylko takie czyny, które wyodrębnione zostały w oparciu o przedmiot zamachu i zaliczył do nich tylko te, które zagrażają gospodarce, a właściwie godzą w działalność gospodarczą⁹.

T. Cyprian stwierdził, że jest to „czyn naruszający porządek gospodarczy państwa bądź bezpośrednio przez zamach na prawidłowy tok życia gospodarczego, bądź w drodze pośredniej poprzez zamach na własność społeczną”¹⁰.

³ O. Górniok, *Przestępstwa gospodarcze* (rozdział XXX kodeksu karnego), Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1981, s. 6.

⁴ Pisze o tym W. Pawełko, *Zapobieganie przestępstwom gospodarczym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, s. 17–18.

⁵ *Ibidem*, s. 15.

⁶ E. Szwedek, *Z problematyki represji karnej gospodarczej*, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 1957, nr 8, s. 291.

⁷ E. Szwedek, *Przepis karny instrumentem polityki ekonomicznej*, *Nowe Prawo* 1958, nr 7.

⁸ L. Lernell, *Uwagi o pojęciu przestępczości gospodarczej*, *Państwo i Prawo* 1959, nr 11, s. 142.

⁹ Cz. Gofroń, *O pojęciu i systematyce przestępstw gospodarczych*, *Państwo i Prawo* 1959, nr 7, s. 953.

¹⁰ T. Cyprian, *Przestępstwa gospodarcze*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1960, s. 43.

W doktrynie socjalistycznej pojawiło się pojęcie „pracownicze przestępstwo gospodarcze”, które prezentował I. Majchrzak. Cechą charakterystyczną tego typu przestępstw było to, że popełniał je pracownik w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, w związku z pełnioną przez niego funkcją w jednostce gospodarki społecznej¹¹.

A. Bardach uważał, że przestępstwa gospodarcze obejmują czyny, które godzą w zbiorowe interesy gospodarcze społeczności, jakie dokonane zostały w toku realizacji zadań jednostki gospodarczej bądź poprzez czynności niedozwolone lub zaniechanie czynności gospodarczych nakazanych, przy czym skutkowały one przysporzeniem korzyści, uszczupleniem mienia społecznego lub kontrahenta jednostki gospodarki socjalistycznej¹².

Odminną, wydaje się, że szerszą, definicję przestępstw gospodarczych zaproponował J. Bafia, który zwrócił uwagę na to, że godzą one również w prawidłowe funkcjonowanie gospodarcze aparatu państwowego, który podejmuje decyzje w zakresie gospodarowania¹³.

J. Bafia wskazał, że z uwagi na brak jednolitego pojęcia przestępstw gospodarczych stosuje się metodę wyznaczenia poszczególnych grup przestępstw, które będą zaliczane do przestępstw gospodarczych. Wskazał na 6 grup przestępstw gospodarczych:

- zamachy godzące w podstawy ustroju gospodarczego (sabotaż, dywersja gospodarcza, czyny popełnione z wrogich pobudek);
- przestępstwa przeciwko własności społecznej (wszelkie formy zagarnięcia mienia społecznego i jego uszkodzenia);
- przestępstwa typu pracowniczego (niegospodarność, zdrada tajemnicy gospodarczej, przestępstwa przeciwko planowaniu, przestępstwa przeciwko kontroli, niewypełnianie obowiązków w zakresie funkcjonowania gospodarki);
- przestępstwa dokonywane w produkcji i handlu (naruszenie norm produkcji, naruszenie przepisów o cenach, odmowa sprzedaży, fałszowanie miary i wagi);
- przestępstwa przeciwko niektórym interesom gospodarczym (przestępstwa przeciwko reglamentacji w obrocie krajowym i zagranicznym, wywóz za granicę wartościowych przedmiotów, dzieł sztuki, zanieczyszczenie wód i powietrza);
- przestępstwa finansowo-dewizowe oraz celne (fałszowanie pieniędzy, papierów wartościowych, znaków, przestępstwa celne, podatkowe)¹⁴.

¹¹ I. Majchrzak, *Pracownicze przestępstwo gospodarcze i jego sprawca*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1965, s. 17 i n.; także I. Majchrzak, *Przestępstwo gospodarcze*, *Życie Gospodarcze* 1964, s. 3.

¹² A. Bardach, *Przestępczość gospodarcza. Pojęcie i próba systematyki*, *Państwo i Prawo* 1967, nr 6, s. 64.

¹³ J. Bafia, *Przestępstwa gospodarcze w k.k. z 1969 r.*, Wydawnictwo Zrzeszenie Prawników Polskich, Warszawa 1970.

¹⁴ J. Bafia, *System kar i zasady ich orzekania. Przestępstwa gospodarcze (Wybrane zagadnienia). Formy oskarżenia oraz rodzaje oskarżycieli w nowym ustawodawstwie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1970, s. 56.

Związek pojęcia przestępstwa gospodarczego z systemem gospodarczym podkreślał W. Pawełko, który podniósł, że do układu stosunków społeczno-gospodarczych zalicza się, po pierwsze, stosunki własnościowe, po drugie, stosunki kształtujące się w sferze produkcji, obrotu gospodarczego i podziału dochodu narodowego, przy czym zaznaczył, że pojęcie „stosunków produkcji i obrotu gospodarczego” oznacza system zasad ekonomiczno-prawnych i organizacyjnych, regulujących sferę produkcji materialnej. Natomiast stosunki podziału oznaczają zasady podziału dóbr materialnych oraz dochodu narodowego brutto¹⁵. Cechą przestępstw gospodarczych było również to, że uderzały one bezpośrednio w stosunki społeczno-gospodarcze¹⁶. W. Pawełko zaproponował uznanie, że przestępstwo gospodarcze to „czyn społecznie niebezpieczny, który bezpośrednio narusza panujące w ustroju socjalistycznym stosunki własności, obowiązujące zasady produkcji, obrotu lub podziału dóbr materialnych i zarazem godzi w ogólnospołeczny interes ekonomiczny”¹⁷.

W. Świda uważał, że przestępstwem gospodarczym jest tylko to, które bezpośrednio godzi w działalność gospodarczą¹⁸.

Wytworzony został podział przestępstw gospodarczych na dwie kategorie, z których pierwsza obejmowała wąskie ujęcie, w ramach którego zaliczano tylko czyny godzące w działalność gospodarczą, a druga ujęcie szersze, obejmujące przestępstwa skierowane przeciwko własności społecznej¹⁹.

Zwolennikiem szerokiego rozumienia przestępstw gospodarczych był również K. Buchała, który uważał, że obejmują one nie tylko, te które zamieszczone zostały w rozdziale XXX kodeksu karnego z 1969 r., noszącym nazwę „Przestępstwa gospodarcze”, ale również te, gdzie przedmiotem bezpośredniego działania jest towar, urządzenie techniczne lub dokument²⁰.

Wszystkie wskazane definicje odnosiły się do gospodarki nakazowo-rozdziałczej, gdzie decydującą rolę odgrywały przedsiębiorstwa państwowe, które były wspierane z budżetu Państwa. W poprzednim systemie gospodarczym można było mówić także o jednolitym rodzaju oraz strukturze podmiotów, które prowadziły działalność gospodarczą. Definicje te stały się nieprzydatne w okresie przejściowym do gospodarki wolnorynkowej, kiedy rola przedsiębiorstw państwowych malała, a wzrastało znaczenie działalności gospodarczej, która była prowadzona przez osoby fizyczne oraz w różnych prawnych i organizacyjnych podmiotach. Zmiana systemu gospodarczego pod względem prawnym, a także i faktycznym

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ W. Pawełko, *Zapobieganie przestępstwom...*, s. 15–16.

¹⁷ *Ibidem*, s. 16.

¹⁸ W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1978, s. 599.

¹⁹ O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda, *Przestępstwa gospodarcze*, (w:) *Prawo karne. Część szczególna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Wrocław–Warszawa 1980, s. 373 i n.; tak samo O. Górniok, S. Lelental, H. Popławski, *Prawo karne. Część szczególna I*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 1975, s. 166 i n.

²⁰ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, wyd. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s. 665 i n., także O. Górniok, *Przestępstwa gospodarcze. Rozdział XXX...*, s. 12.

dokonała się wraz z wejściem w życie ustawy o swobodzie działalności gospodarczej²¹. Była to zmiana w zakresie dopuszczalnych form prowadzenia działalności gospodarczej, która spowodowała nowości w rodzaju oraz strukturze podmiotów, co skutkowało także i tym, że poprzednie definicje pojęcia „przestępstwa gospodarczego” nie mogły być wykorzystane. Dochodziło także do tego, że wiele zachowań uznanych za przestępstwa gospodarcze przestało nimi być z uwagi na uchylenie przepisów, a nowe zachowania będące przestępstwami gospodarczymi nie zostały ujęte w przepisach prawa karnego²². Stąd potrzeba określenia na nowo tego pojęcia, czym zajęła się O. Górniok, która podniosła, że jest to „ogół bezprawnych zachowań naruszających lub zagrażających naruszeniem przyjętych w systemie gospodarczym zasad podziału majątku i dochodu społecznego oraz zabezpieczenie egzystencjalnych warunków bytu jednostki przed ekscesami w działalności przedsiębiorstw”²³. Od tego czasu doszło także do zmian w systemie gospodarczym, który nazywany jest gospodarką rynkową. Zmianie uległa także struktura podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Odwoływano się do kryterium systemowego, co oznaczało, że chodziło o czyny popełnione w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej²⁴. Zasada swobody prowadzenia działalności gospodarczej dopuszczała wszelkie formy jej prowadzenia, pod warunkiem, że nie jest ona zakazana przez prawo, co dawało podstawy do ograniczenia zakresu znaczeniowego pojęcia przestępstwa gospodarczego, tylko do fragmentu tej działalności. Dlatego też należy zwrócić uwagę na definicję „przestępstwa gospodarczego”, która została zaproponowana przez R. Zawłockiego. Uważał on, że przestępstwem gospodarczym jest „czyn zabroniony o określonych cechach ustawowych, określony w przepisie karnym, którego głównym rodzajowym przedmiotem ochrony są określone podstawy prawidłowego obrotu gospodarczego”²⁵. Definicja ta odwoływała się do pojęcia „obrotu gospodarczego”, które było głównym jej faktorem. Pojęcie „obrotu gospodarczego” było ograniczone tylko do tych relacji, kiedy co najmniej jeden z jego uczestników był profesjonalnym podmiotem. Z drugiej strony R. Zawłocki dokonywał podziału na przestępstwa gospodarcze powszechne, które mogły być popełniane przez każdą osobę fizyczną, która odpowiadała ogólnym warunkom odpowiedzialności karnej, a ponadto przestępstwa gospodarcze indywidualne, które mogły być popełnione przez osoby

²¹ Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 23 grudnia 1988 r. – Dz. U. Nr 41, poz. 325 ze zm., która weszła w życie z dniem 1 stycznia 1989 r.

²² A. Siemaszko (red.), *Przestępczość gospodarcza. Doświadczenia europejskie i amerykańskie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1995, s. 181.

²³ O. Górniok, *Pojęcie przestępczości gospodarczej a jej społeczno-polityczna warstwa*, (w:) E. W. Pływaczewski (red.), *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 1998, s. 169.

²⁴ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2000, s. 294.

²⁵ R. Zawłocki, *Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 55.

o określonych w ustawie cechach szczególnych²⁶. Przestępstw gospodarczych – zdaniem Autora – mogły dopuścić się podmioty, które prowadziły zarejestrowaną (uprawnioną) działalność gospodarczą²⁷. Natomiast do przestępstw gospodarczych indywidualnych należały przykładowo przestępstwa popełnione przez członków zarządu spółek, wskazane w kodeksie spółek handlowych²⁸.

Po zmianie nazwy rozdziału XXXVI kodeksu karnego, kiedy obok obrotu gospodarczego ochronie podlegają także interesy majątkowe w obrocie cywilnoprawnym zasadne są rozważania dotyczące pojęcia „przestępstwa gospodarczego” w obecnym stanie prawnym, ale w powiązaniu z innymi pojęciami, co będzie przedmiotem dalszych rozważań.

Na marginesie należy tylko wskazać, że od przestępstw gospodarczych trzeba jednak odróżnić przestępstwa o charakterze gospodarczym, które obejmują przestępstwa popełniane niejako „po drodze”. Zaliczane do przestępstw o charakterze gospodarczym będą np. przestępstwa skierowane przeciwko dokumentom, które są popełniane z uwagi na to, że są niezbędne dla osiągnięcia zamierzonego celu przestępstwa gospodarczego.

Z powyższego przedstawienia poglądów jednoznacznie wynika, że pojęcie „przestępstwa gospodarczego” nie jest jednolite, a zakres czynów wchodzących w skład przestępczości gospodarczej budzi nadal wiele wątpliwości²⁹.

Wskazuje się, że przestępstwa gospodarcze charakteryzują się cechami wspólnymi, do których zaliczane są przedmiot ochrony, zabronione i podlegające karze działanie sprawcy, związek z obrotem gospodarczym oraz akty prawne regulujące odpowiedzialność karną za ich popełnienie. Ich nadrzędnym celem była ochrona obrotu gospodarczego³⁰.

Wszystkie definicje pojęcia przestępstwa gospodarczego – niezależnie od systemu gospodarczego – odwołują się do gospodarki i podkreślają ochronę dóbr, która jest determinowana systemem gospodarczym i na tym – jak się wydaje – zgodności co do określenia pojęcia przestępstwa gospodarczego się kończą. W obecnym stanie prawnym ochrona obrotu gospodarczego, która miała istotne znaczenie przy wydzielaniu przestępstw gospodarczych nie ma już takiego znaczenia. Dlatego na nowo należy oznaczyć zakres pojęcia „przestępstwa gospodarczego”.

Gdyby dokonywać wykładni literalnej pojęcia „przestępstwo gospodarcze” należałoby określić „przestępstwo” rozumiane jako „zawiniony czyn społecznie

²⁶ R. Zawłocki, *Prawo karne gospodarcze*, Zarys Prawa, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 149 i n.

²⁷ R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 149 i n.

²⁸ R. Zawłocki, *Prawo karne...*, s. 152.

²⁹ A. Michalska-Warias, *Przestępczość zorganizowana i prawnokarne formy jej przeciwdziałania*, Oficyna Wydawnicza Verba, Lublin 2006, s. 46–48.

³⁰ W. Filipkowski, *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2004, s. 25.

niebezpieczny, zabroniony przez ustawę pod groźbą kary³¹ ograniczyć przymiotnikiem „gospodarczy”, który w rozumieniu językowym oznacza „odnoszący się do gospodarki – organizacji przemysłu, rolnictwa, handlu, ogółu zakładów wytwórczych, związanych z daną dziedziną przemysłu, produkcji, z rozwojem produkcji³².”

W obecnym ustroju gospodarczym chodzi nie tylko o ochronę gospodarki zarządzanej przez państwo, ale także gospodarki, w której uczestniczą podmioty niezależne od państwa. Pewnym kryterium wyodrębnienia przestępstw gospodarczych jest osoba sprawcy, której powierzone zostało zarządzanie mieniem osób trzecich, co zbliża pojęcie „przestępstwa gospodarczego” do przestępstwa menadżerskiego i nawiązuje do przestępstw „białych kołnierzyków”³³. Tożsame stanowisko zajęła O. Górniok, która wskazała, że pod pojęciem menadżera kryje się osoba, która w ramach stałych lub przejściowych kompetencji zajmuje się sprawami majątkowymi lub gospodarczymi mandanta, jak również uprawnione do tego osoby współdziałające, w tym także podejmujące decyzje w ramach organów kolegialnych³⁴. Autorka nie zaliczyła do przestępstw gospodarczych tych, które były popełnione przez osoby, które zajmują się własnymi sprawami majątkowymi i działalnością gospodarczą, przy czym zauważyła, iż niekiedy odpowiedzialność karna dotyka osoby, które zajmują się własnymi sprawami majątkowymi lub prowadzą własną działalność gospodarczą i jako przykład podała przestępstwa na szkodę środowiska lub karalne czyny nieuczciwej konkurencji³⁵. Trzeba zastrzec, że przestępstwa menadżerskie popełnione są wobec dobra prawnie chronionego, co do którego decyzje są podejmowane przez menadżera. Dlatego też rozszerzenie nazwy rozdziału XXXVI kodeksu karnego o interesy majątkowe w obrocie cywilnoprawnym sugeruje, że chodzi także przy przestępstwach menadżerskich o osoby, które zarządzają własnym mieniem w ramach cywilnych relacji, co z kolei klóci się z etymologią słowa „menadżer”³⁶.

³¹ M. Szymczak (red.), Słownik Języka Polskiego PWN, L–P, Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1999, s. 961.

³² M. Szymczak (red.), Słownik Języka Polskiego PWN, A–K, Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1999, s. 640.

³³ M. Bieniak, Odpowiedzialność karna menadżerów, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 95.

³⁴ O. Górniok, Odpowiedzialność..., s. 14.

³⁵ O. Górniok, Odpowiedzialność..., s. 15.

³⁶ Słowo „manager” oznacza dyrektora, kierownika, zarządzającego – zob. I. Kienzler, Słownik terminologii gospodarczej. Bankowość. Finanse. Prawo, Tom I, wydanie 2, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 153; P. H. Collin, K. Bartnicki, Słownik bankowości i finansów, Biblioteka Profesjonalisty Peter Collin Publishing, Wydawnictwo Wilga, 2001, s. 217; J. Jaślan, H. Jaślan, Słownik terminologii prawniczej i ekonomicznej, Wiedza Powszechna, Warszawa 2015, s. 383. Powiązany z tym słowem jest czasownik „manage”, które oznacza prowadzić, zarządzać, regulować, gospodarować, kierować oraz mieć pod kontrolą – zob. I. Kienzler, Słownik terminologii gospodarczej..., s. 152; tożsamo P. H. Collin, K. Bartnicki, Słownik bankowości..., s. 216; J. Jaślan, H. Jaślan, Słownik terminologii prawniczej..., s. 382.

Dlatego pojęcie „przestępstwa gospodarczego” trzeba zestawić z pojęciami naturalnie z nim związanymi, co jest przedmiotem dalszych rozważań.

Pojęcie przestępstwa gospodarczego w prawie międzynarodowym oraz europejskim

Pojęcie „przestępstwa gospodarczego” odnoszonego do gospodarki rynkowej znacznie wcześniej stało się przedmiotem rozważań w literaturze państw zachodnioeuropejskich. Zostało ono wprowadzone do kryminologii w 1939 r. na zjeździe Amerykańskiego Stowarzyszenia Socjologicznego w Filadelfii i od tej pory jest używane na określenie przestępczości dokonywanej w ramach działalności zawodowej osób o wyższym statusie społecznym³⁷. Zwracano uwagę na to, że przestępstwa gospodarcze różnią się od tradycyjnych przestępstw ekonomicznych, ponieważ godzą one nie tylko w majątek, ale głównie w ponadindywidualne interesy społeczeństwa i naruszają przyjęte reguły gospodarowania³⁸. Stąd zmiany organizacyjne w działalności gospodarczej pociągały za sobą zmiany form przestępczości, a te zmiany w przepisach, które miały służyć nowej polityce karnej³⁹.

Trudności wynikające z opracowania definicji „przestępstw gospodarczych” doprowadziły do skupienia się na cechach tej przestępczości. Należy zauważyć, iż początkowo przy przestępstwach gospodarczych przyjmowano jako wyznacznik kryterium samego sprawcy, co oznaczało, że przestępstw tych miały dopuścić się osoby cieszące się uznaniem i wysoką pozycją społeczną oraz popełnionym w ramach prowadzonej działalności zawodowej przestępstwem⁴⁰. Chodziło tutaj o przestępstwa tzw. „białych kołnierzyków”⁴¹.

E. A. Zimmerli podnosił, że przestępstwem gospodarczym jest czyn karalny polegający na naruszeniu interesów prawnych chronionych przez przepisy

³⁷ G. Geis, „Przestępczość białych kołnierzyków” w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, „Przestępczość na Świecie. Studia Kryminologiczne Kryminalistyczne i Penitencjarne”, t. XIV, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981, s. 31, 33.

³⁸ O. Górniok, Prawnokarna ochrona obrotu gospodarczego, Jurysta 1994, nr 1, s. 19.

³⁹ *Ibidem*, s. 7.

⁴⁰ M. Bocheński, Sprawca przestępstwa gospodarczego – analiza pojęcia w oparciu o koncepcję „white collar crimes” E. H. Sutherland i wybrane przepisy prawa, Internetowy Przegląd Prawniczy 2008, nr 1, s. 30–31.

⁴¹ Termin ten wprowadził do literatury E. H. Sutherland – o czym pisze B. Hołyst, Zmiany w strukturze przestępczości, Studia Kryminologiczne Kryminalistyczne i Penitencjarne, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1974, s. 94, tak samo W. Filipkowski, Zwalczanie przestępczości..., s. 83. Kwestię tę podnosi także J. Wójcik, Przeciwdziałanie praniu pieniędzy, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”. Kraków 2004, s. 157, gdzie wskazuje, że wśród przestępców określanych jako „białe kołnierzyki” dominowały korupcja oraz przestępstwa bankructwa, a ich hasłem było „Nie warto zaczynać niżej miliona dolarów”. Ponadto o przestępczości tzw. białych kołnierzyków jest mowa, (w:) P. Łabuza, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański (red.), Przestępczość gospodarcza, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2018, s. 56.

o obrocie i publicznym zarządzaniu dobrami materialnymi⁴². K. Tiedemann wskazywał, że przestępstwami gospodarczymi są te, które szkodzą lub zagrażają ponadindywidualnym dobrom prawnym, a nie tylko interesom jednostki⁴³. K. Tiedemann zaliczał do przestępstw gospodarczych również czyny opisane nie tylko w prawie karnym, ale i administracyjno-gospodarczym, nieuczciwą konkurencję, przestępstwa podatkowe, celne, lichwę, oszustwa gospodarcze. W szerszym rozumieniu zaliczał również te przestępstwa, które godziły w interesy majątkowe jednostki, na przykład przestępstwa na szkodę wierzycieli⁴⁴. Przy ocenie sprawcy przestępstwa nawiązywał do koncepcji przedstawionej przez E. H. Sutherlanda, kiedy dokonywał podziału na przestępców zawodowych, utrzymujących się z popełniania przestępstw oraz sytuacyjnych, którzy popełniali przestępstwa w zależności od nadarzającej się okazji⁴⁵. H. Otto podkreślał, że przestępstwem gospodarczym jest każde określone zachowanie, które narusza zaufanie do porządku gospodarczego jako całości lub do poszczególnych jego instytucji i tym samym zagraża funkcjonowaniu tego systemu gospodarowania⁴⁶. Podobne stanowisko zajmował C. Lindemann, który wskazywał, że przestępstwem gospodarczym jest każde zachowanie, które jest skierowane przeciwko całości gospodarki lub przeciwko funkcjonowaniu jej ważnych gałęzi i urzędów⁴⁷.

W literaturze zachodniej zwracano uwagę na cechy przestępstw gospodarczych, do których należały:

- 1) brak elementów przemocy, zastępowanie pozorami legalności działania, polegającego najczęściej na nadużywaniu instytucji życia gospodarczego, funkcjonujących w znacznym stopniu na zasadach zaufania publicznego;
- 2) poważne straty materialne i niematerialne jako następstwo takich działań, które często wykraczają poza sferę życia gospodarczego;

⁴² E. Zimmerli, Kommt dem Begriff Wirtschaftskriminalität wirklich nur kriminalistische Bedeutung zu?, *Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht* 1975, Bd. 93, H. 3; O. Górniok, Koncepcja przestępstw gospodarczych w doktrynie niemieckiej a polityka kryminalna, *PiP* 1993, nr 1, s. 63. 5.

⁴³ K. Tiedemann, Erscheinungsformen der Wirtschaftskriminalität und Möglichkeiten ihrer strafrechtlichen Bekämpfung, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1975, Bd. 88, H. 1, s. 235; S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 46.

⁴⁴ A. Zientara, *Przestępstwo nadużycia zaufania z art. 296 kodeksu karnego*, Wydawnictwo Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 39. Z. Monkiewicz, Z. Nizińska, *Wybrane problemy regulacji prawnej przestępczości gospodarczej*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, Wydział Ekspertyz Prawnych, Grudzień 1993, s. 3.

⁴⁵ K. Tiedemann, *Rechts Gutachten an den 49 Deutschen Juristentag*, 1972, powołany, (w:) O. Górniok, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994, s. 33.

⁴⁶ H. Otto, *Konzeption und Grundsätze des Wirtschaftsrechts, Dogmatischer Teil I*, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1984, Bd. 96, H. 2, s. 343.

⁴⁷ C. Lindemann, *Gibt es ein eigenes Wirtschaftsstrafrecht?*, Jena 1932, s. 19, cyt. za E. J. Lampe, *Ogólne problemy prawa karnego gospodarczego*, *RPEiS* 1988, nr 3, s. 114.

- 3) anonimowość osób fizycznych jako ofiar przestępstw gospodarczych, a ponadto jako pokrzywdzonych przestępstwem podstawowych gałęzi i instytucji systemu gospodarczego;
- 4) stosunkowo znaczna liczba sprawców rekrutujących się z wyższych warstw społecznych⁴⁸.

Analiza cech przestępstw gospodarczych prowadzi do wniosku, że obecnie – przy wykorzystaniu środków nowoczesnej komunikacji – możliwe jest wypełnienie tych cech przestępstw, które skierowane są przeciwko innemu dobrom.

Podjęmowane były także próby podziału przestępstw gospodarczych według różnych kryteriów, a jednym z nich był kierunek zamachu, który uprawniał do uznania, że do przestępstw gospodarczych należą przestępstwa skierowane przeciwko gospodarczemu funduszom państwa (podatki, subwencje), przestępstwa przeciwko gospodarce narodowej jako całości lub poszczególnym jej gałęziom (przestępstwa kartelowe, upadłości banków), przestępstwa przeciwko gospodarce indywidualnych przedsiębiorstw (przeciwko zasadom wolnej konkurencji), przestępstwa przeciwko konsumentom, środowisku naturalnemu (związane z fałszowaniem żywności)⁴⁹. Dokonywano także podziału przestępstw według kryteriów mieszanych i wyodrębnienia grupy przestępstw na szkodę banków, nadużyć gospodarczych i skarbowych, przestępstw popełnionych w obrocie czekami, związanych z niewypłacalnością, przeciwko nieuczciwej konkurencji⁵⁰.

Trudności z wyodrębnieniem tych przestępstw doprowadziły do enumeratywne wyliczenie zachowań uznanych za przestępstwa gospodarcze i zaliczenia do nich następujących kategorii:

- 1) przestępstwa kartelowe,
- 2) oszukańcze praktyki i wykorzystanie sytuacji ekonomicznej przez międzynarodowe związki przedsiębiorstw,
- 3) nadużycie przy dostawach lub inne nadużycia subwencji krajowych i międzynarodowych,
- 4) przestępstwa komputerowe,
- 5) tworzenie fikcyjnych przedsiębiorstw,
- 6) fałszowanie zestawień bilansowych oraz księgowości,
- 7) oszustwa co do sytuacji ekonomicznej kapitału towarzystw aukcyjnych,
- 8) naruszenie przez przedsiębiorstwa norm bezpieczeństwa i zdrowia pracowników,
- 9) przestępstwa na szkodę wierzycieli,

⁴⁸ Z. Monkiewicz, Z. Nizińska, Wybrane problemy regulacji..., s. 2, http://biurosejmu.gov.pl/teksty_pdf_93/r-54.pdf (dostęp 24 kwietnia 2020 r.); także O. Górniok, Problemy przestępstw gospodarczych..., s. 7 i n.

⁴⁹ W. Heinz, Konzeption und Grundsätze des Wirtschaftsrechts, Kriminologischer Teil, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 1984, Bd. 96, H. 2, s. 419.

⁵⁰ R. Müller, H. B. Wabnitz, Wirtschaftskriminalität. Eine Darstellung der typischen Erscheinungsformen mit praktischen Hinweisen zur Bekämpfung, Wydawnictwo Beck, München 1982.

- 10) przestępstwa na szkodę konsumentów,
- 11) nieuczciwą konkurencję i reklamę,
- 12) przestępstwa podatkowe oraz uchylanie się przez przedsiębiorstwa od obowiązku ubezpieczeń socjalnych,
- 13) przestępstwa celne,
- 14) fałszowanie pieniędzy i papierów wartościowych,
- 15) przestępstwa giełdowe i bankowe,
- 16) przestępstwa na szkodę środowiska⁵¹.

Z powyższego wykazu widać, że wyliczenie kategorii przestępstw jest bardzo szerokie. Tak więc podobne problemy z określeniem pojęcia „przestępstw gospodarczego” występowały w obu systemach gospodarczych, z tym że odnoszone były do ochrony innej sfery życia gospodarczego. Zmiana ustroju gospodarczego naszego kraju doprowadziła do pewnej konsolidacji tego pojęcia, ale nadal występują rozbieżności co do definicji „przestępstwa gospodarczego”, a co się z tym wiąże przyporządkowania określonych czynów zabronionych do tej grupy.

3. Pojęcia powiązane w prawie polskim z przestępstwem gospodarczym

3.1. Pojęcie „obrotu gospodarczego”

Na wstępie należy wskazać, że pojęcie „obróć gospodarczy” nie zostało określone ustawowo w formie definicji legalnej na potrzeby prawa karnego materialnego. Dlatego należy rozstrzygnąć, czy możliwe jest stosowanie definicji „obrotu gospodarczego” z innych dziedzin prawa, a jeżeli tak, to czy definicje te należy stosować wprost, czy też należy uwzględnić specyfikę prawa karnego materialnego i stosować je z pewnymi modyfikacjami z tej specyfiki wynikającymi. Pojęcie „obrotu gospodarczego” jest jedynie potoczne i pochodzi z języka prawniczego i ekonomii. K. Kruczałak uważa, że obrót gospodarczy może odbywać się pomiędzy podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą albo między tymi podmiotami a innymi osobami⁵². A. Liszewska oraz W. Robaczyński twierdzą, że „nie mamy do czynienia z obrotem gospodarczym wówczas, gdy po obu stro-

⁵¹ O. Górniok, Problemy przestępczości gospodarczej w świetle zaleceń Rady Europy, Państwo i Prawo 1991, nr 9, s. 47; taki katalog przestępstw gospodarczych został wskazany w zaleceniach Rady Europy nr R/81/12 z dnia 25 czerwca 1981 r. O. Górniok (red.), Prawo karne gospodarcze, Prawo Gospodarcze i Handlowe, Tom 10, Wydawnictwo C.H. Beck 2003, s. 64–65.

⁵² K. Kruczałak, Prawo handlowe. Zarys wykładu, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1996, s. 17; tak samo O. Górniok, Przestępstwa gospodarcze, Rozdział XXXVI i XXXVII Kodeksu karnego. Komentarz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 14, tak samo O. Górniok, Prawo karne gospodarcze. Komentarz, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń 1997, s. 9. K. Buczkowski, Przestępstwa gospodarcze, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 3.

nach występują tylko podmioty nieprofesjonalne, a zaciągane zobowiązania nie mają związku z działalnością gospodarczą”⁵³.

R. Zawłocki uważa, że za „obróć gospodarczy” należy rozumieć obrót dóbr i usług, odbywający się z reguły z użyciem środków płatniczych i towarzyszące tej wymianie i powstające w czasie jej trwania stosunki między podmiotami⁵⁴. J. Skorupka wskazuje, że w obrocie gospodarczym chodzi o stosunki faktyczne i prawne, powstałe pomiędzy podmiotami w czasie podejmowania, prowadzenia oraz zakończenia działalności gospodarczej⁵⁵. Autor twierdzi, że obrót gospodarczy może odbywać się pomiędzy podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą albo pomiędzy tymi podmiotami a innymi osobami. Obrotem gospodarczym będzie więc także świadczenie dóbr i usług przez przedsiębiorcę kontrahentowi, dla którego transakcja ma charakter niezawodowy (konsumentowi), którym jest osoba fizyczna dokonująca czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową (art. 22¹ k.c.)⁵⁶. Autor wskazał w ten sposób, że tylko jeden z uczestników tego obrotu może być konsumentem, aby można było mówić o „obrocie gospodarczym”.

R. Zawłocki, definiując to pojęcie, położył nacisk na relacje pomiędzy uczestnikami tego obrotu i wskazał, że cechą charakterystyczną tych stosunków jest to, iż co najmniej jeden podmiot prowadzi działalność gospodarczą⁵⁷.

Podobny pogląd w doktrynie został przedstawiony przez A. Doliwę, który wskazał, że wyrażenie „obróć gospodarczy” jest uogólnieniem stosunków prywatnoprawnych zachodzących w związku z prowadzoną przez przedsiębiorców działalnością gospodarczą⁵⁸. Autor podnosi, że pojęcie „obrotu gospodarczego” jest blisko związane z terminem „obróć cywilny”, z tym iż różni się od niego, po pierwsze, tym, że stosunki prawne w obrocie gospodarczym odznaczają się dużą doniosłością ekonomiczną zarówno w skali mikro-, jak i makroekonomicznej, a po drugie, znaczną złożonością organizacyjno-techniczną. A. Doliwa wskazuje, że cechą obrotu gospodarczego jest jego doniosłość ekonomiczna oraz profesjonalizacja regulowanych prawem gospodarczym stosunków społecznych. Ponadto różnicuje cały obrót na obrót powszechny, który ma miejsce pomiędzy nieprofesjonalistami (konsumentami), gdzie wymiana dóbr i usług nie jest przejawem działalności gospodarczej, a cały obrót poddany jest regulacji kodeksu cywilnego. Po przeciwnej stronie znajduje się obrót gospodarczy profesjonalny,

⁵³ A. Liszewska, W. Robaczyński, O karaniu nieuczciwych dłużników, *Kontrola Państwowa* 1999, nr 3, s. 71.

⁵⁴ R. Zawłocki, *Podstawy odpowiedzialności karnej...*, s. 13.

⁵⁵ J. Skorupka, *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, wyd. 1, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2005, s. 15–16.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 22.

⁵⁷ R. Zawłocki, *Podstawy odpowiedzialności karnej...*, s. 13; również Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3 czerwca 2002 r., sygn. II KK 220/00 (LEX nr 55524) wskazał, że co najmniej jedna ze stron zobowiązania rodzącego wierzytelność, której zaspokojenie udaremnia lub utrudnia sprawcy przestępstw na szkodę wierzycieli, musi prowadzić działalność gospodarczą.

⁵⁸ T. Mróz, M. Stęć (red.), *Prawo gospodarcze prywatne*, wyd. 4, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 4.

między stronami będącymi przedsiębiorcami, którzy prowadzą działalność gospodarczą. Taki obrót nazwany jest dwustronnie profesjonalnym. Jest także obrót jednostronnie profesjonalny, w którym wymiana dóbr i usług odbywa się pomiędzy przedsiębiorcą (profesjonalistą prowadzącym działalność gospodarczą) a konsumentem, którym zgodnie z art. 22¹ k.c., jest osoba fizyczna dokonująca czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą⁵⁹. A. Doliwa stawia na równi pojęcie „obrotu gospodarczego” z terminem „obrotu profesjonalnego” i wskazuje, że skoro działalność gospodarcza ma profesjonalny charakter, to, z jednej strony, stwarza określone możliwości inwestycyjne, akumulacyjne, technologiczne, organizacyjne, a z drugiej strony uzasadnia większe oczekiwania w zakresie wykonywania przez profesjonalistę jego zobowiązań oraz świadczeń stanowiących profesjonalną ofertę. Odwołuje się tutaj do wyższego standardu postępowania z art. 355 § 2 k.c., gdzie należy uwzględniać zawodowy charakter tej działalności⁶⁰.

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 20 listopada 2000 r., sygn. I KZP 31/00, zaprezentował tożsame stanowisko, stwierdzając, że obrót gospodarczy może odbywać się nie tylko pomiędzy przedsiębiorcami, tj. podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą w sposób profesjonalny, lecz także pomiędzy takimi podmiotami a konsumentami, dla których transakcje mają charakter niezawodowy⁶¹.

Z powyższego można wnioskować, że używane na potrzeby prawa karnego materialnego pojęcie „obrotu gospodarczego” związane jest z pojęciem „działalność gospodarcza” w ten sposób, iż co najmniej jeden z jego uczestników prowadzi działalność gospodarczą.

Do dnia 25 maja 2019 r. przepisy karne chroniące uczestników obrotu gospodarczego umieszczone były w rozdziale XXXVI kodeksu karnego, który dotyczy przestępstw przeciwko „obrotowi gospodarczemu”⁶². Do nazwy rozdziału dodane zostało określenie „i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym”. Projektodawca w uzasadnieniu projektu nie poświęcił zbyt dużo uwagi rozszerzeniu rodzajowego przedmiotu ochrony. Skutkiem tego podstawowe przestępstwa gospodarcze umieszczone w rozdziale XXXVI kodeksu karnego nie obejmują już tylko tych pochodzących z obrotu gospodarczego, ale również i te, których rodzajowym przedmiotem ochrony są interesy majątkowe w obrocie cywilnoprawnym. Oznacza to, że należałoby rozważyć zaliczenie do przestępstw gospodarczych także i tych, które naruszają interesy majątkowe pod-

⁵⁹ *Ibidem*, s. 4–6.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 15.

⁶¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2000 r., sygn. I KZP 31/00, OSNKW 2001, nr 1, poz. 5.

⁶² Ustawa z dnia 15 marca 2019 r. O zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz ustawy – Kodeks karny, Dz. U. z dnia 10 maja 2019 r., poz. 870, gdzie na podstawie art. 2 wprowadzone zostało nowe brzmienie tytułu Rozdziału XXXVI „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym”. Na podstawie art. 5 ustawy art. 2 wszedł w życie od dnia 25 maja 2019 r.

miotów, z których żaden nie jest profesjonalnym uczestnikiem obrotu, czyli interesy majątkowe osób fizycznych, przy czym sprawcami mogą być także osoby fizyczne.

3.2. Pojęcie „działalności gospodarczej”

Odkodowując znaczenie określenia „działalność gospodarcza” w prawodawstwie, wskazać należy, iż ustawodawca stworzył w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej, w art. 2 tejże ustawy, definicję legalną działalności gospodarczej, przez którą rozumiana była zarobkowa działalność wytwórcza, budowlana, handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły⁶³. Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej nie ograniczała definicji działalności gospodarczej do rozumienia przyjętego tylko w tej ustawie, a w art. 1 wskazywała, że dotyczy działalności gospodarczej podejmowanej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i dlatego można było wnioskować o uniwersalności tego pojęcia, choć należy pamiętać, iż na gruncie innych aktów prawnych mogły być ustanowione inne definicje legalne⁶⁴.

Przechodząc do analizy elementów definicji działalności gospodarczej z art. 2 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, należy w pierwszej kolejności wskazać, iż była to działalność zarobkowa i ta cecha odnoszona była do wszelkich rodzajów działalności, wymienionych w art. 2 tejże ustawy. Zarobkowy charakter działalności należało odnosić do wszelkiej działalności podmiotu, która przynosiła zysk, przy czym mógł on mieć charakter pieniężny lub niepieniężny. Obecnie przez pojęcie „działalności gospodarczej” rozumie się przez to każdą działalność zarobkową w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz. U., poz. 646 ze zm.), w tym wykonywanie wolnego zawodu, a także każdą inną działalność zarobkową wykonywaną we własnym imieniu i na własny lub cudzy rachunek, nawet gdy inne ustawy nie zaliczają tej działalności do działalności gospodarczej lub osoby wykonującej taką działalność – do przedsiębiorców⁶⁵.

Kolejnym elementem definicji był zorganizowany i ciągły sposób wykonywania działalności gospodarczej. Wydaje się, że zorganizowany sposób prowadzenia działalności gospodarczej oznaczał wybór prawnej formy tej działalności i tym samym świadczył o profesjonalnym charakterze tej działalności. Ustawodawca jednak nie określił stopnia organizacji działalności ani tego, czy odnoszo-

⁶³ Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r., tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 2168 ze zm.

⁶⁴ Przykładowo w art. 3 pkt 9 ordynacji podatkowej (tekst jedn. Dz. U. z 2005 r., Nr 8, poz. 60 ze zm.) za działalność gospodarczą uznawana była działalność zarobkowa w rozumieniu przepisów ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, a także każda inna działalność zarobkowa wykonywana we własnym imieniu i na własny lub cudzy rachunek, nawet gdy inne ustawy nie zaliczają jej do działalności gospodarczej.

⁶⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., Nr 800 ze zm.

na winna być do czynności faktycznych, jak i prawnych. Brak tych ograniczeń w definicji pojęcia „działalności gospodarczej” uprawniał do wywiedzenia tezy, iż minimalny stopień organizacji odnoszony do czynności faktycznych lub prawnych wskazywał na zorganizowane wykonywanie działalności.

Kolejną cechą działalności gospodarczej była jej ciągłość, która winna być odnoszona do sposobu wykonywania tej działalności, co oznaczało, że nie mają charakteru ciągłego tylko takie czynności, które były jednorazowe, okazjonalne lub sporadyczne, choć niekiedy działanie jednorazowe mogło być rozciągnięte w czasie, co zdawało się uzasadniać przyjęcie, iż była to działalność gospodarcza. Powyższe elementy definicji działalności gospodarczej zdawały się przemawiać za uznaniem, że definicja ta dotyczyła podmiotów profesjonalnych. Przepisów ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r.⁶⁶ nie stosowało się do działalności wytwórczej w rolnictwie oraz tzw. agroturystyki⁶⁷. W tym miejscu należy wskazać na to, że zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 1995 r. „pojęcie »działalność gospodarcza« zostało przeniesione do języka prawnego z ekonomii, w której jako działalność tę określa się zaspokajanie potrzeb gospodarczych człowieka za pomocą użytecznych dóbr materialnych i usług, dokonywane w wymiarze społecznym, a nie jednostkowym”⁶⁸.

Trzeba też zauważyć, iż, w orzecznictwie sądowym, pojęcie „działalności gospodarczej” interpretowane jest inaczej na gruncie prawa cywilnego, gdzie odnoszone jest do aktywności konkretnych podmiotów, bez potrzeby uzyskiwania przez nie zysku, w kontekście czasu przysługującego im do dochodzenia określonych praw. Przykładem może być uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2017 r., w której Sąd stwierdził, że roszczenia spółdzielni mieszkaniowej o uzupełnienie przez jej członka wkładu budowlanego jest związane z prowadzeniem działalności gospodarczej i przedawnia się z upływem trzech lat (art. 118 k.c.)⁶⁹. W uchwale tej Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na konieczność odróżnienia pojęcia działalności gospodarczej, obowiązującego na podstawie ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, od definicji obowiązującej na podstawie art. 118 k.c., podnosząc, iż w orzecznictwie sądowym działalność gospodarcza definiowana jest poprzez wskazanie jej cech, takich jak: profesjonalny charakter, powtarzalność działań, czynności na własny rachunek, racjonalne gospodarowanie, uczestnictwo w obrocie gospodarczym oraz podporządkowanie regułom gospodarki rynkowej poprzez cel uzyskania zysku, który jednak nie jest elemen-

⁶⁶ Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r., tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., Nr 2168.

⁶⁷ Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r., tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., Nr 2168.

⁶⁸ Uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 1995 r., sygn. III CZP 6/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 72.

⁶⁹ Uchwała składu siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2017 r., sygn. III CZP 69/16, opublikowana: <http://www.sn.pl/sites/orzecnictwo/Orzeczenia3/III%20CZP%2069-16.pdf> (dostęp 26 kwietnia 2020 r.).

tem koniecznym. Ocena dotycząca zysku wynika z analizy nałożonych statutowo zadań i spółdzielnie mieszkaniowe mogą prowadzić działalność gospodarczą, która nie jest nakierowana na osiągnięcie zysku. Wówczas uważane są za przedsiębiorcę działającego *not for profit*. Tak więc spółdzielnia mieszkaniowa prowadzi działalność gospodarczą, która polega na zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych jej członków i, domagając się uzupełnienia wkładu mieszkaniowego, działa w ramach tejże działalności gospodarczej. Członek spółdzielni – zgodnie z obowiązującym prawem – uważany jest za konsumenta. Z punktu widzenia czynionych rozważań istotne jest i to, że działalność gospodarcza obejmuje zarówno czynności faktyczne, jak i prawne⁷⁰.

Na marginesie należy tylko zaznaczyć, że „krajowe” pojęcie działalności gospodarczej na podstawie ustawy o swobodzie działalności gospodarczej nie było zbieżne z pojęciem działalności gospodarczej, określonym w prawie wspólnotowym oraz orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości⁷¹. Brak jest definicji pojęcia „działalności gospodarczej” w prawie Unii Europejskiej, a ponadto orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości wskazuje na ciągłe rozszerzanie zakresu tego pojęcia⁷².

Z nowej definicji pojęcia „działalności gospodarczej”, wprowadzonej na podstawie art. 3 Prawa przedsiębiorców wynika, że działalnością gospodarczą jest zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły⁷³. W definicji tej ustawodawca zrezygnował z podziału działalności, co wydaje się posunięciem słusznym. Jednocześnie podkreślił, że chodzi o działalność, która jest wykonywana we własnym imieniu. Wydaje się, że nie powinna ulec zmianie interpretacja zorganizowania działalności i jej ciągłości. Na podstawie art. 5.1 powołanej ustawy nie została uznana za działalność gospodarczą działalność wykonywana przez osobę fizyczną, której przychód należny z tej działalności nie przekracza w żadnym miesiącu 50% kwoty minimalnego wynagrodzenia, o którym mowa w ustawie z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (Dz. U. z 2017 r., poz. 847 oraz z 2018 r., poz. 650), i która w okresie ostatnich 60 miesięcy nie wykonywała działalności gospodarczej⁷⁴. Podobnie jak w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej przepisy ustawy Prawo przedsiębiorców nie mają na podstawie art. 6.1 zastosowania do działalności wytwórczej w rolnictwie oraz innych wskazanych w tym przepisie czynności⁷⁵. Pojęcie „działalności gospodarczej” obejmuje wielorakie czynności i choć jest powiązane z przestępstwem gospodarczym, to wydaje się, że może mieć tylko znaczenie pomocnicze przy określaniu jego granic.

⁷⁰ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 sierpnia 1992 r., sygn. K 4/92, OTK 1992, cz. II, poz. 22.

⁷¹ P. Borszowski, *Działalność gospodarcza...*, s. 51 i n.

⁷² P. Borszowski, *Działalność gospodarcza...*, s. 51 i n.

⁷³ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, Dz. U. z 2018 r., poz. 646.

⁷⁴ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, Dz. U. z 2018 r., poz. 646.

⁷⁵ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, Dz. U. z 2018 r., poz. 646.

3.3. Pojęcie przedsiębiorcy

Ściśle związane z pojęciem „działalności gospodarczej” oraz pojęciem „obrotu gospodarczego” rozumianego jako obrót, w którym jednym z uczestników obrotu gospodarczego jest profesjonalny uczestnik jest pojęcie „przedsiębiorcy”.

W kodeksie handlowym wprowadzone było pojęcie „kupca”, który we własnym imieniu prowadził przedsiębiorstwo zarobkowe⁷⁶ oraz kupca rejestrowego, prowadzącego przedsiębiorstwo zarobkowe we większym zakresie⁷⁷, którym była spółka handlowa⁷⁸. Kupiec rejestrowy był zobowiązany do wpisania się do rejestru⁷⁹. Przepisy dotyczące kupca zostały uchylone na podstawie przepisów wprowadzających kodeks cywilny z 1964 r.⁸⁰. Dopiero w ustawie z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej wprowadzone zostało pojęcie „podmiotu gospodarczego”, które jednak stało się podstawą wielu wątpliwości⁸¹. Dlatego w prawie działalności gospodarczej z 19 listopada 1999 r. wprowadzono pojęcie „przedsiębiorcy”, którym, w rozumieniu ustawy, była osoba fizyczna, osoba prawna oraz niemająca osobowości prawnej spółka prawa handlowego, która zawodowo, we własnym imieniu podejmowała i wykonywała działalność gospodarczą, o której była mowa w art. 2 ust. 1 ustawy⁸². Konsekwencją prawną wprowadzenia nowej ustawy było to, że dokonano w wielu przepisach zmiany pojęcia „podmiot gospodarczy” na pojęcie „przedsiębiorca”⁸³. Stworzony został obowiązek rejestracji wielu podmiotów, na podstawie ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r., która weszła w życie 1 stycznia 2001 r.⁸⁴, w tym rejestr przedsiębiorców⁸⁵. Przedsiębiorcą, który był wpisany do rejestru, była osoba fizyczna, osoba prawna oraz nie mająca osobowości prawnej spółka prawa handlowego, która zawodowo, we własnym imieniu podejmowała i wykonywała działalność gospo-

⁷⁶ G. Kozieł (red.), *Prawo przedsiębiorców. Przepisy wprowadzające do Konstytucji Biznesu. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019, s. 39.

⁷⁷ G. Kozieł (red.), *Prawo przedsiębiorców...*, s. 39.

⁷⁸ Kodeks handlowy. Komentarz Maurycego Allerhanda. *Orzecznictwo Sądów Polskich z lat 1936–1999. Przepisy wykonawcze*, Wydawnictwo PPU „Park” – spółka z o.o. s. 8; Kodeks handlowy. Przepisy o spółkach i działalności gospodarczej. *Prawo upadłościowe. Prawo o postępowaniu układowym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 5.

⁷⁹ Kodeks handlowy. Komentarz Maurycego Allerhanda..., s. 9; Kodeks handlowy. Przepisy o spółkach i działalności gospodarczej. *Prawo upadłościowe. Prawo o postępowaniu układowym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 5.

⁸⁰ Przepisy wprowadzające kodeks cywilny z 1964 r. – Dz. U. Nr 16, poz. 94; zm. Dz. U. z 1974 r., Nr 24, poz. 142.

⁸¹ M. Zdyb, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz do ustawy z dnia 19 listopada 1999 r.*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2000, s. 50.

⁸² M. Zdyb, *Prawo działalności gospodarczej...*, s. 38.

⁸³ M. Zdyb, *Prawo działalności gospodarczej...*, s. 50.

⁸⁴ Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. O Krajowym Rejestrze Sądowym – tekst jedn. Dz. U. z 2001 r., Nr 17, poz. 209.

⁸⁵ E. Marszałkowska-Krześ, *Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym. Komentarz*, Wydawnictwo Librata, Warszawa 2001, s. 5.

darczą. Za przedsiębiorców uważano także wspólników spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej⁸⁶.

Definicja „przedsiębiorcy” znalazła się także w art. 4 ust. 1 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r., zgodnie z którym przedsiębiorcą w rozumieniu ustawy była osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznawała osobowość prawną, wykonującą we własnym imieniu działalność gospodarczą⁸⁷. Tak więc przedsiębiorcą był podmiot, który prowadząc, chociażby ubocznie, działalność zarobkową lub zawodową, uczestniczył w działalności gospodarczej⁸⁸.

Należy zauważyć, iż określenie „przedsiębiorca” nie posiadało jednolitej definicji, przeciwnie w różnych aktach prawnych inaczej wskazywany był jego zakres podmiotowy. Maciej Etel doliczył się 23 różnych definicji legalnych pojęcia przedsiębiorcy, wskazując jednocześnie na różnice tych definicji legalnych z definicją wynikającą z art. 4 ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej⁸⁹. Tytułem przykładu można, poza powołaną już ustawą o swobodzie działalności gospodarczej, wskazać ustawę z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów⁹⁰, gdzie w art. 4 pkt 1 pojęcie „przedsiębiorcy” określone było szerzej niż w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej i obejmowało ono podmioty organizujące lub świadczące usługi o charakterze użyteczności publicznej, które nie były działalnością gospodarczą w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, a obecnie art. 4 pkt 1 ustawy z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców⁹¹. Ponadto pojęcie „przedsiębiorcy” w rozumieniu ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów obejmowało przedstawicieli wolnych zawodów, działających we własnym imieniu i na własny rachunek lub prowadzących działalność w ramach wykonywania takiego zawodu i to bez względu na wymiar komercyjny oraz organizację i częstotliwość danej aktywności⁹².

Tak jak wyżej wspomniano pojęcie „przedsiębiorca” uległo, na podstawie art. 4 ust. 1 Prawa przedsiębiorców, zmianie i obecnie przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca działalność go-

⁸⁶ E. Marszałkowska-Krześ, Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym..., s. 5.

⁸⁷ Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r. – Dz. U. Nr 173, poz. 1807 ze zm.

⁸⁸ G. Kozieł (red.), Prawo przedsiębiorców..., s. 40.

⁸⁹ M. Etel, Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz w orzecznictwie sądowym, Wydawnictwo LEX a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 286–297.

⁹⁰ Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, Dz. U. z 2007 r., Nr 50, poz. 331 ze zm.

⁹¹ Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., Nr 798 ze zm.

⁹² M. Etel, Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii..., s. 287.

spodarczą⁹³. Ustawodawca zdecydował się na bardziej uniwersalną definicję, co należy ocenić pozytywnie⁹⁴. We wskazanym akcie prawnym ustawodawca za przedsiębiorców uznał także wspólników spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej⁹⁵. Przyjęta definicja pojęcia „przedsiębiorcy” składa się z dwóch elementów podmiotowego, określającego rodzaj podmiotów oraz przedmiotowego, który odnosi się do rodzaju wykonywanej działalności. Może pełnić funkcję pomocniczą przy określaniu pojęcia „przestępstwa gospodarczego”, choć nie może mieć znaczenia przesądzającego, ponieważ nie uznaje za przedsiębiorców przykładowo samodzielne zakłady opieki zdrowotnej, które świadczą odpłatnie usługi medyczne⁹⁶. Pojęcie „przedsiębiorcy” w omawianej ustawie wskazuje na cechy podmiotu, co może być wykorzystane przy określaniu granic przestępstwa gospodarczego.

Pojęcie „przedsiębiorcy” wprowadzone zostało także do kodeksu cywilnego⁹⁷, w art. 43¹ k.c., zgodnie z którym jest nim osoba fizyczna, osoba prawa, jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 33¹ § 1, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową. W obecnym stanie prawnym i ta definicja winna być uwzględniona.

Nieco inaczej rozumiane jest pojęcie przedsiębiorcy na gruncie prawa europejskiego. Artykuł 43 TWE (obecnie art. 49 TFUE) wprawdzie nie wprowadza definicji pojęcia „przedsiębiorcy”, ale wskazuje na cechy podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej, do których należą wykonywanie czynności na własny rachunek i na warunkach określonych w danym ustawodawstwie. Dopuszczalne jest tworzenie siedziby w jednym kraju, a w innym oddziale, który traktowany jest jako trwała jednostka organizacyjna, mająca służyć prowadzeniu samodzielnej działalności zarobkowej⁹⁸. Oznacza to, że rozumienie pojęcia „przedsiębiorcy” nie jest jednoznaczne.

Podsumowując, wydaje się, że pojęcie „przedsiębiorcy”, w obecnym brzmieniu, nadanym wskazanymi wyżej przepisami, wydaje się najbardziej praktycznym przy określaniu granic przestępstwa gospodarczego.

Z uniwersalnego wzorca, jaki został stworzony przez E. H. Sutherlanda cecha popełnienia przestępstwa w związku z działalnością zawodową (gospodarczą) wydaje się być najbardziej praktyczna. Również zaufanie zbiorowości – jako cecha sprawcy przestępstwa gospodarczego – jest niezwykle ważne. Wysoka pozycja społeczna wobec powszechności prowadzenia działalności gospodarczej nabiera obecnie innego znaczenia. Nadal jednak obowiązują wymogi

⁹³ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, Dz. U. z 2018 r., poz. 646 ze zm.

⁹⁴ G. Kozieł (red.), *Prawo przedsiębiorców...*, s. 41.

⁹⁵ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, Dz. U. z 2018 r., poz. 646 ze zm.

⁹⁶ G. Kozieł (red.), *Prawo przedsiębiorców...*, s. 45.

⁹⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1025.

⁹⁸ Wyrok ETS z dnia 21 lipca 1997 r. w sprawie C-221/89, Factortame II, Zb. Orz. 1997, I-3905; wyrok ETS z dnia 30 listopada 1995 r. w sprawie C-55/94, Gebhard, Zbiór Orzeczeń 1995, I-4165.

formalne związane z wykazaniem posiadanych kompetencji, które legitymują tylko nielicznych do obejmowania stanowisk⁹⁹.

Niezwykle ważne jest podkreślenie, iż sprawcą przestępstwa gospodarczego może być także osoba, która faktycznie zajmuje się prowadzeniem działalności, a podstawą do pociągnięcia jej do odpowiedzialności może być art. 308 k.k. lub art. 9 § 3 k.k.s.¹⁰⁰

Tak więc – z punktu widzenia karnego – chodzi o kompetencje w ramach prowadzonej działalności, które wskazane są w przepisach prawa, ale także zakres czynności faktycznych w ramach prowadzonej działalności sprawcy wobec podmiotu.

4. Skutek zmian rodzajowego przedmiotu ochrony w Rozdziale XXXVI kodeksu karnego

Ustawodawca przy okazji nowej regulacji w zakresie stanów liczników samochodowych dokonał zmiany nazwy rozdziału XXXVI kodeksu karnego. Z uzasadnienia projektu wynika, że chodzi głównie o typ czynu zabronionego z art. 306a kodeksu karnego, chroniącego przede wszystkim interesy majątkowe w obrocie cywilnoprawnym, a także o to, że w tym rozdziale znajduje się już szereg typów czynów zabronionych wykraczających poza dotychczasowy przedmiot ochrony, wskazany w tytule rozdziału – „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu”¹⁰¹. Jako przykłady wskazane zostały art. 300 k.k. i art. 301 k.k., a także art. 304 k.k. i art. 306 k.k. Z uzasadnienia wynika także, iż chodzi o ochronę interesów majątkowych w obrocie cywilnoprawnym¹⁰².

Kilka słów, dla uzasadnienia wprowadzanej zmiany poświęcone zostało przestępstwu na szkodę wierzycieli, gdzie słusznie należało dokonać zmiany poprzez rozszerzenie zakresu ochrony¹⁰³, ale sposób w jaki to zostało uczynione nie przynosi pozytywnych rezultatów do pozostałych czynów zabronionych, umieszczonych w tym rozdziale, a wręcz pogłębia i tak istniejące wątpliwości odnośnie przestępstwa gospodarczego. Ze sformułowania „i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym” należałoby wnosić, że chodzi także o ochronę stosunków majątkowych pomiędzy osobami fizycznymi, na co wskazuje określenie „w obrocie cywilnoprawnym”. Stąd należy bliżej przyrzeć się temu określeniu w celu wyznaczenia granic dla przestępstw gospodarczych, przy-

⁹⁹ M. Bocheński, Sprawca przestępstwa gospodarczego..., s. 32–33, gdzie jest mowa o wymaganiach formalnych stawianych maklerom giełdowym.

¹⁰⁰ M. Bocheński, Sprawca przestępstwa gospodarczego..., s. 34.

¹⁰¹ Uzasadnienie do druku nr 2878 projektu ustawy z dnia o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz ustawy – Kodeks karny, s. 13–14.

¹⁰² Uzasadnienie do druku nr 2878 projektu ustawy z dnia o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz ustawy – Kodeks karny, s. 13–14.

¹⁰³ K. Patora, Zasada *lex certa* w wykładni znamion czynów na szkodę wierzycieli, *Przedsiębiorstwo i Prawo* 2018, nr 4, s. 47–77.

najmniej w kodeksie karnym. Analiza jest ważna chociażby z punktu widzenia przestępstw przeciwko mieniu, umieszczonych w rozdziale XXXV kodeksu karnego w kierunku ewentualnego zaliczenia ich do przestępstw gospodarczych, na co wskazywałaby ochrona interesów majątkowych w obrocie cywilnoprawnym". Jeżeli odpowiedzieć pozytywnie na to pytanie, to należałoby do przestępstw gospodarczych zaliczyć czyny zabronione oszustwa uregulowane w art. 286 k.k., co wydaje się już intuicyjnie budzące sprzeciw. Przy tym rozumowaniu traci na znaczeniu rodzajowy przedmiot ochrony, ponieważ nie wydziela z przestępstw gospodarczych przestępstw przeciwko mieniu. Przechodząc do wykładni pojęcia „sprawy majątkowe” jako rodzajowy przedmiot ochrony należy odwołać się do poglądu zaprezentowanego przez O. Górniok, która wskazała, że chodzi o majątek jako pewną całość, która obejmuje sumę praw majątkowych, przysługujących danemu podmiotowi¹⁰⁴. Pojęcie „obrotu cywilnoprawnego” powiązane jest z uregulowaniami kodeksu cywilnego i dotyczy także relacji powstałych w drodze wymiany dóbr i usług pomiędzy osobami fizycznymi (konsumentami)¹⁰⁵. Nazwa zdaje się sugerować relacje uregulowane prawnie, pomiędzy dwoma nieprofesjonalnymi podmiotami. Należy także odnieść się do spójnika „i” w zmiennej nazwie rozdziału XXXVI kodeksu karnego w kontekście koncepcji racjonalnego ustawodawcy. Wydaje się, że spójnik „i” nie buduje nazwy złożonej, a jest użyty do wyliczenia przedmiotów ochrony¹⁰⁶. Dlatego zasadne jest twierdzenie, że rodzajowy przedmiot ochrony obejmuje obrót cywilny, który jest pojęciem szerszym od obrotu gospodarczego. Przy takim skutku powstaje pytanie czy to był zamierzony prawotwórczy cel ustawodawcy objęcia prawnokarną ochroną całego obrotu cywilnego¹⁰⁷.

5. Praktyczne znaczenie pojęcia „przestępstwa gospodarczego”

W aktach prawnych dotyczących funkcjonowania prokuratury pojęcie przestępczości gospodarczej ma swoje odzwierciedlenie w strukturze organizacyjnej, choć trzeba stwierdzić, że podział ten nie zawsze jest czytelny. Wynika to choćby z tego względu, że część przestępstw gospodarczych popełniana jest przez zorganizowane grupy przestępcze, co budzi wątpliwości odnośnie przekazania tego typu spraw do wydziałów zajmujących się przestępczością zorganizowaną, czy też przestępczością gospodarczą.

¹⁰⁴ K. Buchała, P. Kardas, J. Majewski, W. Wróbel, Komentarz do ustawy o ochronie obrotu gospodarczego, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1995, s. 9.

¹⁰⁵ <https://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/prawo,hasla,334630,obrot-cywilnoprawny.html> (dostęp 13 kwietnia 2020 r.).

¹⁰⁶ A. Malinowski, Redagowanie tekstu prawnego. Wybrane wskazania logiczno-językowe, wydanie 2, Warszawa 2008, s. 68.

¹⁰⁷ T. Grzybowski, Wpływ zmian prawa na jego wykładnię, Wydawnictwo Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 153.

Na podstawie art. 22 § 2 ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawa o prokuraturze¹⁰⁸ w sprawach dotyczących najpoważniejszej przestępczości finansowo-gospodarczej i skarbowej oraz przeciwko obrotowi gospodarczemu względem mienia o wielkiej wartości tworzone są odrębne wydziały. Wydaje się jednak, że pojęcie „przestępstwa gospodarczego” nadał pojmowane jest intuicyjnie. Z informacji Prokuratora Generalnego o działaniach powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej w latach 2007–2012 wynika, że do przestępstw gospodarczych zaliczono nie tylko te umieszczone w rozdziale XXXVI kodeksu karnego, ale także w innych ustawach dodatkowych, w tym w kodeksie spółek handlowych (art. 586 k.s.h.), a także k.k.s. (art. 76 k.k.s., art. 106d k.k.s.) oraz 16 innych ustaw dodatkowych¹⁰⁹. Trzeba jednak podkreślić, że kierowano się przy oznaczeniu grupy przestępstw pojęciem obrotu gospodarczego i odrzucono te czyny które były popełnione przez osobę fizyczną nieprowadzącą działalności gospodarczej i nie związane z tą działalnością. A z drugiej strony przyjęto, że przestępstwami gospodarczymi są przywłaszczenia z art. 284 k.k. oraz oszustwa z art. 286 k.k., jeśli zostały popełnione w ramach działalności piramid finansowych lub zostały skierowane przeciwko interesom wielu konsumentów lub rynków finansowych¹¹⁰.

Jeżeli chodzi o praktyczne znaczenie pojęcia „przestępstwa gospodarczego” to ma ono swoje odzwierciedlenie w oszacowaniu zakresu zjawiska. Bez oznaczenia jakie konkretnie czyny zabronione wchodzą w skład przestępczości gospodarczej nie można także określać jakie szkody przynoszą pokrzywdzonym. Rozmiar zjawiska przestępczości gospodarczej ma także wpływ na strukturę jednostek prokuratury oraz policji, co wiąże się z polityką jego zwalczania.

7. Wnioski końcowe

Kryteria wyodrębnienia przestępstw gospodarczych, które były możliwe do zastosowania w gospodarce rynkowej straciły na aktualności.

Nie jest obecnie takim kryterium rodzaj mienia, które podlega ochronie, ponieważ ochrona obejmuje każdy rodzaj mienia. Masowość zjawiska, która była charakterystyczna dla przestępczości gospodarczej i dotyczyła ogromnej ilości pokrzywdzonych nie jest adekwatnym wyznacznikiem. Internet wykorzystywany w tzw. cyberprzestępczości jest tylko narzędziem, które używane jest w ataku na

¹⁰⁸ Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze, tekst jedn. – Dz. U. z 2019 r., poz. 740.

¹⁰⁹ Informacja Prokuratora Generalnego o działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej w latach 2007–2012, Warszawa listopad 2012 r., załącznik.

¹¹⁰ Informacja Prokuratora Generalnego o działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej w latach 2007–2012, Warszawa listopad 2012, s. 5.

inne dobra prawne i przynosi równie masowe szkody na rzecz ogromnych ilości pokrzywdzonych. Podobnie straciło na znaczeniu kryterium cechy profesjonalności podmiotu jako uczestnika tego obrotu gospodarczego. Obecnie w grupie przestępstw gospodarczych znajdują się te, gdzie obie strony są osobami fizycznymi, czyli ze sfery obrotu cywilnego. Trzeba także na podstawie wskazanych wyżej przepisów prawa objąć odpowiedzialnością karną również te osoby, które faktycznie prowadzą działalność gospodarczą i podejmują decyzje o charakterze majątkowym.

W tej sytuacji pozostaje jako kryterium wspólne – zakres kompetencji osoby fizycznej lub innego podmiotu, niezależnie od jego rodzaju oraz struktury organizacyjnej, rozumiany jako podejmowanie wiążących decyzji, które mają ekonomiczny skutek do zarządzanego podmiotu. Ta cecha przestępczości gospodarczej zbliża ją do tzw. przestępczości menadżerskiej, gdzie kryterium oceny jest zarządzanie podmiotem, na podstawie posiadanych kompetencji. Wydaje się zasadne ujęcie wszystkich decyzji w tym zakresie, niezależnie od tego czy odnoszone są tylko do mienia, ale z ograniczeniem do tych które przynoszą ekonomiczny skutek. Dla uzasadnienia i zobrazowania przykładem należałoby podać decyzje, które dotyczą zarządzania kadrą pracowniczą, które wprowadzają nie dotyczą mienia (majątku), ale mogą powodować skutek ekonomiczny i mieszczą się w sferze zarządzania (kierowania) podmiotem.

Dlatego też niezbędne jest odwołanie się do pojęcia „manager”. Kryterium pomocniczym może być prowadzenie działalności gospodarczej, z tym jednak zastrzeżeniem, że obejmuje ono nie tylko działalność o cechach wskazanych w ustawie z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, ale także faktyczne czynności o skutkach ekonomicznych.

Pojęcie „przestępstwa gospodarczego” jest z punktu widzenia intuicyjnego łatwe do wydzielenia, ale kiedy przychodzi do prawnego wyodrębnienia i opisanie przestępstw gospodarczych na podstawie merytorycznych kryteriów, to niezwykle trudno jest stworzyć kryteria wyboru, a tym samym zamknięty zbiór zachowań, które mogą być nazwane przestępstwami gospodarczymi. Zadanie to nie jest proste również i z tego powodu, że już w kodeksie karnym po zmianie nazwy rozdziału XXXVI kodeksu karnego doszło do pogłębienia wątpliwości co do tego, które czyny zabronione mogą być określane jako typowe przestępstwa gospodarcze. Stąd propozycja oparcia pojęcia „przestępstwa gospodarczego” o kryterium kompetencji podmiotu, wspomagana przez dodatkowy element prowadzenia działalności gospodarczej, wydaje się być uzasadnioną, również w kontekście omawianej zmiany wprowadzonej przez ustawodawcę w zakresie rodzajowego przedmiotu ochrony w rozdziale XXXVI kodeksu karnego.

Rozważania o pojęciu „przestępstwa gospodarczego” nie mają tylko teoretycznego znaczenia, bowiem były podstawą do podziałów organizacyjnych wewnątrz organów ścigania. Stąd ich praktyczny aspekt.

Bibliografia

1. Bafia J., Przestępstwa gospodarcze w k.k. z 1969 r., Wydawnictwo Zrzeszenie Prawników Polskich, Warszawa 1970.
2. Bafia J., System kar i zasady ich orzekania. Przestępstwa gospodarcze (Wybrane zagadnienia). Formy oskarżenia oraz rodzaje oskarżycieli w nowym ustawodawstwie karnym, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1970.
3. Bardach A., Przestępczość gospodarcza. Pojęcie i próba systematyki, Państwo i Prawo 1967, nr 6.
4. Bieniak M., Odpowiedzialność karna menadżerów, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015.
5. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., Kryminologia, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2000.
6. Bocheński M., Sprawca przestępstwa gospodarczego – analiza pojęcia w oparciu o koncepcję „white collar crimes” E.H. Sutherland i wybrane przepisy prawa, Internetowy Przegląd Prawniczy 2008, nr 1.
7. Buchała K., Kardas P., Majewski J., W. Wróbel, Komentarz do ustawy o ochronie obrotu gospodarczego, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1995.
8. Buchała K., Prawo karne materialne, wyd. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
9. Buczkowski K., Przestępstwa gospodarcze, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2000.
10. Chybiński O., Gutekunst W., Świda W., Przestępstwa gospodarcze, (w:) Prawo karne. Część szczególna, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Wrocław-Warszawa 1980.
11. Collin P. H., Bartnicki K., Słownik bankowości i finansów, Biblioteka Profesjonalisty Peter Collin Publishing, Wydawnictwo Wilga, 2001.
12. Cyprian T., Przestępstwa gospodarcze, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1960.
13. Etel M., Pojęcie przedsiębiorcy w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej oraz w orzecznictwie sądowym, Wydawnictwo LEX a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012.
14. Filipkowski W., Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2004.
15. G. Kozieł (red.), Prawo przedsiębiorców. Przepisy wprowadzające do Konstytucji Biznesu. Komentarz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.
16. Geis G., „Przestępczość białych kołnierzyków” w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, „Przestępczość na Świecie. Studia Kryminologiczne Kryminalistyczne i Penitencjarne”, t. XIV, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981.
17. Gofroń Cz., O pojęciu i systematyce przestępstw gospodarczych, Państwo i Prawo 1959, nr 7.

18. Górniok O. (red.), Prawo karne gospodarcze, Prawo Gospodarcze i Handlowe, Tom 10, Wydawnictwo C.H. Beck 2003.
19. Górniok O., Koncepcja przestępstw gospodarczych w doktrynie niemieckiej a polityka kryminalna, PiP 1993, nr 1.
20. Górniok O., Lelental S., Popławski H., Prawo karne. Część szczególna I, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 1975.
21. Górniok O., Pojęcie przestępczości gospodarczej a jej społeczno-polityczna warstwa, (w:) E. W. Pływaczewski (red.), Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 1998.
22. Górniok O., Prawnokarna ochrona obrotu gospodarczego, Jurysta 1994, nr 1.
23. Górniok O., Problemy przestępczości gospodarczej w świetle zaleceń Rady Europy, Państwo i Prawo 1991, nr 9.
24. Górniok O., Przestępstwa gospodarcze (rozdział XXX kodeksu karnego), Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1981.
25. Górniok O., Przestępstwa gospodarcze, Rozdział XXXVI i XXXVII Kodeksu karnego. Komentarz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2000.
26. Górniok O., Prawo karne gospodarcze. Komentarz, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń 1997.
27. Grzybowski T., Wpływ zmian prawa na jego wykładnię, Wydawnictwo Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
28. Heinz W., Konzeption und Grundsätze des Wirtschaftsrechts, Kriminologischer Teil, „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft” 1984, Bd. 96, H. 2.
29. Hołyst B., Zmiany w strukturze przestępczości, Studia Kryminologiczne Kryminalistyczne i Penitencjarne, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1974.
30. Informacja Prokuratora Generalnego o działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej w latach 2007–2012, Warszawa listopad 2012 r., załącznik.
31. Jaślan J., Jaślan H., Słownik terminologii prawniczej i ekonomicznej, Wiedza Powszechna, Warszawa 2015.
32. Kienzler I., Słownik terminologii gospodarczej. Bankowość. Finanse. Prawo, Tom I, 2. wydanie, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007.
33. Kodeks handlowy. Komentarz Maurycego Allerhanda. Orzecznictwo Sądów Polskich z lat 1936–1999. Przepisy wykonawcze, Wydawnictwo PPU „Park” – spółka z o.o. s. 8; Kodeks handlowy. Przepisy o spółkach i działalności gospodarczej. Prawo upadłościowe. Prawo o postępowaniu układowym, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.
34. Kruczałak K., Prawo handlowe. Zarys wykładu, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1996.
35. Lampe J., Ogólne problemy prawa karnego gospodarczego, RPEiS 1988, nr 3.

36. Lernell L., Uwagi o pojęciu przestępczości gospodarczej, *Państwo i Prawo* 1959, nr 11.
37. Lindemann C., Gibt es ein eigenes Wirtschaftsstrafrecht?, Jena 1932.
38. Liszewska A., Robaczyński W., O karaniu nieuczciwych dłużników, *Kontrola Państwowa* 1999, nr 3.
39. Łabuza P., Malinowska I., Michalski M., Safjański T. (red.), *Przestępczość gospodarcza*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2018.
40. Majchrzak I., *Pracownicze przestępstwo gospodarcze i jego sprawca*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1965.
41. Majchrzak I., *Przestępstwo gospodarcze*, *Życie Gospodarcze* 1964.
42. Malinowski A., Redagowanie tekstu prawnego. Wybrane wskazania logiczno-językowe, Wydanie 2, Warszawa 2008.
43. Marszałkowska-Krześ E., *Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym. Komentarz*, Wydawnictwo Librarta, Warszawa 2001.
44. Michalska-Warias A., *Przestępczość zorganizowana i prawnokarne formy jej przeciwdziałania*, Oficyna Wydawnicza Verba, Lublin 2006.
45. Monkiewicz Z., Nizińska Z., Wybrane problemy regulacji prawnej przestępczości gospodarczej, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, Wydział Ekspertyz Prawnych, Grudzień 1993.
46. Mróz T., Stec M. (red.), *Prawo gospodarcze prywatne*, wyd. 4, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016.
47. Müller R., Wabnitz H. B., *Wirtschaftskriminalität. Eine Darstellung der typischen Erscheinungsformen mit praktischen Hinweisen zur Bekämpfung*, Wydawnictwo Beck, München 1982.
48. Otto H., *Konzeption und Grundsätze des Wirtschaftsrechts, Dogmatischer Teil I*, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1984, Bd. 96, H. 2.
49. Patora K., Zasada lex certa w wykładni znamion czynów na szkodę wierzycieli, *Przedsiębiorstwo i Prawo* 2018, nr 4.
50. Pawełko W., *Zapobieganie przestępstwom gospodarczym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
51. Siemaszko A. (red.), *Przestępczość gospodarcza. Doświadczenia europejskie i amerykańskie*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1995.
52. Skorupka J., *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, wyd. 1, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2005.
53. Szwedek E., Przepis karny instrumentem polityki ekonomicznej, *Nowe Prawo* 1958, nr 7.
54. Szwedek E., Z problematyki represji karnej gospodarczej, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 1957, nr 8.
55. Szymczak M. (red.), *Słownik Języka Polskiego PWN, A–K*, Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1999.
56. Szymczak M. (red.), *Słownik Języka Polskiego PWN, L–P*, Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1999.
57. Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1978.

58. Tiedemann K., Erscheinungsformen der Wirtschaftskriminalität und Möglichkeiten ihrer strafrechtlichen Bekämpfung, „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft“ 1975, Bd. 88, H. 1.
59. Tiedemann K., Rechts Gutachten an den 49 Deutschen Juristentag, 1972, powołany (w:) O. Górniok, Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie, Warszawa 1994.
60. Wójcik J., Przeciwdziałanie praniu pieniędzy, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2004.
61. Wronkowska S., Zieliński M., Komentarz do zasad techniki prawodawczej z dnia 20 czerwca 2002 roku, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012.
62. Zajądło J., Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
63. Zawłocki R., Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2004.
64. Zawłocki R., Prawo karne gospodarcze, Zarys Prawa, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007.
65. Zdyb M., Prawo działalności gospodarczej. Komentarz do ustawy z dnia 19 listopada 1999 r., Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2000.
66. Zientara A., Przestępstwo nadużycia zaufania z art. 296 kodeksu karnego, Wydawnictwo Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
67. Zimmerli E., Kommt dem Begriff Wirtschaftskriminalität wirklich nur kriminalistische Bedeutung zu?, Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht 1975, Bd. 93, H. 3.
68. Żółtek S., Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

Akty prawne

1. Przepisy wprowadzające kodeks cywilny z 1964 r. – Dz. U. Nr 16, poz. 94; zm. Dz. U. z 1974 r., Nr 24, poz. 142.
2. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1025.
3. Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 23 grudnia 1988 r. – Dz. U. Nr 41, poz. 325 ze zm.
4. Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. O Krajowym Rejestrze Sądowym – tekst jedn. Dz. U. z 2001 r., Nr 17, poz. 209.
5. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 800 ze zm.
6. Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r., – Dz. U. Nr 173, poz. 1807 ze zm., tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 2168 ze zm.
7. Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, Dz. U. z 2007 r., Nr 50, poz. 331 ze zm., tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 798 ze zm.

8. Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze, tekst jedn. – Dz. U. z 2019 r., poz. 740.
9. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, Dz. U. z 2018 r., poz. 646.
10. Ustawa z dnia 15 marca 2019 r. O zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz ustawy – Kodeks karny, Dz. U. z dnia 10 maja 2019 r., poz. 870.
11. Uzasadnienie do druku nr 2878 projektu ustawy z dnia o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz ustawy – Kodeks karny.

Orzeczenia

1. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 sierpnia 1992 r., sygn. K 4/92, OTK 1992, cz. II, poz. 22.
2. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 1995 r., sygn. III CZP 6/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 72.
3. Wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 30 listopada 1995 r. w sprawie C-55/94, Gebhard, „Zbiór Orzeczeń” 1995, I-4165.
4. Wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 21 lipca 1997 r. w sprawie C-221/89, Factortame II, Zb. Orz. 1991, I-3905.
5. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2000 r., sygn. I KZP 31/00, OSNKW 2001, nr 1, poz. 5.
6. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2002 r., sygn. II KK 220/00 (LEX nr 55524).
7. Uchwała składu siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2017 r., sygn. III CZP 69/16, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/III%20CZP%2069-16.pdf> (dostęp 26 kwietnia 2020 r.).

Strony internetowe

1. <https://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/prawo,hasla,334630,obrot-cywilno-prawny.html> (dostęp 13 kwietnia 2020 r.).

The notion of „economic crime”

Abstrakt

The subject of this article is an attempt to answer the question about the scope of the term "economic crime". to this end, it is necessary to provide views on the concept of this issue. The analysis also took into account various eco-

conomic systems that had significant impact on the establishment of boundaries for theoretical recognition of the meaning of this term. This article also presents concepts related to economic crimes such as „economic turnover”, „economic activity” and „entrepreneur”. The change to the generic subject of protection in Chapter XXXVI of the Criminal Code, growing cybercrime and their impact on the notion of „economic crime” also became the subject of consideration. The final part of the article presents the practical effects of the concept in question on the functioning of law enforcement agencies.

Key words

Economic crime, economic activity, economic turnover, generic object of protection, entrepreneur, cybercrime.

Bogdan Prokop

Rola wojska w rozwiązywaniu niemilitarnych sytuacji kryzysowych

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie niestandardowego wykorzystania pododdziałów wojsk inżynieryjnych do realizacji zadań z zakresu reagowania kryzysowego w ramach działań niemilitarnych, jakie prowadzono w ostatnim kwartale 2019 r. w Warszawie. Po awarii kolektora odprowadzającego ścieki z lewo-brzeżnej części Warszawy na prawy brzeg Wisły, wojska inżynieryjne otrzymały zadanie budowy mostu pontonowego, który będzie stanowić platformę konstrukcyjną do posadowienia instalacji przesyłowej do oczyszczalni Czajka.

Urządzanie i utrzymanie przepraw mostowych z parku PP-64 jest realizowane w ramach szkolenia programowego oraz ćwiczeń z wojskami, natomiast wykorzystanie mostu pontonowego jako nośnik pod tak nietypową infrastrukturę było zadaniem nowatorskim i jeszcze nie opisanym w obowiązujących dokumentach.

Słowa kluczowe

Bezpieczeństwo, zarządzanie kryzysowe, wojska inżynieryjne, most pontonowy.

1. Wprowadzenie

Wojska Inżynieryjne to ten rodzaj wojsk¹, który ze względu na posiadany potencjał i zdolności jest w stałej gotowości do wsparcia innych rodzajów wojsk i służb zgodnie ze swoim bojowym przeznaczeniem, ale również do niesienia pomocy humanitarnej społeczeństwu w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych, awarii i katastrof wynikłych na skutek zamierzonej lub niezamierzonej działalności człowieka z jego udziałem lub bez jego udziału.

Na podstawie Regulaminu Działania Wojsk Inżynieryjnych Wojsk Lądowych – tymczasowy² określamy, że zadania wsparcia inżynieryjnego realizowane są w ramach bezpośredniego i ogólnego wsparcia inżynieryjnego. Bezpośrednie wsparcie inżynieryjne realizowane jest przez wojska inżynieryjne w ramach działań bojowych, natomiast jednym z kilkunastu zadań ogólnego wsparcia in-

¹ P. Cieślak, Wsparcie inżynieryjne działań operacyjnych wojsk lądowych, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1998, s. 22.

² Zob. Regulamin Działania Wojsk Inżynieryjnych Wojsk Lądowych – tymczasowy, DWLąd, Warszawa 2011, s. 20.

żynieryjnego jest udział w likwidacji skutków uderzeń przeciwnika oraz klęsk żywiołowych i ekologicznych. Żołnierze pododdziałów inżynieryjnych, między innymi w ramach akcji oczyszczania terenu z przedmiotów wybuchowych i niebezpiecznych pochodzenia wojskowego, codziennie podejmują i neutralizują przedmioty wybuchowe i niebezpieczne będące pozostałością po działaniach wojennych, w zależności od potrzeb budują mosty, drogi i przepusty drogowe, utrzymują określone siły i środki do działania w ramach reagowania kryzysowego.

Autor po wprowadzeniu w obszar konceptualny z zakresu bezpieczeństwa, kryzysu, zarządzania kryzysowego oraz obowiązujących procedur związanych z użyciem sił i środków Sił Zbrojnych RP do wsparcia administracji publicznej w czasie reagowania kryzysowego, na podstawie wszczętej procedury z zakresu reagowania kryzysowego mającej na celu przeciwdziałanie klęsce ekologicznej w Wiśle, po awarii kolektora w Zakładzie Oczyszczalni Ścieków Czajka Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji w m.st. Warszawie S.A. w 2019 r., przedstawiono procedurę aktywacji i działania wyznaczonych do tego zadania pododdziałów inżynieryjnych. W instrukcjach i podręcznikach specjalistycznych jak dotychczas nie opisano sposobu wykorzystania pododdziału pontonowego i mostu pontonowego z parku PP-64, utrzymywanego na szerokiej przeszkodzie wodnej do posadowienia na nim ciężkiej instalacji liniowej w postaci dwóch rurociągów. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że jest to most pontonowy typu wstęga pływający (nie sztywny) przeznaczony jest do przeprawiania się po nim pojazdów kołowych i gąsienicowych a więc do przenoszenia obciążeń dynamicznych-punktowych.

2. Podstawowe pojęcia z obszaru bezpieczeństwa, sytuacji kryzysowej oraz zarządzania kryzysowego

Zgodnie z zapisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³ oraz Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej⁴ państwo polskie jest zobowiązane do zapewnienia swoim obywatelom poszanowania ich praw, ale również szeroko rozumianego poczucia bezpieczeństwa. W związku z tym organa władzy ustawodawczej poprzez uchwalanie odpowiednich ustaw i uchwał obligują organa władzy wykonawczej do wydawania rozporządzeń i innych aktów prawa mających na celu w wymiarze wieloaspektowym tę świadomość bezpieczeństwa wśród obywateli budować i je zapewnić.

Pojęcie bezpieczeństwa jego istota i składniki w literaturze opisane jest w niezwykle szerokim zakresie etymologicznym począwszy od stanu niezagrożenia⁵, poprzez między innymi wartość uznawaną za wyraźnie utylitarną, użyt-

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

⁴ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2020 r.

⁵ Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 1978, t. I s. 147, cyt. za J. Stańczyk, Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa, Warszawa 1996, wyd. cyt., s. 15. J. Marczał, Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji, AON, Warszawa 2008.

kową, środek do osiągnięcia innych wartości, np. życia, zdrowia, własności itp.⁶ również jako proces tworzenia warunków do trwałej koegzystencji społeczeństw w biosferze⁷, aż chociażby po bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni. Można więc stwierdzić, że aktualnie pojęcie bezpieczeństwa odnosi się prawie do wszystkich dziedzin rozwoju społecznego, gospodarczego, politycznego, naukowego, technicznego, technologicznego, demograficznego, kulturowego itd.⁸ Wobec powyższego oznacza to, że bezpieczeństwo jest procesem, który pod wpływem czynników wewnętrznych i zewnętrznych ewoluuje⁹.

Przyjmując w systemie pojęciowym założenie, że państwo (naród) jest podmiotem bezpieczeństwa¹⁰ to jednym z rodzajów szeroko rozumianego bezpieczeństwa jest bezpieczeństwo narodowe, które jest całością, złożoną z różnych zjawisk, sytuacji, stanów rzeczy wzajemnie się uzależniających i wymagających myślenia (podejścia) holistycznego¹¹. Najbardziej generalne kształtowanie bezpieczeństwa jest zadaniem strategii i poprzez strategię jest ono realizowane¹². Dokumentem wskazującym cele, kierunki, środowisko bezpieczeństwa (w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym), szanse, zagrożenia oraz wielowymiarową wizję kształtowania bezpieczeństwa narodowego dla Polski jest Strategia Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej z 2020 r. Podnoszone są w niej między innymi aspekty, jakie podejmować działania w tym z zakresu koordynacji zarządzania bezpieczeństwem narodowym, aby zmierzyć się z różnego rodzaju wyzwaniami i przeciwstawiać się różnorodnym rodzajom zagrożeń.

Działalność organów administracji publicznej będąca elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym, przygotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań, reagowaniu w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych, usuwaniu ich skutków oraz odtwarzaniu zasobów i infrastruktury krytycznej jest zarządzaniem kryzysowym¹³. Zarządzanie kryzysowe dotyczy działań podejmowa-

⁶ J. Szmyd, Poczucie bezpieczeństwa jako wartość społeczna, etyczna i egzystencjalna. Rozważania podstawowe, *Państwo i społeczeństwo* 2014, nr 2, s.13.

⁷ K. Rosiek, Bezpieczeństwo ekologiczne w Polsce na przykładzie gospodarowania wodami, s. 72, <http://dx.doi.org/10.18778/1429-3730.38.05>.

⁸ J. Gołębiewski, Bezpieczeństwo narodowe RP, *Towarzystwo Wiedzy Obronnej* 1999, nr 1, s. 9.

⁹ A. Żebrowski, Zarządzanie kryzysowe elementem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 12.

¹⁰ S. Koziej, Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja s. 20, w cyt., <https://www.bbn.gov.pl/download/1/7803/Bezpieczenstwoistotapodstawowekategoriei-histycznaewolucja.pdf>.

¹¹ W. Kitler, https://www.researchgate.net/publication/330015732_Zakres_bezpieczenstwa_panstwa_narodowego.

¹² S. Koziej, Bezpieczeństwo: istota..., s. 21.

¹³ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1398.

nych w celu ochrony życia i wymaga bardzo szybkiej reakcji (...). Priorytetem jest ochrona życia ludzkiego¹⁴.

Zgodnie z ustawą o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26 kwietnia 2007 r.¹⁵ sytuacją kryzysową jest sytuacja wpływająca negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołującą poważne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków.

Natomiast kryzys jest jedną z kategorii teorii bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa państwa, i stanowi:

- a) kulminację nagromadzonych zdarzeń, stanów rzeczy (zagrożeń, konfliktów, szans) w różnych dziedzinach życia społecznego, działalności państwa (wielu państw) i innych organizacji, krytyczny rezultat negatywnej działalności człowieka przeciwko człowiekowi lub prawom natury, a także zjawisk wynikających z działania sił natury lub awarii technicznych, którym przeciwdziałanie przekracza możliwości rutynowych działań systemu (jednostki, organizacji, układu), prowadząc w konsekwencji do ewolucji (zmiany) istoty jego funkcjonowania, z przejściem do innej sytuacji systemowej włącznie,
- b) sytuację ekstremalną, jaka powstała w toku działalności organizacji (systemu), powodującą utratę inicjatywy i możliwość zaistnienia zmiany systemowej, wymagającą podjęcia zdecydowanych, wszechstronnych kroków zaradczych.

W związku z powyższym kryzys oznacza:

- a) sytuację niekorzystną, poważne załamanie, wzrost napięcia, nagłe i gwałtowne przesilenie, moment przełomu ku złemu lub lepszemu,
- b) punkt zwrotny i przejście do stanu normalnego lub innego stanu kryzysowego,
- c) jakościową zmianę systemową w funkcjonowaniu jakiegoś obiektu (systemu, organizacji, instytucji itd.),
- d) specyficzną cechę jakiegokolwiek sytuacji, przełom między dwiema fazami jakiegoś procesu,
- e) szczególny splot okoliczności (wyzwań, zagrożeń, słabości i szans) w dziedzinie bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa narodowego¹⁶.

Tym samym sytuacja kryzysowa jest zespołem okoliczności zewnętrznych i wewnętrznych powodujących zmiany w danym układzie. Rozpoczyna się z chwilą pojawienia się jej symptomów. Jest niepożądanym zdarzeniem lub ciągiem zdarzeń. Sytuacje kryzysowe mogą spowodować zagrożenia związane z działalnością człowieka, jak również w wyniku awarii, katastrofy czy klęski żywiołowej. Gdy określona organizacja nie jest w stanie reagować na wydarzenia

¹⁴ Operacje reagowania kryzysowego spoza artykułu 5, MON CDiSZ DD3/4 (A), Bydgoszcz 2013, s. 81.

¹⁵ Ustawa z dnia..., tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1398.

¹⁶ J. Gryz, W. Kitler, System reagowania kryzysowego, Toruń 2007, s. 18, 19. w cyt. A. Żebrowski, Zarządzanie kryzysowe elementem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 23.

i opanować kryzysu, może dojść do utraty kontroli i w następstwie tego doprowadzić do wystąpienia sytuacji kryzysowej¹⁷.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że sytuacja kryzysowa jest pojęciem nadrzędnym wobec pojęcia kryzysu i obejmuje oprócz niego fazę występującą przed nim i fazę po nim. Dlatego kryzys stanowi element sytuacji kryzysowej i jest kulminacją nagromadzonych zdarzeń. Jest jedną z faz w rozwoju sytuacji kryzysowej, a zatem każdy kryzys jest także sytuacją kryzysową¹⁸. Sytuacja kryzysowa może być wywołana klęską żywiołową powstałą na skutek klęski żywiołowej, katastrofy naturalnej lub wystąpienia awarii technicznej¹⁹ a do zwalczania jej skutków mogą być zaangażowane, przez uprawnione organa administracji publicznej, dostępne siły i środki na określonych prawem zasadach.

3. Procedury użycia sił i środków Sił Zbrojnych RP do wsparcia administracji publicznej

W krajowym systemie zarządzania kryzysowego ważną rolę odgrywa resort obrony narodowej oraz jej główny element – Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej, dla których wspieranie organów administracji publicznej oraz udzielanie pomocy społeczeństwu jest jedną z podstawowych misji²⁰.

Siły Zbrojne RP mogą brać udział w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków²¹ wydzielając do tego odpowiedni potencjał jaki został określony w Planie Zarządzania Kryzysowego resortu obrony narodowej lub spoza Planu jeżeli sytuacja tego wymaga. Zgodnie z art. 18. Ustawy z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, jeżeli użycie innych sił i środków jest niemożliwe lub niewystarczające, Minister Obrony Narodowej może na podstawie decyzji przekazać do dyspozycji wojewody, na którego obszarze działania występuje klęska żywiołowa określone pododdziały lub oddziały. Zarządzanie kryzysowe przebiega w czterech fazach: zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy²².

Procedura aktywacji wydzielenia sił i środków SZ RP do wsparcia administracji publicznej w reagowaniu na zagrożenia o charakterze niemilitarnym, wymaga na poszczególnych poziomach dowodzenia, wydania dla podległych dowódców jednostek wojskowych określonych dokumentów rozkazodawczych dotyczących wydzielenia i skierowania do realizacji zadań nakazanych sił i środków (schemat nr 1).

¹⁷ *Ibidem*, s. 31.

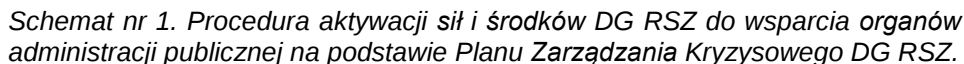
¹⁸ *Ibidem*, s. 29.

¹⁹ Na podstawie art. 3 Ustawy z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej.

²⁰ Instrukcja o udziale wojsk w akcji przeciwpowodziowej i niszczeniu zatorów lodowych MON, DGRSZ, Warszawa 2018, s. 7.

²¹ Art. 3. pkt 2 Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej.

²² W. Lidwa, Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010, s. 36.

4. Niestandardowe wykorzystania pododdziałów wojsk inżynieryjnych do realizacji zadań z zakresu reagowania kryzysowego w ramach działań niemilitarnych

Przedsiębiorstwo
i Prawo 11. 2021

żenie dla ludzi i środowiska naturalnego, na podstawie art. 25. ust. 1 ustawy²³, Wojewoda Mazowiecki w dniu 30 sierpnia 2019 r. zwrócił się z wnioskiem do Ministra Obrony Narodowej o skierowanie wydzielonych sił i środków SZ RP do wsparcia administracji publicznej poprzez zbudowanie mostu pontonowego, po którym poprowadzona zostanie infrastruktura przesyłowa z uszkodzonego kolektora do oczyszczalni „Czajka”.

Minister Obrony Narodowej wydał decyzje do wydzielenia z podległych jednostek wojskowych DG RSZ niezbędnych sił i środków do Wojskowego Zgrupowania Zadaniowego WARSZAWA I (WZZ WARSZAWA I) celem realizacji przedmiotowego zadania. Dowódca Generalny Zarządzeniem Operacyjnym z dnia 30 sierpnia 2019 r. nakazał Dowódcy 2.pinż pełnić obowiązki dowódcy WZZ, utworzyć zgrupowanie, w skład którego przyjąć niezbędne siły i środki z innych jednostek wojskowych DG RSZ. Ze względu na ograniczony czas do wykonania zadania związanego z urządzeniem przeprawy mostowej podjęto decyzję, że rekonesans rejonu przeprawy przeprowadzony będzie jeszcze w tym samym dniu. W jego wyniku zidentyfikowano szereg czynników, w tym również ograniczeń, które miały bezpośredni wpływ na wybór ostatecznego wariantu realizacji zadania. Okazało się między innymi, że przyległy teren i trwająca w Polsce od kilku miesięcy susza spowodowała bardzo niski poziom wody w rz. Wisła (kamieniste łachy, miejscami poziom wody poniżej 50 cm), co skutkowało brakiem możliwości rozładowania bloków i kutrów parku pontonowego na wodę w rejonie planowanej budowy mostu pontonowego z PP-64²⁴. Jedyne dostępne w tym rejonie miejsce (1 km w górę rzeki) niestety uniemożliwiało rozładowanie sprzętu na szerokim froncie (tylko pojedynczo pojazdami na zasadzie wjazd-wyjazd), brzeg stromy o wysokości około 2 m z koniecznością wykonania i utwardzenia zjazdów do lustra wody.

Ponadto w wyniku rozpoznania ustalono w planowanej osi budowy mostu pontonowego (przy moście Marii Skłodowskiej-Curie) następujące parametry rzeki:

- niski stan wody w górze i w dole rzeki uniemożliwiający spłynięcie środkami przeprawowymi z innych (poza jednym) możliwych punktów rozładowania sprzętu na wodę,
- szerokość przeszkody wodnej – 241 m,
- głębokość od 0,3 – 3,8 m,
- prędkość nurtu – do 1 m/s,
- profil dna umożliwia urządzenie przeprawy, brzeg wyjściowy piaszczysty, brzeg przeciwny kamienisty,
- teren przyległy do brzegów rzeki mało dostępny – zadrzewiony,
- brak dróg dojazdowych bezpośrednio do planowanej osi przeprawy.

²³ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1398.

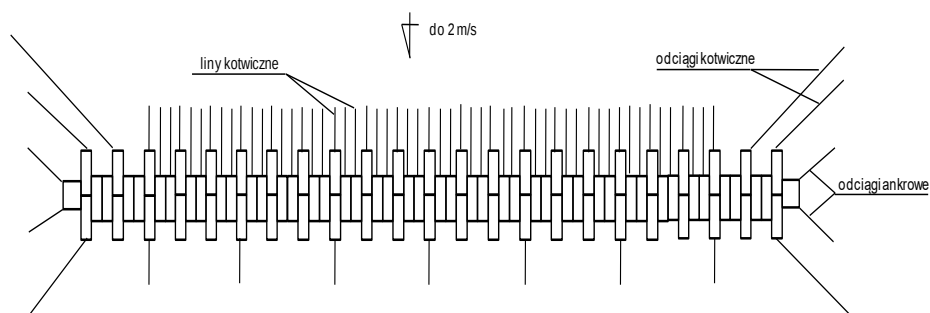
²⁴ Dla parków pontonowych najmniejsza głębokość swobodnego pływania wynosi 1,0 m (wyjątkowo 0,8 m) głównie ze względu na możliwość uszkodzenia śruby kutra.

Zgodnie z opracowaną Koncepcją urządzenia i utrzymania mostu pontonowego w celu wsparcia przez wojsko montażu awaryjnego kolektora ściekowego przez rzekę Wisłę budowę przeprawy mostowej zrealizowano w trzech etapach.

W etapie pierwszym przemieszczono sprzęt z garnizonów Inowrocław, Dęblin, Nisko, Chełmno i Kazuń. Środki przeprawowe rozładowano na wodę, połączono w odcinki mostowe (pięć odcinków mostowych i dwa brzegowe), spłynięto w planowaną oś mostu, połączono wszystkie odcinki, przeprowadzono próbę obciążeniową i realizację pozostałych przedsięwzięć w ramach utrzymania przeprawy. Most pontonowy był gotowy do użytkowania w dniu 3 września 2019 r. o godz. 10.29, a więc zadanie wykonano na kilka godzin przed nakazanym czasem przez przełożonych, tak aby umożliwić firmie cywilnej budującej by-pass kolektora, na wcześniejsze rozpoczęcie prac przygotowawczych do ułożenia dwóch rurociągów na moście.

Dane przeprawy mostowej z parku PP-64:

- sprzęt przeprawowy: park pontonowy PP-64 (86 bloków pontonowych, 2 bloki brzegowe), 14 kutrów holowniczych KH-200,
- długość mostu jako wstęga mieszana typ C – 244,2 m,
- kotwiczenie wykonane z zapasem dla prędkości nurtu do 2 m/s – części brzegowe: odciągi ankrowe, kotwiczne (z góry i dołu rzeki), część główna: zestawy wciągarek kotwicznych,
- maksymalne obciążenie dynamiczne konstrukcji – do 50 ton,
- maksymalne obciążenie statyczne dla całego mostu do 600 ton,
- przewidywane obciążenie statyczne – 400–480 ton,
- maksymalna prędkość nurtu do utrzymania przeprawy – do 2m/s.

Schemat nr 2. Schemat konstrukcji mostu pontonowego opracowano na podstawie instrukcji Park pontonowy PP-64. Opis i użytkowanie (wydanie II poprawione i uzupełnione), MON 1986 r.

W etapie drugim realizowano zadania dotyczące utrzymania mostu pontonowego oraz nadzorowano prace związane z nasuwaniem rurociągów na most, ich ustawienie oraz wypoziomowanie. Mając na uwadze, że w dotychczasowej historii użytkowania parku pontonowego PP-64, nie był on wykorzystywany w ta-

kich działaniach, pod tak duże obciążenia statyczne, tak więc było to zadanie w pełni nowatorskie i wymagające dokonania wielu analiz i kalkulacji w zakresie możliwości przeniesienia planowanych obciążeń użytkowych²⁵.

Przed rozpoczęciem ułożenia rurociągów na pokładzie mostu, do obliczeń wytrzymałościowych konstrukcji mostu pod planowane obciążenie przyjęto następujące dane:

- masa rury: 263 kg/m,
- gęstość ścieku: 1,2 g/cm³,
- masa rury wypełnionej ściekiem: 899 kg/m,

Po uwzględnieniu wszystkich parametrów określono, że konstrukcja mostu pontonowego z zapasem przeniesie planowane obciążenia użytkowe.

Firma budowę rurociągów rozpoczęła od strony kolektora zrzutowego znajdującego się ok 1 km od prawego brzegu Wisły (zgrzewając kolejno do siebie 12–18 m odcinki rur polietylenowych wykonanych ze specjalnego tworzywa PE-HD²⁶ – czynności najbardziej czasochłonne) i przesuwaniu go w kierunku rzeki. Samo zgrzewanie trwało sześć i pół dnia (dzień i noc), wykonano 146 zgrzewów, stworzono 12–14 zespołów odpowiedzialnych za zgrzewanie rurociągów²⁷.

Przed ułożeniem rurociągów na pokładzie mostu rozpatrywano kilka sposobów jego nasunięcia, między innymi poprzez: naciąganie rurociągu pojedynczo za pomocą dwóch ciężkich wciągarek usadowionych na lewym brzegu z linami przypiętymi na prawym brzegu do rurociągu; ten sam sposób, ale z naciąganiem dwóch rurociągów równocześnie; nasuwanie rur kolejno (najpierw jedna na całą długość mostu a następnie druga) bezpośrednio po pokładzie mostu za pomocą koparki kołowej lub gąsienicowej; nasuwanie równoległe dwóch rur na przemian po 2 – 3 m i podkładanie zestawu rolek podtrzymujących (ustawionych na krzyżakach mostu pontonowego). Ostatecznie zdecydowano się na wariant ostatni, który gwarantował równomierne obciążanie konstrukcji mostu w czasie jego nasuwania i nieścieranie się osnowy rur, które wystąpiłoby w wyniku tarcia o stalowy pokład mostu. W tym miejscu należy dodać, że pojedynczy cykl nasuwania kilkuset metrowej rury był możliwy przy równoczesnym zsynchronizowaniu pracy kilku ciężkich koparek, które w jednym czasie podnosiły i przesuwały o kilka metrów rurociąg w kierunku rzeki. W ramach zsynchronizowanego cyklu przesuwania na moście pontonowym, koparka pracująca na moście podtrzymywała końcówkę rury w powietrzu, co równocześnie umożliwiało w określonych odległościach podkładanie zestawu rolek podtrzymujących rurę.

²⁵ Zapas nośności 219 kg konstrukcji wsporczej pod dwa rurociągi na szerokości jednego bloku pontonowego, do 600 t. maksymalne obciążenie całkowite – obliczenia dokonane przez wykładowcę WAT dr Ryszarda Chmielewskiego.

²⁶ Materiał: PE-HD, średnica: DN 1000, grubość ścianki: SDR 11, masa rury: 263 kg/m. Najdłuższe elementy przywieziono do Warszawy transportem specjalnym.

²⁷ https://inzynieria.com/wodkan/awaria_kolektora_w_warszawie/artykuly/56757,akcja-ratowania-wisly.

Dla uzyskania równomiernego obciążenia i stabilizacji konstrukcji mostu, dokonano przymocowania zestawu rolek do pokładu mostu (specjalnymi pasami), wypoziomowania rurociągów (poprzez podłożenie zbitych stosów drewnianych z kantówki 10 cm x 10 cm x 100 cm) i odpowiednie zaklinowanie rur uniemożliwiające ich poprzeczne przesuwanie.

Proces napełniania awaryjnego kolektora prowadzony był stopniowo i trwał kilka godzin, w między czasie sprawdzano szczelność wszystkich połączeń rurociągów i instalacji towarzyszącej oraz pracę konstrukcji mostu. Po stwierdzeniu, że wszystko przebiega zgodnie z przyjętymi założeniami, przystąpiono do utrzymania mostu a tym samym zakończenia etapu drugiego.

Przedsięwzięcia realizowane w trzecim etapie polegały na ciągłym monitorowaniu stanu technicznego mostu, poziomu wody i prędkości nurtu oraz utrzymywaniu gotowości do awaryjnego rozprowadzenia mostu.

Należy wskazać, że ciągłość eksploatacji mostu zależy od wielu czynników w tym od prawidłowego jego zakotwiczenia. W czasie eksploatacji mostu kotwice górne mogą częściowo pełzać, a słupki ankrowe rozluźniać się. Dlatego też pracę kotwic należy obserwować i gdy tylko oś mostu zacznie nabierać ujemnej strzałki ugięcia, przerwać eksploatację oraz podciągnąć kotwice górne nadając motowi lekki łuk w górę²⁸. Co pewien czas należy również sprawdzać stan górnych złączy pokładowych bloku brzegowego. Głębokość zanurzenia bloków pontonowych pod obciążeniem mieściła się w przedziale 50–60 cm.

Zakończenie realizacji zadania związane ze zwinięciem przeprawy mostowej z wykorzystaniem parku pontonowego PP-64 i przewiezieniem sprzętu wojskowego do garnizonów nastąpiło dwa dni po zdjęciu rurociągów z mostu.

5. Podsumowanie działalności wydzielonych sił i środków wojsk inżynieryjnych ramach akcji kryzysowej

Z perspektywy czasu zadanie realizowane w Warszawie wydaje się być niemal standardowe i oczywiste, ale biorąc szereg ograniczeń i niewiadomych z jakimi należało się zmierzyć z całą pewnością można postawić tezę, że było niezwykle skomplikowane zwłaszcza pod względem zachowania stabilności konstrukcji mostu we wszystkich etapach jego funkcjonowania. Na potrzeby bezpiecznego użytkowania przeprawy opracowano Instrukcję użytkowania mostu oraz jego awaryjnego rozprowadzenia na wypadek nagłego wzrost poziomu wody i prądu rzeki (ponad bezpieczne parametry), oblodzenia konstrukcji lub spływu kry. Ponadto wyspecyfikowano następujące wnioski:

1. Przed wybudowaniem instalacji na moście pontonowym ponad 2 mln m³ ścieków przez 12 dni zrzucano do Wisły (3 m³ na sekundę tyle wynosił kontrolowany spust ścieków do Wisły)²⁹.

²⁸ Park pontonowy PP-64. Opis i użytkowanie (wydanie II poprawione i uzupełnione), MON 1986, s. 80.

²⁹ https://inzynieria.com/wodkan/awaria_kolektora_w_warszawie/wiadomosci.

2. Most pontonowy z parku PP-64 przez ponad dwa i pół miesiąca stanowił platformę nośną pod konstrukcję awaryjnego kolektora odprowadzającego nieczystości z 7 dzielnic lewobrzeżnej Warszawy.
3. W akcję reagowania na powstałą sytuację kryzysową, której głównym koordynatorem było Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, poza MON zaangażowanych było kilka innych ministerstw, instytucji rządowych, samorządowych oraz firm prywatnych.
4. Równolegle realizowano przedsięwzięcia związane z:
 - prowadzeniem rekonesansów i ustaleniem z właścicielami terenu możliwości skorzystania z miejsc dogodnych do ześrodkowania pododdziałów i rozładowania sprzętu pływającego na wodę,
 - wykonaniem projektu awaryjnego by-passa (prace geodezyjne, badanie nośności gruntu, przygotowanie terenu itp.),
 - zgromadzeniem odpowiedniego sprzętu i materiałów do budowy mostu i rurociągów (rury do budowy kolektora awaryjnego sprowadzono z różnych miejsc w Polsce i z Finlandii), załadunek i transport elementów ponadnormatywnych realizowany był przy wsparciu wielu służb i odbywał się 24 godz./dobę.
5. Do budowy mostu pontonowego zaangażowano w szczytowym momencie 170 żołnierzy i ponad 110 jednostek sprzętowych.
6. Pomimo ogromnej presji czasu, stałe monitorowanie sytuacji i reagowanie z odpowiednim wyprzedzeniem, pozwoliło uniknąć przestojów zarówno na etapie przygotowania i budowy mostu, w trakcie jego utrzymania, układania rurociągów na moście oraz montażu pozostałych elementów infrastruktury towarzyszącej.
7. Pomimo tak zawrotnego tempa i realizacji prac na kilku frontach równolegle, wszystko przebiegało w sposób bezpieczny (...) z zachowaniem wysokiej jakości technologicznej³⁰.
8. Przedsięwzięcie położenia instalacji (rurociągów) na moście pontonowym wymagało podjęcia skalkulowanego ryzyka, to znaczy na tyle przeanalizowanego i zwariantowanego, aby było ono jak najmniejsze, co do stopnia nieprzewidywalności (zachowania się konstrukcji mostowej) a równocześnie uzupełnione działalnością pragmatyczną wynikającą z wiedzy, doświadczenia i intuicji dowódców i inżynierów realizujących zadanie.
9. Pozytywne nastawienie wszystkich działających osób, reprezentujących różne instytucje, służby i firmy na jak najszybsze i bezkolizyjne wykonanie zadania.

³⁰ https://inzynieria.com/wodkan/awaria_kolektora_w_warszawie/artykuly/56757,akcja-ratowania-wisly.

Bibliografia

1. Ciešlar P., Wsparcie inżynieryjne działań operacyjnych wojsk lądowych, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1998.
2. Gryz J., Kitler W., System reagowania kryzysowego, Toruń 2007, w cyt. Żebrowski A., Zarządzanie kryzysowe elementem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012.
3. Gołębiewski J., Bezpieczeństwo narodowe RP, Towarzystwo Wiedzy Obronnej 1999, nr 1.
4. Instrukcja o udziale wojsk w akcji przeciwpowodziowej i niszczeniu zatorów lodowych, MON, DGRSZ, Warszawa 2018.
5. Lidwa W., Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010.
6. Operacje reagowania kryzysowego spoza artykułu 5, MON CDiSZ DD3/4 (A), Bydgoszcz 2013.
7. Park pontonowy PP-64. Opis i użytkowanie (wydanie II poprawione i uzupełnione), MON 1986.
8. Regulamin Działów Wojsk Inżynieryjnych Wojsk Lądowych – tymczasowy, DWLąd, Warszawa 2011.
9. Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 1978, t. I s. 147, cyt za Stańczyk J., Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa, Warszawa 1996 r. wyd. cyt., s. 15. w J. Marczak J., Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji, AON, Warszawa 2008.
10. Szmyd J., Poczucie bezpieczeństwa jako wartość społeczna, etyczna i egzystencjalna. Rozważania podstawowe, Państwo i społeczeństwo, 2014 (XIV) nr 2.
11. Rosiek K., Bezpieczeństwo ekologiczne w Polsce na przykładzie gospodarowania wodami, w cyt. <http://dx.doi.org/10.18778/1429-3730.38.05>.
12. Żebrowski A., Zarządzanie kryzysowe elementem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012.

Wykaz aktów prawnych

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2020 r.
3. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej Art. 3. pkt 2.
4. Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej.
5. Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1398.

Netografia

6. https://inzynieria.com/wodkan/awaria_kolektora_w_warszawie/wiadomosci.
7. https://inzynieria.com/wodkan/awaria_kolektora_w_warszawie/artykuly/56757_akcja-ratowania-wisly.
8. https://www.researchgate.net/publication/330015732_Zakres_bezpieczenstwa_panstwa_narodowego, cyt. Kitler W.
9. https://www.bbn.gov.pl/download/1/7803/Bezpieczenstwoistotapodstawowe_kategorie_i_historyczna_ewolucja.pdf, cyt. Koziej S.

The unconventional operation of military engineering units in the non-military crisis response operation

Abstract

The article describes participation of military engineering units in the unconventional non-military crisis response operations at the beginning of September 2019 in Warsaw. A combination of means, ways and capability to perform tasks allowed them to execute assigned mission on the required level. The operation was conducted by military engineering units and supported by other government services. It was a response to a malfunction of a sewage collector which drains away wastewater from left-bank Warsaw to the Czajka Sewage Treatment Plant.

Key words

Security, crisis response, military engineering, floating bridge.

Sławomir Szwemin

Praktyczne aspekty identyfikacji zagrożeń podczas planowania ewakuacji ludności na wypadek konfliktu zbrojnego

Streszczenie

Zasadniczym celem publikacji jest wskazanie, że skuteczne i optymalne zaplanowanie procesu ewakuacji ludności na wypadek konfliktu zbrojnego możliwe jest tylko wtedy, gdy rozpatrując, przewidyując, analizując oraz identyfikując różne czynniki wpływające na podjęcie decyzji o przeprowadzeniu ewakuacji, opracowany i w merytoryczny sposób wykorzystany zostanie wykaz zagrożeń (katalog zagrożeń), czyli groźnych zdarzeń natury militarnej występujących na określonym terenie państwa objętego konfliktem.

Treścią i przedmiotem artykułu będzie więc przybliżenie konkretnych, bezpośrednich zagrożeń wpływających na zdrowie i życie obywateli, pojawiających się w wyniku konfliktu zbrojnego, wojny oraz zasadnicza forma ochrony ludności jaką jest ewakuacja, która zostałaby zastosowana dla uniknięcia negatywnych skutków tych zagrożeń.

Aby je dokładnie zidentyfikować, należy poznać istotę konfliktu zbrojnego i zagrożeń z nim związanych, również w aspekcie geopolitycznym, w odniesieniu do Europy środkowo-wschodniej. W opracowaniu skoncentrowano się na określeniu skali, intensywności występowania oraz rodzaju zagrożeń, mogących różnić się w różnych obszarach kraju w zależności od charakteru działań.

Słowa kluczowe

Masowe zagrożenie, strefa zagrożenia, miejsca bezpieczne, ewakuacja, plan ewakuacji ludności, infrastruktura krytyczna, katalog zagrożeń, obrona cywilna, zorganizowany konflikt zbrojny.

1. Wprowadzenie do problematyki

Bezpieczeństwo jest to stan otoczenia cywilizacyjnego i naturalnego określonego przez poziom jego całkowitego ryzyka¹. Bezpieczeństwo ewakuacji zależy

¹ J. Wołanin, Zarys teorii bezpieczeństwa obywateli. Ochrona ludności na czas pokoju, Wyd. Danmar, Warszawa 2005, s. 35.

więc od ryzyka, sprowadzanego do funkcji prawdopodobieństwa wystąpienia zdarzeń (tu: zdarzeń uważanych za niekorzystne) i ich skutków. Zdarzenia te są związane z zagrożeniami pierwotnymi (skutkującymi koniecznością przeprowadzenia ewakuacji) i zagrożeniami wtórnymi (powodowanymi przez tą ewakuację)².

Kontynuując dalej, współczesne zagrożenia ludności można podzielić na dwie podstawowe kategorie: zagrożenia bezpośrednie oraz zagrożenia pośrednie. Do pierwszych zaliczamy wszystkie te zjawiska i wydarzenia, których wystąpienie grozi bezpośrednią utratą zdrowia lub życia, najczęściej w krótkim czasie, do drugiej grupy zaś te czynniki, które również prowadzą do groźby utraty zdrowia lub życia, ale w dłuższym okresie i najczęściej nie w sposób bezpośredni³. Będą to skutki zagrożeń bezpośrednich. W obszarze zainteresowań na potrzeby niniejszej publikacji, pozostaną przede wszystkim bezpośrednie zagrożenia ludności.

Jakie bezpośrednie zagrożenia będą determinowały proces ewakuacji i w jakim stopniu? W jakich przypadkach ewakuować całe stany osobowe miast, wsi i miejscowości a w jakich tylko ich część? Dlaczego należy ewakuować ludność cywilną? Z jakich rejonów ewakuować i dlaczego? Czym kierować podczas planowania ewakuacji ludności z gmin, powiatów i województw na wypadek wojny? Znalezienie odpowiedzi na przedstawione problemy, pozwoli wyrobić sobie poglądy na sprawy związane z bezpieczeństwem ludności w obliczu śmiertelnego zagrożenia.

Stwierdza się, że struktura etatowa komórek funkcjonalnych na poziomie powiatów czy gmin zajmujących się sprawami obronnymi, nie zapewnia pełnego zabezpieczenia w realizacji zadań, a już szczególnie na czas wojny. Często w gminie przedmiotową problematyką zajmuje się jedna osoba (emeryt), która dodatkowo pełni kilka innych, równie czasochłonnych czynności. Dodatkowo, co można było zaobserwować podczas prowadzonych kontroli w powiatach czy gminach, osoby funkcyjne popełniały wiele błędów merytorycznych podczas wykonywania planów ewakuacji. Błędy dotyczyły właśnie braku umiejętności identyfikacji tych najistotniejszych zdarzeń i zagrożeń powodowanych sytuacją militarną.

Trudno jest znaleźć w literaturze publikacji, artykułów czy innych materiałów, gdzie jasno sprecyzowane byłyby procedury czy rozwiązania dotyczące masowej ewakuacji ludności, zakresu jej realizacji, rozmiaru i skali, a jeszcze trudniej opublikowanych analiz, wniosków czy opracowań na ich podstawie, popularnych w dzisiejszych czasach tzw. dobrych praktyk, które pochodziłyby z realnego, praktycznego działania w czasie szkoleń czy treningów organizowanych na co dzień.

² P. Gromek, Organizacja masowej ewakuacji ludności w Polsce, rozprawa doktorska, Wyd. AON, Warszawa 2014, s. 74.

³ W. Kitler, A. Skarbacz, Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Pojęcia, organizacja i zadania w czasie pokoju, kryzysu i wojny, Wyd. Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2010, s. 58.

Wobec zidentyfikowania szacunkowej ilości materiałów, w tym najbardziej priorytetowej w omawianym temacie Instrukcji w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia, opracowanej jako 48-stronicowy załącznik do Wytycznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 17 października 2008 r. w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia i bardzo ogólnych informacji, do tego nie rozwiniętych merytorycznie (w tym ogólnie i specjalistycznie) oraz po dokonaniu ich usystematyzowania, poddania analizie i ocenie przedstawionej na gruncie wspólnych przedmiotowych powiązań, autor publikacji zaproponował w ramach uzupełnienia i tematycznego rozszerzenia, autorski cykl praktycznego postępowania w celu identyfikacji zagrożeń występujących na terenie państwa ogarniętego konfliktem zbrojnym.

Cykl dedykowany byłby pracownikom administracji publicznej⁴ od powiatu po gminę, odpowiedzialnych za ochronę, obronę i bezpieczeństwo obywateli. Jego rdzeń wnioskodawczy oparty jest o spojrzenie na przedmiot artykułu z innego punktu widzenia, poprzez system wykorzystania doświadczeń z ćwiczeń dowódczo-sztabowych i taktycznych z wojskami, a szczególnie epizodów sytuacyjnych związanych ze współdziałania z podsystemem pozamilitarnym.

Na początku artykułu, dokonano wyszczególnienia tematycznych aktów prawnych międzynarodowych, krajowych oraz urzędowych, określających przedmiotowe działania ochronne i obronne obywateli wynikające z różnych zagrożeń. Następnie w sposób syntetyczny wyjaśniono pojęcie zagrożenia i ewakuacji oraz zdefiniowano inne terminy z nią powiązane. Rodzaj zagrożeń powodowanych współczesnymi konfliktami zbrojnymi w naszej części Europy oraz działania militarne, które musiałyby podejmować Siły Zbrojne RP, wybiórczo ukazano w kontekście do treści i zapisów zawartych w polskiej doktrynie obronnej. Na koniec w ramach oceny czynników wpływających na realizację ewakuacji, dokonano wygenerowania swoistego katalogu (wykazu) bezpośrednich zagrożeń. Tak postrzegane zagrożenia, pozwalają realnie i fachowo podejść do przygotowania koncepcji a następnie planu ewakuacji jako części planu obrony cywilnej, dokumentu wynikającego z polskich zapisów ustawowych. Wskazano jednocześnie ogólne działania, które powinny zostać uwzględnione w procesie planowania i sporządzania dokumentacji. Z drugiej strony zwrócono uwagę na walor praktyczny ewakuacji, uzależniony od charakteru działań bojowych, pro-

⁴ H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, LIBER Warszawa 1999; *Administracja publiczna to zespół działań, czynności i przedsięwzięć organizatorskich i wykonawczych prowadzonych na rzecz realizacji interesu publicznego przez różne podmioty, organy i instytucje na podstawie ustawy i w określonych prawem formach lub system złożony z ludzi, zorganizowany w celu stałej i systematycznej skierowanej ku przyszłości realizacji dobra wspólnego jako misji publicznej polegającej głównie (choć nie wyłącznie) na bieżącym wykonywaniu ustaw, wyposażonych w tym celu we władztwo państwowe oraz środki materialno-techniczne. Można również powiedzieć, iż administracją jest działalność państwa realizująca jego cele, która nie jest ustawodawstwem ani sądownictwem.*

wadzonych zgodnie ze sztuką wojenną oraz taktykami działań asymetrycznych, zakładającymi jednocześnie przestrzeganie prawa humanitarnego.

2. Ewakuacja w aktach prawnych

Podstawą zasadności ewakuacji jest określenie jej jako elementu ochrony ludności w ramach działania obrony cywilnej. Proces ten zyskał na randze w sferze teoretycznej, dzięki powstaniu konkretnych rozwiązań normatywnych. Unormowania w prawie krajowym, znajdują się w kilku aktach prawnych.

Jedno z podstawowych działań mających na celu ochronę życia i zdrowia ludzi, zwierząt oraz ratowania mienia, w tym zabytków oraz ważnej dokumentacji w przypadku wystąpienia masowego zagrożenia dla życia i zdrowia na znacznym obszarze, zawarto w art. 20 ust. 2 pkt 5 Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2004 r., Nr 241, poz. 2416 z późn. zm.)⁵ oraz w § 2 pkt 7 i § 3 pkt 8, 9, 10, 11 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin (Dz. U. z 2002 r., Nr 96, poz. 850)⁶. Na podstawie tych dwóch aktów prawnych, Szef Obrony Cywilnej Kraju opracował Wytyczne z dnia 17 października 2008 r. w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia oraz wydał do nich załącznik, którym jest instrukcja specjalistyczna dotycząca ewakuacji. Poza tym, najwięcej odniesień prawnych związanych z procesem ewakuacji ludności i mienia odnajdziemy w Ustawie z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, Ustawie z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, Ustawie z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, Ustawie z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Ustawie z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej oraz Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 kwietnia 2006 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów.

Polska jest państwem liczącym się na arenie międzynarodowej ze względu na swoją przewidywalność. Między innymi fakt ten implikuje zgodność prawa polskiego z ratyfikowanym prawem międzynarodowym. Można zatem wysnuć wniosek, że regulacje wewnątrzpaństwowe stoją w zgodzie z IV konwencją genewską oraz I i II protokołem dodatkowym do konwencji genewskich, czyli dokumentami regulującymi zagadnienia migracji ludności. Będzie to Konwencja genewska

⁵ Zob. Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2004 r., Nr 241, poz. 2416 z późn. zm.).

⁶ Zob. Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin (Dz. U. z 2002 r., Nr 96, poz. 850).

o ochronie osób cywilnych podczas wojny z dnia 12 sierpnia 1949 r., Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół I) z dnia 8 czerwca 1977 r., Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar nie międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół II) z dnia 8 czerwca 1977 r. Zgodnie z IV Konwencją genewską całej ludności cywilnej w czasie wojny przysługuje prawo przemieszczenia do stref bezpiecznych – rejonów ewakuacji, zwanych strefami, miejscowościami sanitarnymi lub strefami zneutralizowanymi (wolnymi od działań wojennych)⁷. W protokołach dodatkowych do konwencji genewskich zostało przedstawione pojęcie obrony cywilnej oraz zakres jej zadań, do których należy między innymi ewakuacja.

W przypadku ewakuacji ogłoszonej w związku z konfliktem zbrojnym, decyzję o jej przeprowadzeniu podejmują terenowe organy obrony cywilnej lub organy wojskowe (w strefie bezpośrednich działań zbrojnych), we współdziałaniu z właściwymi organami obrony cywilnej, zgodnie z zasadami określonymi w Ustawie z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2002 r., Nr 156 poz. 1301 z późn. zm.)⁸ oraz wyżej wymienionymi regulacjami prawnymi. Dodatkowo Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 3 sierpnia 2004 r. w sprawie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony w czasie pokoju oraz z w sprawie świadczeń osobowych na rzecz obrony w czasie pokoju z dnia 5 października 2004 r., dają możliwość nakładania świadczeń na niezbędny sprzęt transportowy wraz z jego obsługą do przeprowadzenia ewakuacji, co realizowane będzie już w czasie podwyższania stanów gotowości obronnej państwa.

Obecnie wiadomo, że trwają prace nad przygotowaniem ustawy o zarządzaniu bezpieczeństwem narodowym a szczególnie aktów prawnych, kompleksowo regulujących problematykę obrony cywilnej i zapewniających budowanie odporności państwa na zagrożenia, w tym o charakterze hybrydowym, zapewniających powszechny charakter obrony cywilnej i ochrony ludności. Istnieje potrzeba zredefiniowania systemu obrony cywilnej i ochrony ludności, nadając mu powszechny charakter, zarówno na terenie aglomeracji miejskich, jak i w obszarach wiejskich, z położeniem nacisku na budowanie zdolności do stałej adaptacji systemu wobec zmieniających się wyzwań i zagrożeń. Akty te mają być spójne i wynikać z treści zawartych w I i II filarze Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP z dnia 12 maja 2020 r. jako oficjalnej doktryny obronnej kraju oraz Strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022. Po wprowadzeniu aktu prawnego, niezbędne będzie podjęcie działań przez osoby funkcyjne na różnych szczeblach admini-

⁷ Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z dnia 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956 r., Nr 38, poz. 171).

⁸ Zob. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2002 r., Nr 156 poz. 1301 z późn. zm.).

stracji publicznej w kraju, w celu implementacji zawartych tam ustaleń, co do procedur działania związanych z szeroko pojętą obronnością na poziomie podsystemu pozamilitarnego.

3. Podstawowe pojęcia i definicje

Bezpieczeństwo to ważna potrzeba egzystencjalna, wynikająca z obiektywnych warunków bytowania ludzi i różnych grup społecznych oraz ich wzajemnych relacji, wymagająca troski o jej zaspokojenie. Pojęcie zagrożeń bezpieczeństwa narodowego było dawniej definiowane w ścisłym związku z przyjmowanym za priorytetowy (a nawet jedyny) militarnym obszarem bezpieczeństwa narodowego⁹. Fenomenowi temu zawsze towarzyszyć będzie zjawisko niepożądane, negatywne, czyli zagrożenie.

Zagrożenie najogólniej rozumiane jest jako brak bezpieczeństwa, przez co staje się niezmienną i nieuniknioną, a w niektórych wypadkach powszechną, rzeczywistością życia ludzkiego¹⁰. Zagrożenia są wartością destrukcyjną, potencjalną przyczyną niepożądanego stanu¹¹. Według T. Leszczyńskiego, jest to sytuacja, w której istnieje zwiększone prawdopodobieństwo utraty życia, zdrowia, wolności albo dóbr materialnych¹². Podstawowymi zagrożeniami ujętymi w aktach prawnych są m. in. stan wojny – zewnętrzne zagrożenie państwa, w tym spowodowane działaniami terrorystycznymi, zbrojną napaścią na terytorium RP lub konieczność realizacji zobowiązań do wspólnej obrony przeciwko agresji wynikających z umowy międzynarodowej¹³.

Identyfikacja zagrożeń i wiedza o nich stają się zatem podstawowym warunkiem do wszczęcia działań zapobiegawczych i ratowniczych. R. Jakubczyk w swojej pracy *Obrona Narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, dokonał podziału typologicznego zagrożenia ludności, mienia i środowiska, co przedstawiono na poniższym schemacie. Prezentowana typologia uwzględnia podział ze względu na rodzaj i źródło oraz istniejące powiązania pomiędzy poszczególnymi zagrożeniami powodujące określone skutki. Zarówno zagrożenia naturalne jak i techniczne mogą wywoływać nadzwyczajne zagrożenia środowiska¹⁴.

⁹ Raport o stanie systemu przeciwdziałania, zwalczania i usuwania skutków nadzwyczajnych zagrożeń dla ludzi i środowiska, Warszawa 1997, s. 28.

¹⁰ K. Zieliński, *Ochrona ludności. Zarządzanie kryzysowe*, Wyd. Difin, Warszawa 2017, s. 37.

¹¹ I. F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Wyd. Difin, Warszawa 2012.

¹² T. Leszczyński, *Kierowanie reagowaniem kryzysowym w Państwie. Podstawowe pojęcia i definicje*, Myśl Wojskowa 2004, nr 1, s. 44.

¹³ Art. 2 Ustawy z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy SZ i zasadach jego podległości konstytucyjnej organom RP (Dz. U. z 2002 r., Nr 156, poz. 1301).

¹⁴ R. Jakubczyk, *Obrona Narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Wyd. Dom Wydawniczy Bellona 2003, s. 47.

Szczególną uwagę należy zwrócić na zagrożenia militarne, podczas których skutki działań mogą zwielokrotnić oddziaływanie na ludność, mienie, a szczególnie na środowisko. Nie można zapomnieć o wielkim okrucieństwie kryjącym się pod pojęciem „wojna”. Bez względu na charakter, rodzaj stosowanych środków i poziom techniki. Każda wojna pociąga za sobą zniszczenia, a przede wszystkim ofiary (zabitych i rannych) wśród żołnierzy na froncie, a w (...) konfliktach o charakterze totalnym – także (jeżeli nie głównie) wśród ludności cywilnej¹⁵. Powszechnie przyjmuje się, że zagrożenie militarne bezpieczeństwa narodowego obejmuje groźbę użycia siły militarnej przez podmioty prawa międzynarodowego.

Teoretycy analizujący zagrożenie militarne państwa wymieniają wiele form bezpośredniego i pośredniego użycia sił zbrojnych jako narzędzia osiągnięcia celów politycznych. Do najbrutalniejszych zaliczyć można ograniczone użycie środków przemocy zbrojnej, zbrojne starcie, graniczny konflikt lokalny i konflikt między państwami¹⁶. Najogólniej mówiąc, konflikt zbrojny istnieje zawsze, gdy między państwami dochodzi do użycia sił zbrojnych lub długotrwałej przemocy zbrojnej między władzami rządowymi a zorganizowanymi grupami zbrojnymi lub między takimi grupami na terytorium jednego państwa¹⁷. W rozważaniach zajęto się zagrożeniami wynikającymi z konfliktu zbrojnego, które determinują zachowanie ludności na określonym terenie. Tym zachowaniem będzie między innymi działanie zwane ewakuacją, a więc reakcja ludności na bezpośrednie zagrożenia życia i zdrowia, jakie niesie ze sobą konflikt zbrojny pomiędzy państwami.

Bardzo ogólna definicja ewakuacji znajduje się w Wielkim Słowniku Języka Polskiego, gdzie jest to zorganizowane wyprowadzenie ludzi bądź zwierząt z miejsca, w którym grozi im niebezpieczeństwo¹⁸. Słownik Współczesnego Języka Polskiego pod redakcją Bogusława Dunaja wskazuje na jednoznaczne powiązanie pojęcia ewakuacji z terenem zagrożenia, nakreślając, że ewakuacją jest usuwanie, wywożenie ludności cywilnej lub wojska, majątku ruchomego, sprzętu itp. z terenu zagrożenia (np. w czasie wojny lub klęski żywiołowej, poważnej awarii itp.)¹⁹. Zglądając do Wielkiego Słownika Wyrazów Obcych, wyczytano, że ewakuacją jest wywożenie ludzi, dobytku itp. z terenów zagrożonych przez nieprzyjaciela lub żywioł (np. powódź)²⁰. Podkreślić należy, że ewakuacja jest prowadzona we wszystkich stanach funkcjonowania państwa (pokoju czy nadzwyczajnych, w tym wojny), a także przy zdarzeniach wymagających różne-

¹⁵ M. Szczęśniak, *Obrona cywilna na czas wojny i pokoju*, Wyd. MON, Warszawa 1976, s. 12.

¹⁶ B. Balcerowicz, *Obronność państwa średniego*, Wyd. Bellona, Warszawa 1997, s. 74.

¹⁷ D. Bielicki, *Militaryzacja i zbrojenia kosmosu*, Praca doktorska, Katowice 2014, s. 154.

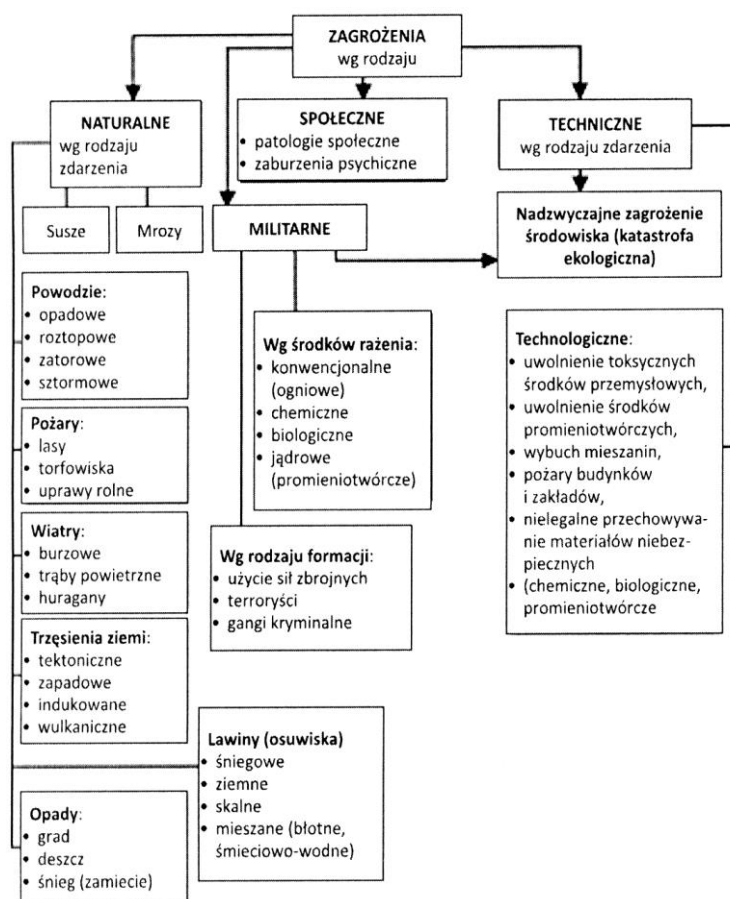
¹⁸ P. Żmigrodzki, *Wielki Słownik Języka Polskiego*, Wyd. Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2007, s. 124.

¹⁹ B. Dunaj, *Słownik Współczesny Języka Polskiego*, Wyd. Wilga, Warszawa 1996, s. 243.

²⁰ M. Bańko, *Wielki Słownik Wyrazów Obcych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 267.

go stopnia angażowania sił i środków organizacji bezpieczeństwa – od zdarzeń rutynowych po zdarzenia kryzysowe. Ogólniejsze podejście widoczne jest również na gruncie Wielkiego Słownika Wyrazów Obcych i Trudnych, gdzie ewakuacja to usunięcie ludności, zwierząt, majątku z zagrożonego czymś miejsca, np. z zagrożonych terenów w czasie działań wojennych lub klęski żywiołowej²¹.

4. Typologia zagrożeń ludności, mienia i środowiska

Źródło: R. Jakubczyk, *Obrona Narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Dom Wydawniczy BELLONA, Warszawa 2003, załącznik wg. K. Przeworskiego.

²¹ A. Markowski, R. Pawelec, *Wielkiego Słownika Wyrazów Obcych i Trudnych*, Wyd. Wilga, Warszawa 2017, s. 225.

Bardziej ogólne podejście zauważalne jest również na gruncie Wielkiego Słownika Wyrazów Obcych i Trudnych, gdzie ewakuacja to usunięcie ludności, zwierząt, majątku z zagrożonego czymś miejsca, np. z zagrożonych terenów w czasie działań wojennych lub klęski żywiołowej²².

W pierwszym przytoczonym przypadku, powodem ewakuacji jest bliżej nieokreślone „niebezpieczeństwo”, jakieś ogólne zagrożenie występujące w bliżej nieokreślonym „miejscu”, natomiast kolejne już definicje w swoich treściach konkretyzują zagrożenia, a więc jednocześnie wskazują miejsca, tereny, w których dane zdarzenia mogłyby występować. Pojawia się również czynnik wojskowości. Tymi zdarzeniami oprócz „klęsk żywiołowych”, będą „działania wojenne”, „tereny zagrożone przez nieprzyjaciela” czy „zagrożone tereny w czasie działań wojennych”. Inaczej mówiąc – zagrożenie militarne. Wykaz zagrożeń staje się otwarty, szeroki, uwzględniający wszystkie sytuacje związane z oddziaływaniem przeciwnika na określonym obszarze (terenie), co musi stać się przedmiotem szerszych rozważań w ramach ujęcia specjalistycznego ewakuacji, a szczególnie posiadania podstawowej wiedzy w zakresie taktyki walki, jej negatywnych efektów, jak i wyzwań związanych z aktualną sytuacją międzynarodową.

Masową ewakuacją ludności będzie się nazywać przemieszczenie z miejsc, gdzie występują zagrożenia do miejsc bardziej bezpiecznych, wymagające uruchomienia ewakuacyjnego mechanizmu ochrony ludności²³. Z definicji można wywnioskować, że ewakuacyjny mechanizm ochrony ludności jako termin, wywodzi się z rozważań na temat charakterystyki ewakuacji ludności z terenów. Składają się na niego elementy związane z przejęciem odpowiedzialności za ewakuację przez właściwe organy administracji państwowej i podjęciem decyzji o ewakuacji, alarmowaniu ludności, przemieszczaniem ludności określonymi trasami. Następnie rozlokowaniem w punktach przyjęcia w strefie bezpiecznej i w końcu powrotem do domów. Według P. Gromka²⁴, masowa ewakuacja ludności może przybierać formę ewakuacji zorganizowanej, inicjowanej przez organy administracji publicznej, prowadzonej w oparciu o zasoby przedstawicieli tejże administracji, głównie środki transportu zbiorowego i miejsca zakwaterowania zbiorowego, samoewakuacji zorganizowanej, inicjowanej przez organy administracji publicznej, prowadzonej w oparciu o zasoby własne ludności (nie wykluczając możliwości korzystania z miejsc zakwaterowania zbiorowego) oraz samoewakuacji spontanicznej, inicjowanej przez osoby zagrożone, prowadzonej w oparciu o zasoby i środki ludności.

Z powyższym ujęciem koresponduje polska koncepcja organizacji ewakuacji ludności, sformułowana we wcześniej wspomnianych już Wytycznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju z 2008 roku. Polega ona na przemieszczeniu się ludności, zwierząt i transporcie mienia z rejonów, w których występują zagrożenia do

²² Tamże, s. 227.

²³ P. Gromek, Organizacja masowej ewakuacji ludności w Polsce, rozprawa doktorska, Wyd. AON, Warszawa 2014, s. 33.

²⁴ Tamże, s. 33.

miejsz bezpiecznych. Z uwagi na uwarunkowania związane z rodzajem i skalą zagrożenia, wyróżnia się ewakuację I, II i III stopnia (...).

Ewakuacja I stopnia to niezwłoczne przemieszczenie ludności, zwierząt, mienia z obszarów/miejsc, w których wystąpiło nagłe, nieprzewidziane bezpośrednio zagrożenie poza strefę zagrożenia. Realizuje się ją natychmiast po zaistnieniu zagrożenia dla życia, zdrowia, i mienia. Organizuje się ją na polecenie wójta, burmistrza (prezydenta miasta) (...).

Ewakuacja II stopnia polega na uprzednio przygotowanym, planowym przemieszczeniu ludności, zwierząt, mienia z rejonów przyległych do zakładów, obiektów hydrotechnicznych, ze stref zalewowych oraz rejonów przyległych do innych obiektów stanowiących potencjalne zagrożenie dla ludności, zwierząt lub mienia w przypadku ich uszkodzenia lub awarii. Realizuje się ją w sytuacji wystąpienia symptomów takiego zagrożenia (...).

Ewakuacja III stopnia, jako przedmiot naszych rozważań, polega na uprzednio przygotowanym przemieszczeniu ludności, zwierząt, mienia, podczas podwyższania stanu gotowości obronnej państwa. Prowadzona jest w czasie zagrożenia bezpieczeństwa państwa i wojny (...). Ewakuacji podlegają wszyscy, którzy znajdują się w rejonie zagrożenia. Zasadniczym celem przeprowadzania na obszarze województwa ewakuacji ludności jest jej ochrona w przypadku zagrożeń bezpieczeństwa państwa oraz wojny²⁵.

W ramach wszystkich wyżej wymienionych rodzajach ewakuacji zorganizowanych, uzależnionych od czynników ją wymuszających, występować będzie wyżej już wymieniona samoewakuacja, jako przemieszczenie się ludności z rejonów w których może wystąpić lub wystąpiło bezpośrednio zagrożenie dla życia i zdrowia poza strefę zagrożenia. Prowadzona jest przede wszystkim w oparciu o własne możliwości (transportowe, zakwaterowania, itd.)²⁶.

Pisząc o ewakuacji, a jednocześnie traktując przedmiot rozważań w sposób formalny, należy przytoczyć definicje zawarte w polskiej koncepcji z 2008 roku popelnionej przez Szefa Obrony Cywilnej Kraju, dotyczące pojęć, które bezpośrednio mają na nią wpływ a nawet ją determinują. Pierwszym z nich jest masowe zagrożenie, jako sytuacja wywołana działaniem sił natury, awariami technicznymi bądź innymi zdarzeniami, która stwarza potencjalną możliwość utraty zdrowia, życia ludzkiego lub wystąpienia szkody w mieniu albo i środowisku, charakteryzująca się dużym obszarem objętym zagrożeniem i/lub dużą liczbą zagrożonych osób. Strefa zagrożenia natomiast to miejsca, rejony, obszary, w których występują zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzi i zwierząt oraz środowiska i mienia, spowodowane przez naturalne katastrofy, awarie techniczne lub inne zagrożenia. Miejsca bezpieczne, to takie rejony czy obszary, na których

²⁵ Wytyczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 17 października 2008 r. w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia.

²⁶ Instrukcja w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia, Warszawa 2008, s. 7.

w rozpatrywanym aktualnie czasie nie występują zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzi i zwierząt oraz środowiska i mienia²⁷.

Masowe zagrożenie oraz strefa zagrożenia odnoszą się do sytuacji oraz rejonów (miejsc), które będą wpływały bezpośrednio na określone zachowanie się w nich ludności. Będą to więc rozległe obszary konfliktu zbrojnego, natomiast rodzaj zagrożeń oraz ich skala, uzależniona będzie od jego charakteru. Im większe zagrożenie, tym skala ewakuacji będzie większa. Z kolei miejscami bezpiecznymi, będą obszary poza bezpośrednim zagrożeniem, jednak nie konieczne poza terenem państwa objętego wojną.

5. Charakter zagrożeń militarnych w Europie środkowo-wschodniej

Mówiąc o realnych zagrożeniach współczesnego świata w sferze militarnej, a szczególnie o tych które mogą występować na terenach Europy środkowo-wschodniej, nie sposób nie wspomnieć o broni jądrowej, chemicznej i biologicznej, które po pewnym okresie „zapomnienia” przeżywają współcześnie renesans, zwłaszcza w państwach, które stosunkowo niedawno weszły w jej posiadanie lub czynią starania, aby ich „marzenia” o tego rodzaju broni mogły się szybko spełnić. Broń jądrowa, choć prawdopodobieństwo użycia jej na dużą skalę jest obecnie raczej niewielkie, aczkolwiek nie nierealne, od początku swego istnienia zajmowała ważne miejsce w arsenalach bojowych wielu państw. Skutki wybuchu jądrowego są bowiem tysiące razy większe od skutków największych nawet bomb burzących, działających na ludność, infrastrukturę i środowisko²⁸. Rosja, jako państwo o neoimperialnych ambicjach, w swej doktrynie militarnej, uwzględnia użycie broni nuklearnej, podczas prowadzenia konfliktów zbrojnych.

Rozwiązując natomiast problemy broni chemicznej, szczególną uwagę zwraca się na zwiększanie trwałości bojowych środków trujących. Można więc sądzić, że broń chemiczna będzie swoistą kartą przetargową, tym bardziej, że wiele produktów o znaczeniu badawczym, czy przemysłowym może być użytych do celów wojskowych, zwłaszcza dla stworzenia łatwo dostępnego środka trującego. Destrukcyjne działanie różnych rażących środków – w tym wcale nie stanowiących broni – na środowisko, w którym przyjdzie walczyć, wskazuje, że na ewentualnym polu walki można mieć do czynienia z nowym, trudnym do rozwiązania problemem zagrożeń. Jest to tym bardziej realne, że w naszym otoczeniu znajdują się różne obiekty przemysłowe, w tym rafinerie naftowe, zbiorniki magazynujące ropę naftową, terminale, stacje przeładunkowe, ropociągi, z których może nastąpić celowe jej uwolnienie do otoczenia. Przedstawiona sytuacja powoduje, że ważne jest nie tylko przygotowanie sił zbrojnych do działań przy zagrożeniu lub nawet użyciu środków chemicznych lecz faktu, iż możemy walczyć

²⁷ Tamże s. 5.

²⁸ J. Chęciński, Planowanie przestrzenne a obronność, Wyd. MON, Warszawa 1976, s. 42–43.

lw rejonie, w którym znajdujące się środki mogą zostać przekształcone, nawet przypadkowo, w środki walki²⁹.

Kolejny rodzaj broni masowego rażenia, tj. broń biologiczna, jest środkiem masowego zakażenia ludzi, zwierząt i żywności przez wykorzystanie chorobotwórczych drobnoustrojów oraz toksyn wytwarzanych przez bakterie. To rodzaj broni masowego rażenia, w której ładunkiem bojowym są mikroorganizmy chorobotwórcze, np. wirusy, bakterie rikietsje, grzybki oraz jady. Mogą one być rozprzestrzeniane przez: wiatr, samolot lub stałe „obłoki bakteryjne”. W praktyce nie ma możliwości skutecznej ochrony większych skupisk ludzi przed bronią biologiczną. Jednym z najpoważniejszych problemów jest brak systemów umożliwiających wykrycie samego faktu wystąpienia ataku. Ponadto bardzo trudno zidentyfikować użyty mikroorganizm. Jeżeli nie zna się z wyprzedzeniem czynnika zakaźnego, a co gorsza, nie dysponuje się skutecznym na niego lekiem lub szczepionką, to praktycznie nie ma możliwości zabezpieczenia przed jego skutkami. Jaki chaos może wywołać w sferze społecznej, politycznej ale co najgorsza w sferze gospodarczej, mamy obecnie możliwość doświadczyć, zmagając się z sytuacją wykreowaną przez pandemią koronawirusa na świecie.

Jaki wpływ ma używanie broni konwencjonalnej i jakie powoduje zagrożenie dla ludności cywilnej znajdującej się w strefie zagrożenia? W dzisiejszych czasach rzadko mamy jednak do czynienia z konfliktami o charakterze starcia regularnych sił zbrojnych, z mniej lub bardziej określoną linią frontu. Zamiast tego, szybko poruszające się operacyjne jednostki manewrowe, mogą prowadzić wąskie uderzenia na obszar uznawany dotąd za głębokie tyły, zmierzając od osiągnięcia celów ważniejszych niż okupacja terenów. Współczesne konflikty zbrojne, nie mają na celu zagarnięcie obcego terytorium. Ważne jest osiągnięcie skutków politycznych czy gospodarczych i społecznych nie naruszając granic państwa. Operacje i działania są także rozgrywane obszarowo i terytorialnie a nie na całym obszarze zaangażowanego w konflikt kraju, co ma miejsce np. na Ukrainie wschodniej. W związku z tym, zmianie uległy sposoby prowadzenia konfliktów zbrojnych, które ukierunkowane zostały na osiągnięcie celu w postaci przymuszenia do określonego działania, bądź też zaniechania działania niepożądanego. W efekcie, celem prowadzenia współczesnych działań militarnych, nie jest fizyczna destrukcja sił zbrojnych przeciwnika, czy tym bardziej jego ludności cywilnej. Dąży się do ograniczania strat niepożądanych a już szczególnie wśród ludności cywilnej. Cele współczesnych konfliktów zbrojnych, często w postaci zapewnienia bezpieczeństwa grup ludzi, regionów bądź państw, nie mogą być zaprzeczane przez sam sposób prowadzenia działań. Operacje militarne czasów współczesnych, to często działania przy użyciu sił zbrojnych skierowane na usuwanie przyczyn sytuacji kryzysowych lub kryzysów zagrażających regionalnemu lub światowemu bez-

²⁹ R. Olszewski, *Bezpieczeństwo współczesnego świata*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 61–67.

pieczeństwu oraz powodujących naruszenie praw człowieka. Jest wobec tego oczywiste, że działania militarne prowadzone w celu ochrony życia ludzkiego i innych uznawanych przez społeczność międzynarodową podstawowych wartości, nie powinny same przez się powodować utraty życia. Z tych też względów, w ciągu dwóch ostatnich dekad, wzrosło znaczenie broni zdolnych wykonywać określone zadania, przy możliwie jak największym ograniczeniu strat niepożądanych³⁰. Broń o takiej charakterystyce, przeznaczona jest do wykonywania precyzyjnych uderzeń na bardzo konkretnie wyznaczone cele, powinna jednak dokonać destrukcji wyznaczonego jej celu, przy uniknięciu wywołania niszczącego efektu względem jego otoczenia. Z drugiej strony jednak mamy Rosję, a ostatnie lata pokazały, że nie można wykluczać użycia we współczesnym konflikcie zbrojnym na większą skalę broni konwencjonalnej oraz taktyk związanych z bezpośrednim starciem ugrupowań pancernozmechanizowanych. To właśnie broń konwencjonalna, mało precyzyjna, rażąca nawet przypadkowo, może być największym zagrożeniem dla ludności cywilnej. Stało się tak w czasie wojny z Ukrainą, gdzie strona Rosyjska zastosowała działania, zwane „hybrydowymi”, czyli zespół różnorodnych taktyk realizowanych przeciwko nieprzyjacielowi według określonego algorytmu czyli układu zaplanowanych czynności, koniecznych do wykonania oczekiwanych zadań³¹.

Cechą charakterystyczną wojny hybrydowej jest przewaga środków niemilitarnych nad walką zbrojną. Ponadto w ramach tego rodzaju konfliktu przewiduje się możliwość prowadzenia działań zbrojnych przy pomocy regularnej armii, sił partyzanckich oraz ograniczonego zastosowania taktycznej broni jądrowej (a być może biologicznej i chemicznej?). Według J. Hajduka to strategia wojenna łącząca działania konwencjonalne, nieregularne, cybernetyczne, terroryzm i przestępczość, w tym samym czasie i na tym samym polu bitwy, celem osiągnięcia celów politycznych³². Prowadząc działania hybrydowe, trudno więc nie wykluczyć ofiar wśród ludności cywilnej. Nie mamy przecież do czynienia z wyrafinowanymi taktykami użycia lotnictwa bojowego czy broni precyzyjnej, systemów raketowych zwiększonego zasięgu lub wykorzystania na większą skalę systemów uzbrojenia zaliczanego do najnowszych generacji. Rosja nie może bezpośrednio i oficjalnie użyć swojego lotnictwa, broni precyzyjnej czy strategicznej. W konflikcie na Ukrainie masowo wykorzystuje więc sprzęt, który w dużych ilościach zalega magazyny, z kolei mniej zmodernizowanych wzorów uzbrojenia, jak nowoczesnej artylerii, systemy przeciwlotnicze krótkie-

³⁰ M. Rudiak, Broń precyzyjnego rażenia w operacjach post zimnowojennych – kategorie i zmienne wpływające na jej efektywność, Zeszyty Doktoranckie Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego 2012, nr 4, Akademia Obrony Narodowej.

³¹ M. Wojnowski, Mit wojny hybrydowej. Konflikt na terenie państwa Ukraińskiego, ABW, Warszawa 2016, s. 9.

³² J. Hajduk, T. Stępniewski, Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: Uwarunkowania i instrumenty, Studia Europejskie 2015, nr 4, s. 135–151, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego.

go i średniego zasięgu, czy walki radioelektronicznej. Podobnie było w Gruzji. Rosjanie masowo używali klasycznego sprzętu wojsk lądowych. W ogóle sam sposób prowadzenia wojny był typowy – klasyczny. Użycie konwencjonalnego i często nie najnowszego technicznie uzbrojenia spowodowało, że pewne metody walki, w których wykorzystywany był starszy sprzęt bojowy, uważany obecnie za mało efektywne, odgrywał w tym konflikcie większe znaczenie. Stosowanie więc broni „nieprecyzyjnej”, często powodowało, że rażone były cele niemilitarne a i wręcz cywilne. Poważnym problemem w konflikcie w Gruzji stała się ludność cywilna, która uciekała przed walkami i Rosjanami, a szczególnie przed Osetyjczykami. Około 15000 Gruzynów opuściło w czasie walk swoje domy w Osetii Południowej oraz Abchazji. Mielśmy wtedy do czynienia z paleniem gruzińskich domów przez osetyjskie siły paramilitarne. Dochodziło do prześladowań etnicznych. Obok broni precyzyjnej, wykorzystywane więc będzie uzbrojenie konwencjonalne, mało dokładne i mało precyzyjne, którego skutki działania z pewnością będą w większym czy mniejszym stopniu oddziaływać na ludność cywilną, o ile będzie ona rozlokowana w rejonie prowadzenia działań taktycznych³³.

Wpisując się w prowadzenia „wojny hybrydowej”, metodami walki jednostek komandosów, będą asymetryczne działania taktyczne, polegające na prowadzeniu operacji specjalnych i akcji bezpośrednich, skupiających się na precyzyjnie wybranych obiektach o wartości uzasadniającej ryzyko zaangażowania sił i poniesienia ewentualnej porażki. Oddziaływać będą na newralgiczne miejsca znajdujące się w obrębie państwa potencjalnego przeciwnika a szczególnie próbować niszczyć lub sabotować infrastrukturę krytyczną³⁴. A więc obiekty mające wpływ strategiczny na funkcjonowania państwa, ale również wpływające na podstawy, zachowanie i poczucie bezpieczeństwa jego obywateli. Obiekty infrastruktury krytycznej, będą z pewnością również celami uderzeń punktowych lotnictwa przeciwnika, artylerii rakietowej oraz pocisków balistycznych. Należy

³³ D. B r a Ź k i e w i c z, *Wojna Rosyjsko-Gruzińska*, Wyd. Bellona, Warszawa 2010, s. 91.

³⁴ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. z 2007 r., Nr 89, poz. 590, z późn. zm.). Infrastruktura krytyczna to systemy oraz wchodzące w ich skład powiązane ze sobą funkcjonalnie obiekty, w tym obiekty budowlane, urządzenia, instalacje, usługi kluczowe dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli oraz służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania administracji publicznej, a także instytucji i przedsiębiorców. Infrastruktura krytyczna obejmuje systemy: zaopatrzenia w energię, surowce energetyczne i paliwa, łączności, sieci teleinformatycznych, finansowe, zaopatrzenia w żywność, zaopatrzenia w wodę, ochrony zdrowia, transportowe, ratownicze, zapewniające ciągłość działania administracji publicznej, produkcji, składowania, przechowywania i stosowania substancji chemicznych i promieniotwórczych, w tym rurociągi substancji niebezpiecznych. Infrastruktura krytyczna pełni kluczową rolę w funkcjonowaniu państwa i życiu jego obywateli. W wyniku zdarzeń spowodowanych siłami natury lub będących konsekwencją działań człowieka, infrastruktura krytyczna może być zniszczona, uszkodzona, a jej działanie może ulec zakłóceniu, przez co zagrożone może być życie i mienie obywateli. Równocześnie tego typu wydarzenia negatywnie wpływają na rozwój gospodarczy państwa. Stąd też ochrona infrastruktury krytycznej jest jednym z priorytetów stojących przed państwem polskim.

stwierdzić, że np. wyrzutnie z lądowymi pociskami krótkiego zasięgu typu „Iskander”, rozmieszczone na terenie obwodu kaliningradzkiego, mogłyby swobodnie razić każdy cel znajdujący się na terenie Polski z dokładnością do 30 m. Używając w/w sił i środków, w ramach zadań kontrmobilności, przeciwnik będzie niszczył mosty, mogące być wykorzystywane w procesie przemieszczania wojsk, wznicał pożary przestrzenne w terenach gęsto zalesionych, szczególnie w otoczeniu dróg marszu lub wywoływał powodzie, zalewając tereny, określane jako korytarze manewru, będą dogodne dla wykonywania przemieszczeń wojsk organizujących obronę. Nie wykluczone są ataki na zakłady przemysłowe, przetwarzające lub produkujące niebezpieczne substancje (chemikalia). Uwolnienie tych substancji do środowiska naturalnego powodować może poważne skażenia terenu czy np. ujęć wody. Będzie stosował na szeroką skalę działania związane z niszczeniem konwojów, transportów ze środkami łatwopalnymi lub wybuchowymi, stosując np. taktyki z użyciem IED³⁵. Należy również liczyć się z możliwością wysadzania desantów powietrznych i morskich w tylnych strefach walki a szczególnie na terenach przyległych do pasa wybrzeża morskiego, z zadaniami określonymi dla tego typu jednostek.

Zgodnie z obecną doktryną obronną Polski, zawartą w dokumencie zwanym Strategia Bezpieczeństwa Narodowego, podpisaną przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w 2020 roku, tak przeciwnik, jak i kierunki ewentualnego zagrożenia są dokładnie zdefiniowane. Najpoważniejsze zagrożenie stanowi neoimperialna polityka władz Federacji Rosyjskiej, realizowana na drodze działań politycznych ale i również przy użyciu siły militarnej. Federacja Rosyjska intensywnie rozbudowuje ofensywny potencjał wojskowy (w tym na zachodnim kierunku strategicznym), rozwija systemy antysystemowe m.in. w regionie Morza Bałtyckiego, w tym w obwodzie kaliningradzkim, oraz prowadzi ćwiczenia wojskowe na dużą skalę, w oparciu o scenariusze zakładające konflikt z państwami Sojuszu Północnoatlantyckiego, szybki przerzut dużych zgrupowań wojsk, a nawet użycie broni jądowej³⁶.

Dokument przedstawia system poglądów, twierdzeń i założeń oraz wynikających z nich wymagań, które należy przyjąć w celu między innymi przygotowania się do obrony i ochrony obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Strategia określa kompleksową wizję kształtowania bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej we wszystkich jego wymiarach. Uwzględnia aspekt podmiotowy (wymiar wewnętrzny bezpieczeństwa narodowego oraz środowisko międzynarodowe – stosunki bilateralne, współpracę regionalną, w skali globalnej oraz współpracę na forach organizacji międzynarodowych) oraz przedmiotowy

³⁵ Słownik definicji i terminów NATO–AAP–6, 2005, IED – (*Improvised Explosive Device*) – Improvizowane Urządzenie Wybuchowe – bomba skonstruowana i rozmieszczona w sposób inny niż w konwencjonalnym wojskowym działaniu. IED są zwykle postrzegane w ciężkich akcjach terrorystycznych lub w asymetrycznej niekonwencjonalnej walce prowadzonej przez powstańców partyzantów lub siły komandosów na teatrze działań.

³⁶ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, Warszawa 2020.

(uwzględnia wszystkie wymiary funkcjonowania systemu bezpieczeństwa narodowego). Interesy narodowe oraz cele strategiczne w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego zostały sformułowane w zgodzie z wartościami narodowymi określonymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³⁷.

Uwzględniając w/w sposoby prowadzenia współczesnych wojen i użycia określonych strategii, Siły Zbrojne RP szkolą się i przygotowują do prowadzenia działań bojowych w celu obrony granic, będąc w gotowości do organizacji obrony manewrowej, a więc obrony polegającej na kanalizowaniu ruchu przeciwnika i osłabianiu tempa natarcia jego wojsk, poprzez stopniowe zmniejszanie potencjału bojowego. Kosztem utraty terenu w sposób zamierzony i zorganizowany powstrzymywać dalszy ruch przeciwnika w głębi obrony i rozbijać go w wyniku kontrataków. W zgodzie z naszą doktryną obronną, rozmieszczanie związków taktycznych, planowane jest na terenach położonych na wschód od rzeki Wisły, a szczególnie w północno-wschodniej części kraju.

Przewiduje się, że ewentualne, spodziewane uderzenie sił przeciwnika mogłoby nastąpić z rejonów obwodu kaliningradzkiego oraz terenów Białorusi. Sądząc po charakterze ćwiczeń realizowanych w ostatnich latach przez stronę Rosyjską samodzielnie lub wspólnie z Siłami Zbrojnymi Białorusi, mogłyby to być kierunki Kaliningrad–Grudziądz, Mariampol–Bydgoszcz czy Grodno–Płock. Obrona kraju organizowana byłaby wtedy poprzez rozbudowę inżynieryjną kolejnych rubieży w ramach pasa obrony całego ugrupowania bojowego komponentu lądowego. W działaniach bojowych w celu zatrzymania przeciwnika z pewnością wykorzystana zostałaby rzeka Wisła, jako naturalna, terenowa przeszkoda inżynieryjna. Rozbudowa inżynieryjna, to przede wszystkim wykonywanie stanowisk ogniowych i obiektów obronnych w gruncie na rozległym obszarze, przygotowywanie dróg manewru dla poszczególnych elementów ugrupowania bojowego oraz systemu wojskowych dróg dofrontowych i rokadowych dla innych potrzeb w tym logistycznych. Przygotowywane byłyby rejonowe ześrodkowania oraz stacjonowanie wojsk, budowane zapory fortyfikacyjne oraz minowe³⁸. W środowisku lesisto-jeziornym, obszar taki może sięgać na głębokość powyżej 350 km i rozciągać się na długości około 500 km. Teren planowanych działań bojowych, byłby więc terenem szczególnie zastrzeżonym dla wojsk, strefą zagrożenia, prawdopodobnym rejonem walki. Tereny państwa na zachód od rzeki Wisła, stałyby się obszarami należącymi do tzw. Tylnej Strefy Działań³⁹,

³⁷ Tamże.

³⁸ Podręcznik. Taktyka wojsk lądowych, Wyd. AON, Warszawa 2010, s. 51.

³⁹ Doktryna prowadzenia operacji połączonych D–3(B), CDSSZ, Bydgoszcz 2015, s. 87, tylna strefa działań (TSDz) stanowi część teatru działań wojennych i jest definiowana przez szefa Sztabu Generalnego WP/naczelnego dowódcę Sił Zbrojnych RP oraz zatwierdzana przez naczelne władze państwowe. W strefie tej dowódca generalny RSZ planuje i prowadzi działania operacyjne wydzielonymi elementami SZ, a także we współdziałaniu z układem pozamilitarnym, realizuje cele strategiczno-operacyjne. Działania w TSDz ukierunkowane są głównie na wsparcie i zabezpieczenie logistyczne walczących wojsk, zapewnienie swobody działania i manewru siłom własnym i sojusznikom, a także na osłonę i utrzymanie baz operacyjnych oraz osłonę źródeł zasilania wojsk.

i przeznaczonymi przede wszystkim do prowadzenia zabezpieczenia logistycznego walczących wojsk oraz wspierania przemieszczających się odwodów podchodzących z naszej zachodniej, południowo-zachodniej i południowej granicy. Byłyby to w szczególności wojska Sojusznicznych Sił Wzmocnienia państw NATO. Do tego doszłoby odpowiednie rozlokowanie systemów tarczy przeciw-rakietowej oraz utrzymywanie gotowości bojowej przez lotnictwo oraz marynarkę wojenną.

6. Praktyka identyfikacji zagrożeń

Ze względu na skalę i złożoność ewakuacji, jak wcześniej wspomniano, jej przygotowaniem i realizacją zajmują się komórki organizacyjne właściwe w sprawach obronności, funkcjonujące w strukturach urzędów wojewódzkich, starostw powiatowych, urzędów gmin (miast), we współpracy z administracją zespoloną i niezespoloną województwa, wojskiem oraz innymi podmiotami i instytucjami.

Wojewodowie zobowiązani są w porozumieniu z Szefami Wojewódzkich Sztabów Wojskowych, określić przede wszystkim strefy prowadzenia bezpośrednich działań zbrojnych oraz drogi, po których możliwa będzie masowa ewakuacja ludności. Informacje te w formie Wytocznych, Wojewodowie, jako Szefowie obrony cywilnej województw, przekazują Starostom, jako Szefom obrony cywilnej powiatów oraz Prezydentom miast na prawach powiatów, a następnie zbierają informacje o możliwościach powiatów w zakresie przyjęcia ludności w rejonach, które znajdują się w miejscach bezpiecznych. Do głównych zadań w trakcie przygotowania i prowadzenia ewakuacji należy m.in.:

- zebranie niezbędnych danych i opracowanie koncepcji ewakuacji;
- przekazanie informacji podmiotom zaangażowanym w proces ewakuacji;
- koordynowanie i udzielanie pomocy jednostkom organizacyjnym w zakresie realizacji prac planistycznych związanych z ewakuacją (przyjęciem) ludności;
- opracowanie planu ewakuacji oraz jego aktualizowanie;
- zapoznanie ludności z zasadami i sposobami ewakuacji poprzez działalność informacyjną i szkoleniową;
- kierowanie przebiegiem ewakuacji oraz zbieranie danych o jej przebiegu i ich analizowanie⁴⁰.

Zadaniem Szefów Obrony Cywilnej wszystkich szczebli, jest sporządzenie planów obrony cywilnej. Czynności rozpoczynają się od opracowania koncepcji i sposobu realizacji ewakuacji na wypadek wybuchu konfliktu zbrojnego. Plan ewakuacji w formie graficznej na mapie wraz z opisową legendą jest integralną częścią tej dokumentacji oraz produktem końcowym cyklu decyzyjnego.

⁴⁰ Instrukcja w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia, Warszawa 2008, s. 13.

W koncepcji należy określić:

- obiekty i tereny przewidziane do ewakuacji (w zależności od zagrożeń występujących w administrowanym obszarze);
- kryteria podjęcia decyzji o ewakuacji (opracowanie katalogu zagrożeń dla poszczególnych województw);
- kryteria wyznaczania osób do ewakuacji, w tym kolejność ewakuacji oraz osoby, które z różnych względów nie podlegają ewakuacji;
- liczby ewakuowanych osób (w zależności od możliwych do zaistnienia zagrożeń militarnych),
- oszacowanie możliwej skali samoewakuacji, w tym kierunków i miejsc przemieszczenia;
- osoby (organy) uprawnione do zarządzania ewakuacją;
- sposoby (techniki) ogłaszania ewakuacji;
- trasy oraz docelowe miejsca przemieszczenia ewakuowanej ludności i mienia;
- osoby (grupy osób, zespoły, formacje itd.) odpowiedzialne za prowadzenie ewakuacji;
- sposób ochrony opuszczonych miejsc (rejonów);
- organizację współdziałania pomiędzy Policją, Strażą Pożarną, Strażą Graniczną i innymi służbami administracji zespolonej i niezespolonej;
- potrzeby w zakresie logistycznego zabezpieczenia określonej ewakuacji oraz źródeł i tryb pozyskiwania środków materiałowo-technicznych, a w tym – środki transportowe, żywność, woda, środki higieny itp., środki medyczno-sanitarne⁴¹.

Przygotowanie ewakuacji związanej z czasem wojny, obejmować będzie dwa zasadnicze warianty, tj. organizację ewakuacji z przewidywanych rejonów (miejsc) działań operacyjnych Sił Zbrojnych oraz organizację ewakuacji ludności, która sama wyrazi chęć opuszczenia obszarów potencjalnie zagrożonych prowadzeniem działań militarnych. A co z ludnością znajdującą się poza obszarami bezpośrednich działań zbrojnych?

Planowanie ewakuacji na szczeblu województwa i jednostek podległych, rozpoczyna się od analizy zadania zawartego w Wytycznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju. W wyniku tych czynności, następuje sprecyzowanie, co i w jakim celu należy wykonać dla zrealizowania otrzymanego zadania w poszczególnych województwach. Poniżej autor artykułu przedstawił cykl generowania zagrożeń podczas oceny czynników wpływających na realizację ewakuacji. Obejmuje on:

- ocenę środowiska i otoczenia (warunki terenowe, obiekty, infrastruktura krytyczna itp.);
- ocenę swoich możliwości do działania oraz aktywność i planowane działania wojsk własnych;

⁴¹ Tamże, s. 11.

- ocenę działania przewidywanego przeciwnika.

Czynności te proponuje się realizować w trzech krokach:

Krok pierwszy, to czynności mające na celu ocenić środowisko i otoczenie, a zaczynać należałoby od oceny terenu, wizualizując to w formie graficznej na mapie topograficznej, najlepiej w układzie UTM (*Universal Transverse Mercator*). Ocena polegać powinna na uwypukleniu i scharakteryzowaniu obszaru województwa, z jego wszystkimi obiektami terenowymi, jak rzeki, jeziora, rozlewiska, bagna, tereny depresyjne, zalewowe, duże kompleksy leśne. Następnie należałoby wyodrębnić wszystkie obiekty, mogące mieć wpływ na generowanie zagrożeń. Będą to mosty, wiadukty, budowle hydrotechniczne jak jazy, śluzy, elektrownie wodne, wały przeciwpowodziowe, kanały, zbiorniki, zapory. Sieć drogową, budowle drogowe i komunikacyjne jak infrastruktura kolejowa, porty lotnicze, porty wodne, tunele, przeprawy stałe jak mosty, wiadukty, przepusty, estakady. Oceniając tereny depresyjne i zalewowe, stosownym byłoby wykorzystywać specjalistyczne mapy i aplikacje komputerowe, które potrafią w sposób interaktywny symulować i zobrazować zasięg takich katastrof. Zwrócić należy uwagę na ośrodki przemysłowe oraz magazyny środków toksycznych. Szczególnie w tym przypadku należałoby przeprowadzić stosowne kalkulacje i dokonać wyliczenia stref skażenia chemicznego oraz zasięgu rażenia na wypadek ewentualnych zniszczeń. Będzie to również bardzo przydatne w planowaniu miejsc bezpiecznych. Najważniejszymi elementami, które należałoby wskazać na mapie, będą miejsca dyslokacji infrastruktury krytycznej. Szczególnie należy wyodrębnić infrastrukturę obronną i militarną znajdującą się w granicach województwa, oraz obiekty typu naftoporty, rafinerie ropy naftowej, urzędnictwo do zaopatrywania ludności w wodę, obiekty telekomunikacyjne i łączności, zakłady petrochemiczne, szpitale, itp. Dane te pozwolą łatwiej podejmować decyzje. Opisując mapę stosuje się znaki taktyczne zawarte w Decyzji nr 13 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 28 stycznia 2008 r.

Krok drugi, to ocena sił własnych. Ocenę należy jakimi siłami i środkami dysponują Wojewodowie, a tym samym prezydenci i burmistrzowie miast, starostowie powiatów. Czym dysponują wójtowie w gminach. Jakimi posiadają możliwości w zabezpieczeniu ewakuacji. Uwzględniając zapisy doktryny obronnej naszego kraju, jak wcześniej wspomniano, tereny północno-wschodniej Polski, tj. województwa warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, mazowieckiego, pomorskiego oraz północnej części lubelskiego i wschodniej części kujawsko-pomorskiego, będą w bezpośredniej strefie działań zbrojnych. Oceniając wojska własne, należy posiadać informacje dotyczące dokładnej ich dyslokacji oraz ogólnego charakteru wykonywanych przez nich zadań. Wiedza ta może zostać przekazana Wojewodzie przez Szefa Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego w czasie pokoju, a korygowana w obliczu zagrożenia militarnego. Z pewnością będą to rejon dogodne ze względu na swoją rzeźbę i ukształtowanie terenu, do organizacji rubieży obronnych oraz możliwej koncentracji i rozmieszczenia wojsk. Organizowana zostanie obrona, realizowana rozbudowa inżynieryjna terenu, mająca

na celu przygotowanie infrastruktury defensywnej, w tym kolejnych rubieży obrony przystosowanych do działań wojsk.

Należy się liczyć z wykonywaniem inżynierskich prac fortyfikacyjnych związanych z wykopaniem wielu milionów m³ objętości mas ziemnych oraz wzmożonym ruchem maszyn inżynierskich. Będą to tereny, z których należy bezwzględnie przemieścić ludność cywilną. W obszarach planowanych bezpośrednich działań bojowych pozostawać mogą jedynie:

- osoby wchodzące w skład organizacji ratowniczych, ochrony ludności i służb porządku publicznego;
- osoby niezbędne dla zapewnienia ciągłości funkcjonowania życia lokalnej społeczności;
- osoby posiadające przydziały mobilizacyjne do sił zbrojnych lub formacji uzbrojonej nie wchodzącej w skład sił zbrojnych;
- funkcjonariusze formacji uzbrojonych nie wchodzących w skład sił zbrojnych (ABW, Straży Granicznej, BOR, itp.);
- osoby, które otrzymały przydział organizacyjno-mobilizacyjny do jednostki przewidzianej do militaryzacji lub jednostki zmilitaryzowanej;
- osoby, które otrzymały przydział organizacyjno-mobilizacyjny do formacji obrony cywilnej;
- osoby niezbędne w danym rejonie, ze względu na realizację zadań przez siły zbrojne⁴².

Województwa południowej Polski oraz tereny na zachód od linii rzeki Wisły, znajdowałyby się w tylnej strefie działań ugrupowania bojowego Naczelnego Dowódcy SZ (czyli poza bezpośrednią strefą działań zbrojnych). Do głównych zadań tam realizowanych przez organy administracji publicznej, należałoby przede wszystkim:

- zabezpieczanie przemarszów wojsk do rejonów operacyjnego rozmieszczenia na obszarach na wschód od linii rzeki Wisły;
- wsparciem w ramach HNS (*Host Nation Support*)⁴³ Komponentu Lądowego Sojuszników Sił Wzmocnienia (KL SSW), przemieszczającego się zza zachodniej, południowej i południowo-zachodniej granicy kraju jako Odwody Operacyjne Naczelnego Dowódcy SZ;
- ochrona infrastruktury krytycznej w tym sieci komunikacyjnej;

⁴² Tamże, s. 7.

⁴³ Doktryna współpracy cywilno-wojskowej, DD9, Warszawa 2004, s. 8, Wsparcie operacji przez państwo–gospodarza (T: *Host Nation Support* – HNS). Jest to cywilna i wojskowa pomoc udzielana przez państwo–gospodarza (T: *Host Nation* – HN) w czasie pokoju, kryzysu i wojny sojusznikom, które są rozmieszczone, wykonują zadanie lub przemieszczają się przez terytorium państwa–gospodarza. Pomoc ta jest udzielana w postaci środków materiałowych, urządzeń i usług, włączając w to ochronę rejonu działań oraz wsparcie administracyjne. Podstawę pomocy cywilnej i wojskowej stanowią porozumienia, zawarte pomiędzy stosownymi władzami państwa–gospodarza i państwami wysyłającymi lub innymi organizacjami międzynarodowymi.

- obrona i ochrona obiektów o znaczeniu obronnym oraz wpływających na życie i zdrowie obywateli;
- przyjmowanie uchodźców ze wschodnich terenów kraju.

Zadania dotyczące przyjmowania uchodźców, szczególnie ze stref zagrożonych z północno-wschodnich obszarów kraju oraz przygotowanie się do tego przedsięwzięcia pod względem logistycznym, może stać się istotnym i kluczowym przedsięwzięciem, z którym powinny zmierzyć się struktury obrony cywilnej administracji publicznej województw, zwłaszcza tych znajdujących się na zachód od rzeki Wisły. Należałoby już teraz zastanowić się nad wyborem i wydzieleniem odpowiedniej infrastruktury, celem przygotowania tymczasowych miejsc zakwaterowania. Wstępne oszacowanie skali tej migracji, pozwoliłoby lepiej zaplanować i z większą dokładnością określić potrzeby, również w zakresie wytyczenia dróg ewakuacji. Sposób przemieszczenia ludności, zabezpieczenie domostw, gospodarstw i całego pozostawionego mienia, to nie lada wyzwanie dla odpowiedzialnych za to struktur państwa.

Krok trzeci to ocena przeciwnika. Istotą tych działań, jest ustalenie najbardziej prawdopodobnego i najbardziej niebezpiecznego dla ludności cywilnej w danej sytuacji sposobu jego destrukcyjnego działania, w zdecydowanej większości związanego z niszczeniem obiektów mających wpływ na funkcjonowanie państwa w wymiarze strategicznym. Wsadzanie mostów, wzniecanie pożarów przestrzennych w terenach gęsto zalesionych, wywoływanie celowych powodzi poprzez niszczenie wałów przeciwpowodziowych, śluz czy jazów. Skutki pożarów oraz powodzi mogą mieć tragiczne skutki dla ludności zamieszkujących wsie i miejscowości lokalizowane w pobliżu katastrof. Wojska przeciwnika dysponujące lotnictwem bombowym i wielozadaniowym, wykonując naloty bombowe na cele militarne i strategiczne, z pewnością przyczynią się do rażenia ludności cywilnej, zamieszkującej w bliskim sąsiedztwie takich obiektów. W tylnej strefie działań, wzmożone zostanie zagrożenie minowe, poprzez wykorzystywanie narzutowych systemów artyleryjskich i lotniczych, zwłaszcza na terenach planowanych przemieszczeń odwodów operacyjnych wojsk własnych i sojuszników. Należy również liczyć się z możliwością wysadzenia desantów morskich oraz powietrznych z kierunku północnego, na tereny powiatów (gmin) województwa pomorskiego i zachodniopomorskiego. W terenach tych dochodzić będzie więc do walk, potęgujących zagrożenie dyslokowanej tam ludności. Stosownym byłoby ewakuować z tych terenów obywateli w głąb kraju na minimalną głębokość 20 km, czyli głębokość obrony brygady. Niszczenia obiektów związanych z produkcją środków chemicznych, a szczególnie miejsc ich przechowywania, będą powodować uwalnianie trujących toksyn do atmosfery o różnej koncentracji i stężeniu, szczególnie w zakładach nie stosujących najnowszych zabezpieczeń. Skutkować to może zatruciem środowiska oraz zagrożeniem życia ludności. Przykładem takich potencjalnych obiektów ataku w naszym kraju mogą być zakłady branży wielkiej syntezy chemicznej w Policach, wytwarzające półprodukty i produkty chemiczne jak kwas siarkowy, metanol czy polietylen. Jest to przedsiębiorstwo nowo-

czesne, stosujące środki zabezpieczające, jednak nikt nie badał zachowania się toksyn i oddziaływania na środowisko i ludność, na wypadek zniszczenia materiałem wybuchowym pojemników gdzie są przechowywane, czy w inny sposób, który może być zastosowany przez grupy specjalne czy terrorystyczne. Ludność zamieszkująca poblize infrastruktury krytycznej, będącej planowym celem przeciwnika, narażona będzie na niebezpieczeństwo, ze względu na efekty rażenia ogniowego i wybuchy. Z takimi to tragicznymi sytuacjami zmagali się mieszkańcy Ukrainy czy Gruzji. Przykładem takiego celu na terenie kraju, może być terminal przeładunkowy i regazyfikacyjny skroplonego gazu ziemnego LNG w Świnoujściu.

Tą część cyklu planistycznego, należałoby zakończyć wygenerowaniem wniosków z oceny czynników determinujących ewakuację z zagrożonych terenów oraz przygotowaniem sposobu wykonania zadania, czyli koncepcji (lub kilka jej wariantów).

Do sporządzenia planu ewakuacji, określeniu wymagają jeszcze kierunki ewakuacji, kierunki do samoewakuacji, stany ilościowe ludności po uwzględnieniu skali zagrożeń na danych obszarach. Dalej musi zostać przeprowadzony proces wytyczania dróg ewakuacji, organizowania zespołów zabezpieczających cały proces ewakuacji, typowanie obiektów w rejonach przyjęcia i nakładanie świadczeń na niezbędne siły i środki do realizacji zadań. Wykonanie proponuje się w czterech czynnościach:

Czynność pierwsza to przystąpienie do usytuowania rejonów ewakuacji w obszarach bezpiecznych a jednocześnie wyposażonych w odpowiednią bazę i infrastrukturę do zakwaterowania ludności.

Czynność druga to wytyczanie dróg ewakuacji ludności (zasadniczych i zapasowych). Celem uniknięcia zatorów komunikacyjnych, korków, ogólnego chaosu i blokad dróg wykorzystywanych przez wojska, zaplanowane drogi ewakuacji nie powinny pokrywać się z tymi drogami, określanymi w czasie pokoju jako „drogi o znaczeniu obronnym”. Zazwyczaj będą to ciągi komunikacyjne o funkcjach logistycznych. Należy pamiętać również o tym, że zmiany sytuacji na froncie mogą wymuszać ewakuację ludności przez cały czas trwania konfliktu. W związku z dynamicznym rozwojem motoryzacji, wiążącym się z posiadaniem własnych samochodów przez coraz większą liczbę rodzin (gospodarstw domowych), w procedurze ewakuacji należy uwzględniać znaczącą rolę samoewakuacji.

Czynnością trzecią, będą czynności kalkulacyjne, związane z odpowiednią ilością nakładanych świadczeń osobistych i rzeczowych na środki transportu przeznaczone do ewakuacji ludności, zawieraniu umów odnośnie bazy kwaterunkowej dla ewakuowanej ludności, planowanie tras kolejowych z miejscami załadunku do miejsca wyładunku ludności w najdogodniejszych rejonach.

Czynnością czwartą, powinno być wydzielenie oraz szczegółowe określenie zadań dla elementów organizacyjnych, zapewniających sprawną ewakuację ludności. Będą to powoływane zespoły, zajmujące się sprawami informowania

oraz ewidencjonowania ludności, zapewniające pomoc medyczną, opiekę sanitarno-epidemiologiczną, kierowanie ruchem na trasach ewakuacji, rozlokowywaniem ludności w rejonach ewakuacji, zabezpieczające porządek i ochronę. Należy pamiętać również o zapewnieniu pomocy logistycznej i technicznej, mając na uwadze korzystanie ze środków transportu kołowego i nie tylko. Większość mienia obywateli zostanie na miejscu, więc niezbędne będzie zorganizowanie obrony i ochrony miejsc poddanych ewakuacji.

Jak to skutecznie realizować w praktyce, w jaki sposób organizować, jakich sił i środków używać, to temat na kolejne opracowanie.

7. Podsumowanie

Chcąc podejmować decyzje o wprowadzeniu ewakuacji wprost proporcjonalnie do charakteru działań militarnych na poszczególnych obszarach kraju, należy rozpatrywać przede wszystkim bezpośrednie zagrożenia dla ludności wynikające z:

- 1) dla obszaru całego kraju:
 - a) negatywnych skutków niszczenia i sabotowania infrastruktury krytycznej:
 - uwalnianie niebezpiecznych dla zdrowia i życia stężeń substancji chemicznych;
 - uwalnianie niebezpiecznych dla zdrowia skażenia promieniotwórczych;
 - skażenie ujęć wodnych;
 - rażenie ogniowe i wybuchy w wyniku ataków bombowych, raketowych oraz z użyciem dużych ilości materiałów wybuchowych, szczególnie na obszarach przyległych do infrastruktury;
 - b) negatywnych skutków wzniesienia pożarów przestrzennych;
 - c) negatywnych skutków wywoływania powodzi i podtopień terenów;
 - d) negatywnych skutków aktywności minowej;
- 2) dla województw (regionów) położonych na terenach północno-wschodniej Polski:
 - a) negatywnych skutków przygotowywania infrastruktury polowej do prowadzenia działań obronnych;
 - b) negatywnych skutków bezpośrednich działań zbrojnych,
- 3) dla północnych gmin województwa zachodniopomorskiego i pomorskiego:
 - a) negatywnych skutków oddziaływania przeciwnika na wybrzeżu morskim:
 - bezpośrednie działania zbrojne.

Realizacja przedsięwzięć ewakuacyjnych powinna być ściśle powiązana z wykonywaniem zadań w ramach podwyższania gotowości obronnej państwa. Istotnym jest, aby wszystkie podmioty uczestniczące w procesie ewakuacji, opracowały standardowe procedury, szczegółowo opisujące jak będą realizowały przydzielone im zadania. Powinny one dotrzeć do każdego powiatu, do każdej

gminy. Ponadto, problematyka ewakuacji powinna być sprawdzana i weryfikowana w ramach ćwiczeń obronnych, szkoleń z obrony cywilnej i zarządzania kryzysowego oraz podczas wspólnych ćwiczeń z wojskami, stosownie do przewidywanych zagrożeń w poszczególnych regionach kraju. Do udziału w ćwiczeniach, stosownym byłoby angażować choćby nawet w niewielkim wymiarze ludność gmin, powiatów, jako obowiązkowy element szkolenia epizodycznego z powszechnej samoobrony ludności. Najłatwiej przeprowadzić zajęcia z młodzieżą czy dziećmi w ramach ewakuacji na wypadek awarii lub zagrożenia żywiołem, natomiast na działanie podczas zagrożenia militarnego, brakuje już czasu i pomysłów.

Pilnym zadaniem, bardzo ogólnie rozpatrywanym do tej pory, jest zrewidowanie dotychczasowej koncepcji ewakuacji, realizowanej przez poszczególne województwa w skali naszego kraju. Zakładając, że bezpośrednie działania zbrojne rozgrywane byłyby na konkretnych obszarach kraju, koniecznym byłoby, aby na terenach Polski zachodniej, przygotować miejsca (obiekty, pomieszczenia, rejon) czasowego pobytu w celu przyjęcia olbrzymiej fali uchodźców z terenów na wschód od rzeki Wisły. To wyzwanie stoi przed instytucjami odpowiedzialnymi za organizację i koordynację obrony cywilnej i ochrony ludności. Mijamy nadzieję, że toczące się prace nad nowymi aktami prawnymi, rozwiąże narastające problemy również w tym zakresie.

Bibliografia

1. Balcerowicz B., *Obronność państwa średniego*, Wyd. Bellona, Warszawa 1997.
2. Bielicki D., *Militaryzacja i zbrojenia kosmosu*, Praca doktorska, Katowice 2014.
3. Brądkiewicz D., *Wojna Rosyjsko-Gruzińska*, Wyd. Bellona, Warszawa 2010.
4. Chęciński J., *Planowanie przestrzenne a obronność*, Wyd. MON, Warszawa 1976.
5. *Doktryna prowadzenia operacji połączonych D–3(B)*, CDSSZ, Bydgoszcz 2015.
6. *Doktryna współpracy cywilno-wojskowej SZ RP DD/9*, Warszawa 2004.
7. *Doktrynie prowadzenia operacji połączonych D–3(B)*, Wyd. CDSSZ, Bydgoszcz 2015.
8. Dunaj B., *Słownik Współczesny Języka Polskiego*, Wyd. Wilga, Warszawa 1996.
9. Gromek P., *Organizacja masowej ewakuacji ludności w Polsce*, rozprawa doktorska, Wyd. AON, Warszawa 2014.
10. Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, LIBER Warszawa 1999.
11. Hajduk, T. Stępniewski, *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: Uwarunkowania i instrumenty*, *Studia Europejskie* 2015, nr 4.

12. Jakubczyk R., Obrona Narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP, Wyd. Dom Wydawniczy Bellona 2003.
13. Kitler W., Skrabacz A. Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Pojęcie, organizacja i zadania w czasie pokoju, kryzysu i wojny, Wyd. Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2010.
14. Korzeniowski I. F., Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem, Wyd. Difin, Warszawa 2012.
15. Leszczyński T., Kierowanie reagowaniem kryzysowym w Państwie. Podstawowe pojęcia i definicje, Myśl Wojskowa 2004, nr 1, s. 44.
16. Markowski A., Pawelec R., Wielkiego Słownika Wyrazów Obcych i Trudnych, Wyd. Wilga, Warszawa 2017.
17. Olszewski R., Bezpieczeństwo współczesnego świata, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005.
18. Podręcznik. Taktyka wojsk lądowych, Wyd. AON, Warszawa 2010.
19. Przeworski K., Ewakuacja jako sposób ochrony ludności, Wyd. AON, Warszawa 2002.
20. Raport o stanie systemu przeciwdziałania, zwalczania i usuwania skutków nadzwyczajnych zagrożeń dla ludzi i środowiska, Warszawa 1997.
21. Rudiak M., Broń precyzyjnego rażenia w operacjach post zimnowojennych – kategorie i zmienne wpływające na jej efektywność. „Zeszyty Doktoranckie Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego”. ZD WBN Nr 4 (5), 2012. Wyd. AON.
22. Słownik definicji i terminów NATO–AAP–6, Warszawa 2005.
23. Szczęśniak M., Obrona cywilna na czas wojny i pokoju, Wyd. MON, Warszawa 1976.
24. Wojnowski M., Mit wojny hybrydowej. Konflikt na terenie państwa Ukraińskiego, ABW, Warszawa 2016.
25. Wolanin J., Zarys teorii bezpieczeństwa obywateli. Ochrona ludności na czas pokoju, Wyd. Danmar, Warszawa 2005.
26. Zieliński K., Ochrona ludności. Zarządzanie kryzysowe, Wyd. Difin, Warszawa 2017.
27. Żmigrodzki P., Wielki Słownik Języka Polskiego, Wyd. Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2007.

Akty prawne

1. Instrukcja w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia, Warszawa 2008.
2. Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z dnia 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956 r., Nr 38, poz. 171).
3. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, Warszawa 2020.
4. Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. z 2007 r., Nr 89, poz. 590, z późn. zm.).

5. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2002 r., Nr 156, poz. 1301, z późn. zm.).
6. Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2004 r., Nr 241, poz. 2416 z późn. zm.).
7. Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin (Dz. U. z 2002 r., Nr 96).
8. Wytyczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 17 października 2008 r. w sprawie zasad ewakuacji ludności, zwierząt i mienia na wypadek masowego zagrożenia.

Practical aspects of hazard identification when planning the evacuation of the population in the event of armed conflict

Abstract

The main purpose of the publication is to indicate that effective and optimal planning of the process of evacuation of the population in the event of an armed conflict is possible only when considering, predicting, analyzing and identifying various factors influencing the decision-making process. Carrying out an evacuation, it will be developed and used in a substantive way a list of threats (threats catalog), or dangerous military events occurring in a specific area of a conflict-affected country.

Therefore, the content of the article will be to present specific direct threats affecting the health and life of citizens, appearing as a result of armed conflict and evacuation as essential civil protection form, which would be used to avoid the negative effects of these threats.

In order to identify them accurately, it is necessary to know the essence of armed conflict and the threats associated with it, including in geopolitical terms, in relation to Central and Eastern Europe. The study focuses on the scale determining, and intensity threats occurrence, which may vary in different areas of the country depending on warfare character.

Keywords

Mass danger, danger zone, safe places, evacuation, population evacuation plan, critical infrastructure, threats catalogue, civil defense, organized armed conflict.

Jan Kluza

Kontrowersyjne desygnaty znamienia „innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu” w prawie karnym. Uwagi na tle orzecznictwa i poglądów doktryny

Streszczenie

Przedmiot podobnie niebezpieczny co nóż lub broń palna stanowi znamię kwalifikujące, od którego zależy surowsza odpowiedzialność takich czynów jak rozbój czy udział w bójce lub pobiciu, co ma zasadnicze znaczenie nie tylko dla określenia dolnej i górnej granicy ustawowego zagrożenia czynu, ale także wpływa na określenie w przypadku rozboju czy czyn ten stanowi występki czy zbrodnię. To zaś ma istotne reperkusje procesowe, ponieważ wpływa na właściwość sądu i może stanowić bezwzględną przyczynę odwoławczą. W doktrynie i orzecznictwie określenie tego czy konkretny przedmiot stanowi przedmiot podobnie niebezpieczny co nóż lub broń palna stanowi przedmiot wielu kontrowersji, a to ze względu na zmianę w tym zakresie dokonaną wraz z wejściem w życie kodeksu karnego z 1997 r. W ocenie autora zmiana ta jest nieuzasadniona, zaś podwyższenie wymogu surowszej odpowiedzialności jest nieuprawnionym premiowaniem sprawców przestępstw.

Słowa kluczowe

Przedmiot podobnie niebezpieczny, kij bejsbolowy, pałka teleskopowa, pałka typu tonfa, typ kwalifikowany.

Wstęp

Znamię posługiwania się lub używania „innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu” stanowi znamię kwalifikujące występujących w kodeksie karnym takich przestępstw jak udział w bójce lub pobiciu (art. 159 k.k.), czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego (art. 223 § 1 k.k.), rozboju (art. 280 § 2 k.k.) oraz napaści na przełożonego (art. 345 § 3 k.k. w części wojskowej). Ustawodawca dostrzegając niewątpliwie wyższy stopień kryminalnej bezprawności i naganności zachowania w związku z działaniem sprawcy stwarzającym znacznie wyższe zagrożenie dla pokrzywdzonego zdecydował przez wprowadzenie znamienia

kwalityfikującego o surowszej odpowiedzialności sprawcy. Z tej racji, że nie sposób jest wskazać na zamknięty katalog czynności, które wymagają kwalifikowania na podstawie surowszego przepisu, ustawodawca rozwiązał ten problem poprzez powiązanie działania sprawcy z posłużeniem się przedmiotami niebezpiecznymi w postaci broni palnej lub noża. W związku z tym posłużenie się tylko takim przedmiotem będzie rodzić surowszą odpowiedzialność, który jest podobnie niebezpieczny jak broń lub nóż¹. Wydawać by się mogło, że nie powinno budzić wątpliwości, kiedy przedmiot, którym posłużył się lub użył sprawca będzie spełniał kryterium owej niebezpieczności, szczególnie zważywszy na okres funkcjonowania wskazanych wyżej przestępstw w polskim porządku prawnym. Mimo jednak tego zarówno w doktrynie jak i orzecznictwie w dalszym ciągu spotkać można stanowiska, odnośnie których nie można się zgodzić, że dany przedmiot stanowi lub nie przedmiot podobnie niebezpieczny. Wątpliwości co do tego dotyczą takich przedmiotów jak pałka teleskopowa, kamień, kij bejsbolowy, ale też kastet czy (nierozbita) butelka.

Przedmiot niebezpieczny według wcześniejszych regulacji prawnych

Rozważania na temat wykładni znamienia przedmiotu podobnie niebezpiecznego zacząć należy od sięgnięcia do pierwszej polskiej regulacji karnej z 1932 r.² Podobnie jak współcześnie, kodeks z 1932 r. przewidywał w art. 241 kwalifikowaną odpowiedzialność za udział w bójce z użyciem broni, noża lub innego niebezpiecznego narzędzia, przy czym wyraźna jest w tym względzie różnica polegająca na tym, że przedmiot ten miał być niebezpieczny, a nie „podobnie niebezpieczny”. Brak określenia „podobnie” stanowi istotną kwestię przy wykładni tego znamienia, ponieważ ówczesny kodeks przy określeniu poziomu niebezpieczeństwa tego przedmiotu nie wymagał powiązania jego cech z bronią lub nożem. W związku z tym, to „szerokie określenie pozostawia każdorazowej decyzji sądu uznanie, czy użyte przez sprawcę narzędzie było niebezpieczne”³. Na gruncie tego też przepisu Sąd Najwyższy w wyroku z 1933 r. zawarł stwierdzenie, że „Niebezpiecznym narzędziem w rozumieniu art. 241 k.k. jest każda rzecz ruchoma, która ze względu na przedmiotowe swoje właściwości lub sposób użycia nadaje się do spowodowania znacznego uszkodzenia ciała; kół ze sztachety może być takim niebezpiecznym narzędziem; nóż i broń zostały w art. 241 k.k.

¹ W dalszej części artykułu autor skrótkowo będzie posługiwał się określeniem „przedmiot podobnie niebezpieczny” na określenie przedmiotu podobnie niebezpiecznego jak nóż lub broń palna.

² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571.

³ W. Małowski, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 1933, s. 541.

przytoczone tylko przykładowo⁴. Orzeczenie to zapadło na tle stanu faktycznego, w którym czterej mężczyźni „uzbrojeni w sztachety wtargnęli w pewnym momencie odbywającej się zabawy na salę i poczęli bić osoby tam znajdujące się”. Z przytoczonego wyżej fragmentu uzasadnienia wynika, że zdaniem Sądu Najwyższego użyty przedmiot jest niebezpieczny jeśli spełnia którąś z alternatywnych cech – takie ma właściwości przedmiotowe (jak np. jego ostrość, zdolność do wyrządzenia ran) lub też może wynikać to ze sposobu jego użycia, z czego wywieść trzeba, że nawet przedmiot nieposiadający sam w sobie cech potencjalnie niebezpiecznych może być na gruncie art. 241 k.k. z 1932 r. postrzegany jako niebezpieczny bo zostanie użyty w taki sposób, który rodzi zagrożenie spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu.

Godzi się jednak zauważyć, że art. 241 posługiwał się terminem „przedmiotu niebezpiecznego”, a nie, przedmiotu, który może być użyty w sposób niebezpieczny, co sugeruje, że już na gruncie tamtego ustawodawstwa należało wyklądać ten termin w sposób ścieśniający. Ku szerszemu jednak rozumieniu tego znamienia skłonił się Sąd Najwyższy w innym wyroku z 1934 r., w którym stwierdził, że „O niebezpieczności narzędzia, o którym mówi art. 241 k.k., decyduje możliwość zadania śmierci człowiekowi, natomiast stosowny sposób użycia narzędzia, jest okolicznością w tym wypadku obojętną, gdyż decyduje o istocie przestępstwa z art. 241 k.k. samo użycie tego narzędzia”⁵. W tym z kolei stanie faktycznie za przedmiot niebezpieczny SN uznał „sprężynową gałkę i sztabę żelazną”, rozwijając w dalszej części, że „Dla istoty przestępstwa z art. 241 k.k. jest rzeczą obojętną, czy narzędzie (broni) użyto w sposób, jak wyżej określono, stosowny, gdyż decyduje o istocie przestępstwa samo użycie tego narzędzia. Otóż takim narzędziem może być ciężki kamień, którym, trafiwszy w głowę, można zadać śmierć, może być niem ciężki i twardy kół drewniany, „bokser” i t. p., a jest niem niewątpliwie t. zw. „gałka”, t. j. kula ołowiana, umocowana na trzonie, który stanowi sprężyna o twardej prężności, jako też i każda sztaba żelazna (oczywiście sztaba o większej lub mniejszej grubości, nie pręcik)”. Z powyższego wynika zatem, że poziom niebezpieczeństwa użycia przedmiotu musi być na tyle wysoki, by z istoty tego przedmiotu, a nie konkretnego jego sposobu użycia, mógł on spowodować skutek śmiertelny. Przesądzeniem takiej wykładni pojęcia „przedmiotu niebezpiecznego” była wydana przez Sąd Najwyższy uchwała z 1963 r.⁶, w której SN odpowiedzieć miał na pytanie „Czy niebezpiecznym narzędziem w rozumieniu art. 241 k.k. i może być tylko przedmiot, rzecz ruchoma jako ciało stałe, czy również może nim być ciecz–płyn żrący, oczywiście w odpowiednim stężeniu, który z uwagi na swe właściwości żrące nadaje się do spowodowania znacznych, uszkodzeń ciała”. W uchwale tej, SN stwier-

⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 1933 r., sygn. III K 748/33, OSN(K) 1934, nr 1, poz. 9, LEX nr 387559.

⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 1934 r., sygn. II K 650/34, OSN(K) 1935, nr 1, poz. 26, LEX nr 378255.

⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 1963 r., sygn. IV KO 12/63, OSNKW 1963, nr 10, poz. 187, LEX nr 136377.

dził, że „Niebezpiecznym narzędziem» w rozumieniu art. 241 k.k. jest każda rzecz, która ze względu na przedmiotowe swoje właściwości lub sposób użycia nadaje się do spowodowania uszkodzenia ciała lub nawet śmierci człowieka. Rzeczą taką może być nie tylko przedmiot o konsystencji stałej, ale w szczególności również odpowiednia substancja płynna czy też lotna (gaz), a nawet energia elektryczna. Wszelki zatem środek służący do atakowania, zagrażający zdrowiu lub życiu człowieka, jest „niebezpiecznym narzędziem”. Takim środkiem w postaci substancji płynnej może być przede wszystkim płyn żrący, a także wrzątek”. Tak szeroko zakreślona linia orzecznicza uzyskała aprobatę i była podtrzymywana w kolejnych orzeczeniach Sądu Najwyższego⁷.

Rozwiązania przyjęte w kodeksie z 1932 r. zostały także przeniesione na grunt art. 159 kodeksu karnego z 1969 r. oraz w art. 210 § 2 tego kodeksu dotyczącego rozbój. Oba te przepisy posługiwały się znamieniem „innego niebezpiecznego narzędzia”. Na tym tle wprost wskazywano w doktrynie, że narzędziem niebezpiecznym jest każdy „przedmiot, którym można, odpowiednio go używając w bójce, narazić człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia”⁸. Co więcej, dla uznania go za niebezpieczny nie miała znaczenia jego konsystencja, która mogła być zarówno stała, ciekła jak i gazowa, lecz decydujące znaczenie miał sposób jego użycia i zamiar sprawcy użycia go w takim charakterze⁹. W tym znaczeniu za realizujące znamię niebezpiecznego narzędzia wskazywano wszelkiego rodzaju ciecze żrące, prąd elektryczny, lecz także sprężone powietrze, gaz czy chloroform, których użycie pociągać może za sobą potencjalne niebezpieczeństwo dla życia¹⁰. I. Andriejew jednakże wskazywał, że przedmiot stanowi narzędzie niebezpieczne kiedy „zwyczajnie użyty zagraża bezpośrednim niebezpieczeństwem spowodowania śmierci albo ciężkiego uszkodzenia ciała”¹¹. Przeto autor ten wskazywał, że „Nie wydaje się trafne zaliczenie żyletki do niebezpiecznych narzędzi w rozumieniu art. 210 § 2 na tej podstawie, że nią można zranić. Idąc tą drogą rozumowania za niebezpieczne narzędzie może być uznana również poduszka, bo nią można udusić”¹². Stanowisko to jednak nie może zostać uznane za słuszne na gruncie kodeksu karnego z 1969 r., ponieważ przecież żyletka odpowiednio użyta (np. przyłożona do szyi) stanowi jak najbardziej narzędzie, którym można wyrządzić ciężki uszczerbek na zdrowiu lub spowodować śmierć, zaś sama w sobie ze względu na swoje właściwości obiektywnie stanowi przedmiot niebezpieczny. W opozycji do I. Andriejewa, A. Geberle wskazywał, że „Można zrozumieć, że odmienne traktowanie sprawcy

⁷ Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 1967 r., sygn. Rw 524/67, OSNKW 1967, nr 12, poz. 127, LEX nr 114330.

⁸ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, Kodeks karny. Komentarz. Tom II. Część szczególna, Warszawa 1987, s. 117.

⁹ *Ibidem*, s. 118.

¹⁰ *Ibidem*, s. 293.

¹¹ I. Andriejew, Kodeks karny. Krótki komentarz, Warszawa 1986, s. 189.

¹² *Ibidem*.

przykładającego nóż do szyi ofiary i sprawcy grożącego ofierze dławieniem przy pomocy szalika narusza poczucie sprawiedliwości sędziego, jako że oba te zachowania są równie niebezpieczne i zasługują na identyczne potraktowanie. Dokonując jednak interpretacji zrównajacej „użycie narzędzia o niebezpiecznych właściwościach” z „niebezpiecznym użyciem narzędzia bez niebezpiecznych właściwości”, konsekwentnie trzeba przyjąć, że niebezpiecznym narzędziem może być każdy przedmiot użyty w sposób niebezpieczny, a więc np. bandaż, poduszka czy nawet kartka papieru, którą można zmiąć i wepchnąć ofierze do gardła, powodując uduszenie¹³. Stanowiska tego nie można w żaden sposób podzielić, a to z tego względu, że zarówno na gruncie bójki i pobicia dotyczących się użycia niebezpiecznego narzędzia, jak i rozboju kwalifikowanego dotyczącego posłużenia się takim przedmiotem, nie było koniecznym spowodowanie jakiegokolwiek skutku. *Ratio legis* surowszej odpowiedzialności na gruncie tych typów jest stworzenie potencjalnego bezpośredniego zagrożenia dla życia lub zdrowia pokrzywdzonego, co wymaga obiektywizacji tego terminu. Zgodzić się zatem należy ze stwierdzeniem, że „Każde „niebezpieczne narzędzie”, w tym broń palna i nóż, należy interpretować obiektywnie, tzn. uznać, że znamiona przestępstw z art. 210 § 2 i 159 k.k. będą wyczerpane tylko wtedy, gdy narzędzie, którym posłużył się sprawca, jest rzeczywiście niebezpieczne dla życia i zdrowia, a nie tylko niebezpieczne w wyobraźni pokrzywdzonego. Błąd pokrzywdzonego co do niebezpiecznego narzędzia jest bez znaczenia. Może on sobie wyobrażać, że narzędzie jest niebezpieczne, gdy nim rzeczywistości nie jest, albo że nie jest niebezpieczne, gdy nim w rzeczywistości jest. Istotna jest świadomość sprawcy¹⁴. Stosownie do tego SN wskazał, że „Taboret jest niewątpliwie niebezpiecznym narzędziem w rozumieniu art. 159 k.k.”¹⁵ W innym zaś orzeczeniu Sąd Apelacyjny w Krakowie odmówił tego przymiotu drewnianym grabiom¹⁶. Za niebezpieczne narzędzie na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. uważano także ciężkie buty wojskowe¹⁷ czy pas wojskowy zakończony klamrą¹⁸. Prowadzi to zatem do wniosku o szerokim sposobie wykładania „narzędzia niebezpiecznego”, co nie budziło w zasadzie wątpliwości w doktrynie i było jako takie akceptowane¹⁹.

¹³ A. Gaberle, „Niebezpieczne narzędzie” jako problem legislacyjny, Państwo i Prawo 1993, nr 1, teza nr 2, dostęp LEX.

¹⁴ A. Lisowski, Niebezpieczne narzędzia w prawie karnym. Cz. I, Przegląd Sądowy 1993, nr 10, teza nr 2, dostęp LEX.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1986 r., sygn. I Kr 6/86, LEX nr 63285.

¹⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 grudnia 1994 r., sygn. II AKr 195/94, LEX nr 28227.

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 października 1975 r., sygn. Rw 546/75, LEX nr 64170.

¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 1971 r., sygn. Rw 1199/71, LEX nr 64260; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 października 1976 r., sygn. IV KR 211/76, LEX nr 16978.

¹⁹ M. Gabriel-Węglowski, O kontrowersjach wykładni pojęcia „przedmiot niebezpieczny” w bójce oraz w pobiciu, Przegląd Sądowy 2015, s. 71.

Przedmiot podobnie niebezpieczny w kodeksie z 1997 r.

Wraz z uchwaleniem kodeksu karnego z 1997 r. ustawodawca w zakresie surowszej odpowiedzialności za udział w bójce i rozboju wskazał, że odpowiedzialność sprawcy uzależniona jest od użycia/posłużenia się „broni palnej, noża lub innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu”. W związku z tą istotną zmianą, trafne jest stwierdzenie, że „oznacza to, że ustawodawca odrzuca występującą na gruncie k.k. z 1969 r. tendencję do szerokiego interpretowania pojęcia „niebezpieczne narzędzie”, uznającego za takie narzędzie nie tylko przedmioty niebezpieczne ze względu na swoje właściwości (np. siekiera, szyjka stłuczonej butelki, kastet itp.), ale również każdy inny przedmiot (np. ciężkie buty, kij, noga od krzesła, pasek do spodni, szalik itp.), jeżeli ze względu na sposób użycia mógł spowodować rozstrój zdrowia lub uszkodzenia ciała człowieka”²⁰. W związku z powiązaniem poziomu niebezpieczeństwa tego innego przedmiotu, który musi być podobnie niebezpieczny jak nóż lub broń palna, na gruncie brzmienia tego znamienia trafnie wskazuje się, że „za niebezpieczny można uznać tylko przedmiot, który przy użyciu zgodnym z jego fizycznymi cechami lub konstrukcją może spowodować skutki podobne do użycia broni palnej lub noża. Będą to więc z pewnością przedmioty tnące (siekiera, tasak, stłuczona butelka itp.), a także przedmioty o fizycznych właściwościach zdolnych do spowodowania uszczerbku na zdrowiu przy „zwykłym” ich użyciu (zwłaszcza zadaniu ciosu), np. łom, kastet, kolczasty drut, łańcuch”²¹. Trafność tych spostrzeżeń nie budzi żadnych wątpliwości.

Wątpliwości pojawiają się jednak na gruncie takich przedmiotów, których właściwości *per se* nie są podobne do noża lub broni palnej, jednak w szczególnych okolicznościach ich użycie może wywołać podobne skutki. Słusznie też zauważa M. Gabriel-Węglowski, że „Nowe brzmienie przepisu nie zniosło wątpliwości, a raczej je powiększyło. Przede wszystkim jednak osłabiło ochronę życia i zdrowia ludzkiego. Powyższa zmiana kodeksowa spowodowała bowiem wyraźne turbulencje w orzecznictwie sądowym”²². Na tle art. 159 k.k. wskazuje się, że „istotna jest właściwość przedmiotu jako niebezpiecznego w użyciu podczas bójki lub pobicia, a nie sam sposób użycia przedmiotu w czasie bójki lub pobicia”²³. Stosownie do tego nie budzi żadnych wątpliwości, że podobny, o ile nie taki sam, poziom niebezpieczeństwa jak nóż lub broń palna prezentują takie przedmioty jak siekiera, pistolet pneumatyczny, paralizator²⁴.

²⁰ A. Marek, Kodeks karny. Komentarz, LEX 2010, komentarz do art. 159, teza nr 4.

²¹ *Ibidem*, teza nr 5.

²² M. Gabriel-Węglowski, O kontrowersjach wykładni pojęcia „przedmiot niebezpieczny”, s. 71.

²³ A. Zoll, (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a, Warszawa 2017, s. 401.

²⁴ Wyrok Sądu Okręgowego w Gdańsku z dnia 8 sierpnia 2018 r., sygn. XIV K 244/17, LEX nr 2589499.

Wyraźnie różnicę między kodeksem z 1969 r. a współczesną regulację podkreślił Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z 2000 r. wskazując, że „Potencjał niebezpieczeństwa przedmiotu ograniczony jest do jego właściwości sprawiających, że normalne wykorzystanie zagraża bezpośrednim niebezpieczeństwem dla zdrowia lub życia. Krytykowany zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie jest pogląd, wedle którego o niebezpieczeństwie przedmiotu decydują nie jego obiektywnie niebezpieczne cechy, ale sposób użycia. Z takiego punktu widzenia zaś każdy przedmiot może być niebezpieczny”²⁵. Na gruncie zatem obecnie obowiązującego kodeksu znaczenie mają te właściwości przedmiotu, które sprawiają, że zwykłe wykorzystanie jego funkcji lub działania przez sprawcę powoduje zagrożenie zbliżone do noża lub broni palnej²⁶. Stosownie do powyższego nie budzi wątpliwości, że cechy takie ze swej istoty posiada rozbita butelka lub inny szklany przedmiot, który posiada ostre elementy mogące stanowić zagrożenie w podobnym stopniu co nóż czy siekiera. Szeroko i trafnie zagadnienie to skomentował Sąd Apelacyjny w Lublinie wskazując, że „Ustawodawca w art. 280 § 2 k.k. (podobnie w art. 159 k.k.) zastąpił używane na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. pojęcie „niebezpiecznego narzędzia” (art. 210 § 2 k.k.) określeniem „podobnie niebezpieczny przedmiot”, przy czym przedmiot ten wymienił po wskazaniu na broń palną i nóż. Jest to istotna zmiana, u której podłoża tkwi dążenie do ograniczenia powstałej w orzecznictwie tendencji do zbyt szerokiego interpretowania pojęcia „niebezpiecznego narzędzia”. Pojęciem tym bowiem obejmowano nie tylko przedmioty niebezpieczne ze względu na swoją konstrukcję lub właściwości (np. nóż, siekiera, kastet, łom), lecz również inne przedmioty, które „stają się” niebezpieczne ze względu na sposób ich użycia (np. kij, pasek skórzany, garnek metalowy itp.). Z art. 280 § 2 k.k. wynika wymaganie, aby kwalifikowaną odpowiedzialność za rozbój (podobnie także co do art. 159 k.k.) ograniczyć do posługiwania się bądź użycia (art. 159 k.k.) przedmiotem „podobnie niebezpiecznym” do broni palnej lub noża. Chodzi więc o przedmioty niebezpieczne ze względu na swoją konstrukcję lub właściwości, z wyraźnym pominięciem tych, które stają się niebezpieczne ze względu na sposób użycia. Dlatego też, jeżeli powołane problemy w zakresie tego pojęcia w praktyce mogą budzić takie przedmioty, jak stłuczona butelka z ostrym kantem i inne przedmioty kłujące, to należy wykluczyć z zaliczenia do tej kategorii przedmiotów niebezpiecznych kij, ciężki garnek, popielniczkę czy wreszcie drewniany stołek”²⁷. Tym niemniej na gruncie tego stanowiska wątpliwe jest, czy Sąd ten prawidłowo zaliczył do grupy przedmiotów podobnie niebezpiecznych jak nóż i broń takie przedmioty jak kastet i łom, o czym jednak mowa będzie za chwilę. Odnośnie szklanych przedmiotów, których konstrukcja nie została uszkodzona w celu ich użycia jako tzw. „tulipana”, to kwestia ta nie jest ujmowana jednolicie – SA w Katowicach

²⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 15 listopada 2000 r., sygn. II AKa 199/00, LEX nr 47753.

²⁶ A. Nowosad, *Bójka i pobicie*, Warszawa 2014, s. 169.

²⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 18 lipca 2002 r., sygn. II AKa 157/02, LEX nr 77484.

stwierdził, że „Szkłana butelka po wódce, w aktualnym stanie prawnym, zgodnie z bieżącą judykaturą, nie stanowi niebezpiecznego przedmiotu w jakim mowa w art. 280 § 2 k.k., czy art. 159 k.k.”²⁸, do czego aprobowano odniósł się A. Zoll²⁹. Inaczej wskazał SA w Lublinie, uzasadniając to tym, że „Oceniając „niebezpieczność” użytego przez oskarżonego przedmiotu w postaci butelki po piwie, uwzględniając jej wielkość i pojemność (0,5 l), wagę, fizyczne właściwości materii, która ją stanowiła (szkło), łatwość jej „przemiany” w „powierzchnię tnącą”, mogącą wywołać niewątpliwie niebezpieczne dla zdrowia a nawet życia człowieka skutki – w zetknięciu z jego ciałem – Sąd Apelacyjny uznał ją za „inny podobnie niebezpieczny przedmiot” w rozumieniu art. 159 k.k.”³⁰. Opowiedzieć należy się za drugim ze stanowisk, albowiem rację ma Sąd Apelacyjny w Lublinie podkreślając właściwości tnące butelki, które ujawniają się w chwili uderzenia o ciało człowieka. Inaczej przecież, niż przy użyciu tępego przedmiotu, szklany przedmiot stanowi o wiele większe zagrożenie, zbliżone właśnie do cech noża, ponieważ w chwili rozbicia się z dużym stopniem prawdopodobieństwa przyjąc można, że szklane odpryski wbijają się w struktury miękkie ciała stanowiąc zagrożenie dla życia człowieka. Co trzeba podkreślić, ustawodawca wymaga aby przedmiot w myśl art. 159 i 280 § 2 k.k. był podobnie niebezpieczny do noża, a nie tak samo niebezpieczny. Pomiędzy tymi określeniami zachodzi duża różnica, ponieważ niewątpliwie wymóg podobieństwa oznacza niższy stopień zagrożenia aniżeli wymóg takiego samego zagrożenia. Rozbicie zaś szklanego przedmiotu na człowieku, co jest istotą szkła, powoduje podobny stopień zagrożenia co nóż.

Jako przedmiot podobnie niebezpieczny przyjęło się również zależnie od sytuacji traktować kastet³¹, przy czym „Nie każdy kastet stanowi niebezpieczny przedmiot i decyduje w takim przypadku, dokonana *in concreto*, ocena jego indywidualnych, obiektywnych właściwości (fizycznych cech), które muszą wskazywać na to, że użycie go w „zwykły” sposób stwarza dla życia bądź zdrowia zaatakowanego podobne niebezpieczeństwo jak użycie noża bądź broni palnej”³². Klasyczny kastet to „broń składająca się z grubych, metalowych pierścieni połączonych ze sobą, nakładana na palce ręki dla wzmocnienia siły uderzenia pięścią”³³. Kastet ma zatem za zadanie wzmocniać siłę ciosu zadawanego pięścią, co powodować może uszkodzenie ciała takiego jak złamanie kości, wstrząs

²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 lutego 2006 r., sygn. II AKa 15/06, LEX nr 191761.

²⁹ A. Zoll, (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom II, s. 402.

³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 22 lipca 1999 r., sygn. II AKa 59/99, LEX nr 38155.

³¹ A. Zoll, (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom II, s. 402, V. Konarska-Wrzesek, (w:) V. Konarska-Wrzesek (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2018, s. 817; T. Oczkowski, (w:) R. Stefański (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2017, s. 1669.

³² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 21 listopada 2008 r., sygn. II AKa 314/08, LEX nr 487572.

³³ B. Dunaj (red.), Słownik współczesnego języka polskiego, Warszawa 1996, s. 367.

mózgu czy rozcięcie powłok skóry. W okolicznościach sprawy użycie kastetu może skutkować powstaniem ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub nawet śmierć pokrzywdzonego. Trudno jest jednak abstrakcyjnie wskazać, ażeby kastet miał cechy podobne do noża, a nie ma ich kompletnie w stosunku do broni palnej. Niewątpliwie podobieństwo kastetu do noża jest mniejsze aniżeli szklanej butelki, w związku z czym opowiedzieć należy się za stanowiskiem, że kastet stanowić będzie przedmiot podobnie niebezpieczny jedynie wówczas, gdy obok normalnych właściwości jego budowa będzie miała takie cechy (szczególnie ostro zakończone krawędzie), które upodabniają go do noża. Skoro „Stopień niebezpieczeństwa danego przedmiotu powinien odpowiadać niebezpieczeństwu właściwemu dla użycia broni palnej lub noża”³⁴, to wydaje się, że użycie kastetu tego poziomu co do zasady jednakowoż nie spełnia, bo inaczej niż nóż, nie ingeruje w wewnętrzne organy ciała i samo przez się nie stanowi tak dużego zagrożenia dla życia ludzkiego. Argumentem dla poparcia tej tezy jest też wskazanie, że „z całą pewnością nie posiada takich właściwości żelazko niepodłączone do źródła energii elektrycznej. Zwykle jego użycie, wyłącznie jako narzędzia do zadawania uderzeń, nigdy nie spowoduje takich obrażeń, jak broń palna czy nóż”³⁵. Różnica w ocenie w judykaturze pomiędzy kastetem a metalowymi urządzeniami życia codziennego (jak żelazko czy garnek), w ocenie autora wynika jedynie z faktu, że kastet stanowi narzędzie typowo ofensywne i jest przedmiotem, który ma wyłączne przeznaczenie dla atakowania i który sprawca używa intencjonalnie, co wymaga tego, żeby sprawca specjalnie wszedł w posiadanie kastetu i miał go ze sobą. W związku z nagannością takiego zachowania, w ocenie autora orzecznictwo wbrew literalnej wykładni przepisu, dokonując takiej jego wykładni, aby podkreślić stopień naganności inkryminowanego zachowania.

Jednoznacznie negatywnie ocenić z kolei należy stanowisko, w myśl którego przedmiotem podobnie niebezpiecznym może być kamień, czego wyraz dał Sąd Apelacyjny w Szczecinie stwierdzając, że „Użyty przez oskarżonego duży, mieszczący się w ręce w taki sposób, że był dostrzeżony przez pokrzywdzoną kamień, który ma takie właściwości fizyczne jak twardość, duży rozmiar, tępe krawędzie stanowi niebezpieczne narzędzie podobne do broni i noża. Cechy i właściwości dużego polnego kamienia jako narzędzia twardego, tępokrawędzi-stego i tępego powodują możliwość spowodowania zagrożenia dla życia lub zdrowia człowieka w stopniu analogicznym i tożsamym jak broń palna czy nóż”³⁶. Stanowisko to, zaakceptowane również w doktrynie³⁷. Co więcej, w ślad

³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 1 sierpnia 2016 r., sygn. II AKa 127/16, LEX nr 2171280.

³⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 1 sierpnia 2013 r., sygn. II AKa 236/13, LEX nr 1422286.

³⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 24 lipca 2014 r., sygn. II AKa 138/14, LEX nr 1504467.

³⁷ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278–363, Warszawa 2016, s. 141; I. Zgoliński, (w:) V. Konarska-Wrzeszek (red.), Kodeks karny, s. 1256.

za tą linią, za przedmiot podobnie niebezpieczny uznano także kostkę brukową³⁸. Ze stanowiskiem takim nie można się zgodzić. Przeciwny pogląd co do uznania skał, cegłówek i ciężkich żołnierskich butów za przedmiot podobnie niebezpieczny wyraził L. Wilk³⁹. Skoro, co nie budzi *de lege lata* wątpliwości, ową cechą niebezpieczności przedmiotu wywodzić należy z naturalnych jego cech i właściwości, to obiektywnie trudno jest przyjąć aby tępokrawędzisty płaski kamień był podobnie niebezpieczny co nóż, bo przecież tylko taki stanowi desygnat wymagany dla przypisania odpowiedzialności znamienia czynu zabronionego. Słusznie argumentuje A. Nowosad, że „Do przyjęcia kwalifikowanego typu przestępstwa nie wystarczy jedynie stwierdzenie, że przedmiot jest np. twardy. Rozszerzenie zakresu pojęć wyjątkowych na niekorzyść oskarżonych jest niesłuszne i może pozostawać w sprzeczności z zasadą *in dubio pro reo*”⁴⁰. Tymczasem, trudno jest sobie wyobrazić by niepoddany obróbce kamień polny miał takie właściwości jeśli chodzi o ostrość co nóż. W tym też przypadku orzecznictwo ponownie wróciło do stanu prawnego obowiązującego na poprzednim gruncie prawnym i ówczesnym rozumieniu przedmiotu niebezpiecznego. Co oczywiste, w razie takiego poddania kamienia polnego obróbce, w wyniku której uzyskał by on właściwości tnące podobne do noża czy siekiry, to stanowiłby on przedmiot podobnie niebezpieczny co nóż.

W całkowitej opozycji do powyższego znaleźć można w orzecznictwie stanowiska dotyczące tego, kiedy przedmiot nie może zostać uznany za niebezpieczny. W ślad za Sądem Okręgowym w Poznaniu stwierdzić należy, że „nóż zupełnie tępy z zaokrąglonym ostrzem”⁴¹ nie jest przedmiotem podobnie niebezpiecznym. W uzasadnieniu swego stanowiska SO słusznie przyjął, że „za niebezpieczny trzeba uznać każdy rodzaj noża zdadnego do spowodowania obrażeń ciała (nóż kuchenny, sprężynowy, sztylet itp.). Trzeba jednak przyznać rację SA w Krakowie, iż musi to być nóż ostry, a nie każdy przedmiot będący nożem (zob. wyrok z dnia 4 listopada 1997 r., sygn. II AKa 227/97, KZS 1998, nr 1)”. Sąd trafnie tutaj nawiązuje co do cechy podobieństwa do noża, która wymagać musi tego, aby przedmiot jakim posługuje się sprawca miał właściwości tnące, przecinające lub mógł wbić się w ciało człowieka, chociażby pod wpływem siły sprawcy z jaką działa na ostrze. Zupełnie zaś tępy nóż, zupełnie jak klasyczny kastet czy polny kamień, takich właściwości nie posiadają.

W związku z właśnie brakiem tych właściwości, jak się wydaje, za przedmiot podobnie niebezpieczny nie została uznana pałka teleskopowa. Sąd Apelacyjny w Katowicach stwierdził, że „Pałka teleskopowa nie posiadała cech „innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu” w rozumieniu przepisu art. 280 § 2 k.k.

³⁸ Zob. wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 18 maja 2017 r., sygn. II K 37/17, LEX nr 2310727; Wyrok Sądu Okręgowego w Lublinie z dnia 21 grudnia 2015 r., sygn. IV K 245/15, LEX nr 2125683.

³⁹ L. Wilk, (w:) M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz. Art. 222–316, Warszawa 2017, s. 669–670.

⁴⁰ A. Nowosad, *Bójka i pobicie*, s. 171.

⁴¹ Postanowienie Sądu okręgowego w Poznaniu z dnia 10 lutego 2014 r., sygn. III K 20/14.

Była to pałka teleskopowa czteromodułowa o długości 65,3 cm, o średnicy u podstawy wynoszącej 2,6 cm, z kocówką w kształcie walca o średnicy 1,8 cm i wysokości 0,5 cm, o wadze wynoszącej 0,427 kg. Nawet założenie, że sposób użycia pałki teleskopowej może być groźny dla zdrowia człowieka, nie jest równoznaczne z przyjęciem, że przedmiot taki wypełnia znamiona określone w art. 280 § 2 k.k.⁴². Powyższe znalazło także poparcie Sądu Apelacyjnego w Krakowie, który stwierdził, że „czym innym są właściwości przedmiotu, a czym innym sposób użycia go. Zacieranie tego w dawniejszym orzecznictwie prowadziło do sytuacji wręcz śmiesznych, obniżających powagę orzekania sądów. Dlatego poprawiono przepis o rozboju kwalifikowanym”⁴³. Na podobnym stanowisku stanął także Sąd Apelacyjny w Lublinie⁴⁴. Dla przybliżenia wskazać należy, że pałka teleskopowa stanowi rodzaj broni obuchowej w postaci rozkładanej pałki służącej do zadawania ciosów, która zbudowana jest z twardego materiału lub wręcz metalu⁴⁵. Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 4 lit. a ustawy o broni i amunicji⁴⁶, pałka teleskopowa niekiedy może stanowić broń białą, ponieważ zgodnie z tym przepisem ilekroć w ustawie jest mowa o broni, należy przez to rozumieć m.in. narzędzia i urządzenia, których używanie może zagrażać życiu lub zdrowiu broń białą w postaci: ostrzy ukrytych w przedmiotach niemających wyglądu broni, kastetów i nunczaków, pałek posiadających zakończenie z ciężkiego i twardego materiału lub zawierających wkładki z takiego materiału, pałek wykonanych z drewna lub innego ciężkiego i twardego materiału, imitujących kij bejsbolowy. O tym czy konkretny egzemplarz stanowić będzie broń decydować będzie zatem jej budowa, w tym przede wszystkim jej zakończenie i wypełnienie. W sposób ogólny trudno jest jednak zakwalifikować czy pałka teleskopowa zawsze będzie stanowić broń, a zagadnienie to jest różnie interpretowane⁴⁷. Pałka teleskopowa stanowi też element uzbrojenia Policji⁴⁸. Na kanwie tego wyroku SA w Katowicach wyrażono pogląd, że „Opieranie się wyłącznie na tej podstawie, z pominięciem sposobu użycia przedmiotu, niejednokrotnie prowadzić może do niezasadnego zawężenia kryminalizacji i jednoczesnego premiowania sprawców używających przedmiotów niosących za sobą ogromny potencjał niebezpieczeństwa. (...) Kierując się wykładnią językową, nie sposób uznać, aby zmiana legislacyjna dążyła do zawężenia zakresu przedmiotowego znamienia. (...) Wykładnia językowa pozwala na stwierdzenie wystąpienia sprzeczności, gdyż uprzednio obowiązują-

⁴² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 5 lutego 2019 r., sygn. II AKa 539/18, Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach, Biuletyn 2019, nr 1, poz. II.8.

⁴³ Omówienie wyroku SA w Katowicach z dnia 5 lutego 2018 r., sygn. II AKa 539/18, Krakowskie Zeszyty Sądowe, rok XXIX, nr 7–8, poz. 101, s. 71.

⁴⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 20 stycznia 2010 r., sygn. II AKa 260/09, LEX nr 577158.

⁴⁵ Zob. więcej P. Sochacki, K. Plombon, Pałka teleskopowa – poradnik dla słuchaczy i nauczycieli policyjnych, Piła 2008, s. 11.

⁴⁶ Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 284.

⁴⁷ Zob. <https://www.militaria.pl/porady/samoobrona/legalnosc-palek-teleskopowych.xml>.

⁴⁸ Zgodnie z § 1 pkt 8 Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 listopada 2014 r. w sprawie uzbrojenia Policji, Dz. U. z 2014 r., poz. 1738.

ce określenie „narzędzie” jawi się jako węższe i wchodzące w obręb desygnatów pojęcia „przedmiot”. W rozumieniu językowym pałka teleskopowa będzie zawierała się w pojęciu pała/pałka i słownikowo kojarzona jest jako gruby drewniany lub gumowy kij służący do bicia lub odbijania czegoś⁴⁹. Argumentu jednak dotyczącego tego, że zmiana brzmienia odpowiednich przepisów względem kodeksu karnego z 1969 r. nie stanowiła o zawężającym rozumieniu desygnatów przedmiotu niebezpiecznego nie może zostać podzielona – skoro bowiem ustawodawca wyraźnie posłużył się znamieniem podobieństwa do noża lub broni palnej, to nie można uznać, że nie miał na celu zawężenia rozumienia tego pojęcia. Tym samym „Intencją dokonania istotnej, w porównaniu z obowiązującą wcześniej regulacją, zmiany przepisu określającego kwalifikowany rozbój, polegającej na dodaniu przysłówka „podobnie”, odnoszącego się do wymienionego po broni palnej i nożu pojęcia „niebezpieczny przedmiot” było dążenie do ograniczenia powstałej w orzecznictwie tendencji do nadmiernego i często niezbyt racjonalnego interpretowania funkcjonującego wcześniej ustawowego zwrotu „niebezpieczne narzędzie”, co doprowadziło do tego, że do kategorii tej zaliczano zarówno przedmioty rzeczywiście niebezpieczne z uwagi na ich właściwości fizyczne (wielkość, masa, kształt itp.) i chemiczne (substancje trujące lub żrące, a także gaz, prąd elektryczny, stężone powietrze, chloroform itp., jak i takie, które cech takich wprawdzie nie posiadały, ale stawały się „niebezpieczne” ze względu na ich najczęściej nietypowy, niezgodny z przeznaczeniem, sposób użycia (posłużenia się nim), który stwarzał możliwość wyrządzenia poważnej szkody w zdrowiu człowieka, co często budziło istotne i uzasadnione wątpliwości”⁵⁰.

Dla podkreślenia niekoherentności poglądów w tym zakresie wskazać należy, że za przedmiot podobnie niebezpieczny uznawany jest jednak kij bejsbolowy⁵¹. Sąd Apelacyjny w Gdańsku stwierdził, że „Przy ocenie, czy narzędzie, którym posługuje się sprawca, jest narzędziem niebezpiecznym, nie jest istotna jego długość lecz specyficzny kształt powodujący, że użycie go może spowodować poważne skutki dla życia i zdrowia człowieka. Innym niebezpiecznym przedmiotem w rozumieniu art. 280 § 2 k.k., jest taki przedmiot, który ze względu na fizyczne właściwości lub sposób użycia może spowodować skutki dla życia i zdrowia ludzkiego takie, jakie może spowodować broń palna lub nóż. Takim niebezpiecznym narzędziem może być kij wykonany na wzór kija bejsbolowego, gdyż można nim spowodować poważne uszkodzenia ciała”⁵². Wobec porówna-

⁴⁹ Ł. Skrybaczewski, Pałka teleskopowa jako „inny podobnie niebezpieczny przedmiot” w rozumieniu art. 280 § 2 k.k., Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury 2020, nr 1, s. 105–106.

⁵⁰ B. Michalski, Przestępstwa rozbójnicze, (w:) R. Zawłocki (red.), System prawa karnego. Tom 9. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze, Warszawa 2013, s. 192–193.

⁵¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2010 r., sygn. II AKa 416/09, OSAW 2010, nr 2, poz. 171; postanowienie SN z dnia 3 stycznia 2019 r., sygn. III KK 191/18.

⁵² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 15 lipca 2010 r., sygn. II AKa 181/10 LEX nr 653729.

nia kija bejsbolowego do pałki teleskopowej niewątpliwym jest, że ze względu na rozmiar kija bejsbolowego jego użycie spowodować może wyższy stopień zagrożenia dla życia i zdrowia człowieka i z dużym prawdopodobieństwem spowodować może cięższe skutki aniżeli użycie pałki o mniejszej średnicy, jednakże argumentacja ta jest tożsamą z wcześniej przywołanymi orzeczeniami dotyczącymi stanu prawnego sprzed 1997 r., kiedy przedmiot musiał być niebezpieczny, a nie podobnie niebezpieczny. Jednocześnie jednak w uzasadnieniu tego poglądu SA wskazał na takie cechy warunkujące uznanie kija bejsbolowego jako przedmiotu podobnie niebezpiecznego, a to „charakterystyczny kształt umożliwiający posłużenie się nim jak maczugą (cienki, poręczny uchwyt, a gruby przeciwny koniec), odpowiedni ciężar, twardy materiał, co ułatwia zadawanie uderzeń i sprawia, że charakteryzują się one większą dynamiką”, co godzi się zauważyć, że odnieść można bez problemu także do pałki teleskopowej.

W kontrze do omawianego zagadnienia przywołać też należy wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach, w którym stwierdził, że „Metalowa rurka o średnicy 0,5 cala i długości 60 cm stanowi „inny podobnie niebezpieczny przedmiot” w rozumieniu art. 280 § 2 k.k. Przyznanie takiego waloru ww. rurce musi tym samym przesądzać o nadaniu go również metalowemu łomowi, który jest nie tylko cięższy ale i dłuższy i pełny. Właściwości statyczne metalowej rurki sprawiają, że jest ona szczególnie przydatna do zadawania uderzeń, z czym wiąże się zazwyczaj niebezpieczeństwo dla życia i zdrowia. Przy uznaniu jakiegoś przedmiotu za narzędzie niebezpieczne kładzie się nacisk na właściwości i cechy narzędzia. Ma to związek z aktualnym ujęciem kwalifikowanej formy rozboju, które mówi o podobnie, do broni palnej lub noża, niebezpiecznym przedmiocie. Akcentuje się charakter przedmiotu, jego naturalne cechy, które sprawiają, że jest on na tyle niebezpieczny, iż jego zwykłe użycie może powodować zagrożenie dla życia ofiary. Przedmiot taki musi charakteryzować się analogicznymi właściwościami i stwarzać zbliżony poziom zagrożenia dla życia człowieka, jak broń palna czy nóż. Metalowa rurka, o podanych wymiarach i konstrukcji, cechy takie posiada”⁵³. Powyżej opisane właściwości w dużej mierze odnieść można też do pałki teleskopowej. Zauważyć jednak trzeba, że Sąd skupił się w powyższym opisie wyraźnie na niebezpiecznych skutkach, które może spowodować użycie metalowej rurki, zaś nie odniósł się do cechy podobieństwa do noża.

Co więcej i co warte podkreślenia, na gruncie tego samego komentarza do kodeksu karnego pod redakcją A. Zolla i W. Wróbla w różnych jego miejscach diametralnie różnie oceniana jest pałka policyjna typu tonfa – otóż A. Zoll w komentarzu do art. 159 k.k. odmawia zakwalifikowania takiego przedmiotu jako innego podobnie niebezpiecznego⁵⁴, podczas gdy P. Kardas i M. Dąbrowska-Kardas w komentarzu do art. 280 k.k. wskazują, że pałka typu tonfa stanowi te-

⁵³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 5 czerwca 2009 r., sygn. II AKa 61/09, LEX nr 577336.

⁵⁴ A. Zoll, (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom II, s. 402.

go rodzaju przedmiot⁵⁵. Na istotne i nie dające się ze sobą pogodzić rozbieżności w orzecznictwie co do kwalifikowania poszczególnych przedmiotów jako przedmiotów podobnie niebezpiecznych na gruncie obecnego kodeksu uwagę zwrócił także M. Gabriel-Węglowski, który wskazuje, że „Utrzymujący się i zdający się przeważać pogląd, że o podobieństwie niebezpieczeństwa przedmiotu innego niż broń palna lub nóż użytego w bójce lub pobiciu nie decyduje sposób jego użycia, lecz obiektywne, immanentne właściwości tego przedmiotu, jest nieakceptowalny. Tak jak nie było żadnego uzasadnionego, racjonalnego powodu dla zmiany w 1997 r. znamion czynu zabronionego z art. 159 k.k., tak zmiana ta – choć taki był zamysł prawodawczy – nie determinuje także znacznego zawężenia zakresu działania owego typu kwalifikowanego udziału w bójce lub pobiciu”⁵⁶. Odnosząc powyższe do poprzednich kodyfikacji karnych wyraźnie widoczne jest, że wraz z kolejnymi kodeksami ustawodawca podwyższał poziom niebezpieczeństwa narzędzia (przedmiotu), którym posługiwał miał się (używać) sprawca, co nie może pozostać bez wpływu na współczesne rozumienie znamion tych czynów zabronionych⁵⁷.

Z powyżej przytoczonych poglądów wysnuć można stwierdzenie, że w orzecznictwie pojęcie przedmiotu podobnie niebezpiecznego jest wykładane w sposób kazuistyczny i budzący co najmniej zdziwienie. Otóż bowiem bezspornie podkreśla się, iż w przeciwieństwie do stanu prawnego sprzed 1997 r., *de lege lata* o zakwalifikowaniu przedmiotu jako podobnie niebezpiecznego decydują jego cechy i właściwości, a nie sposób użycia, a jednocześnie w odniesieniu do takich przedmiotów jak kastet, kamień czy kij bejsbolowy o ich zakwalifikowaniu jako desygnatów przedmiotu podobnie niebezpiecznego decyduje tylko i wyłącznie sposób oraz intensywność ich użycia. Przedmiot o jakim mowa w art. 159 k.k. i art. 280 § 2 k.k. ma być zaś podobnie niebezpieczny do noża lub broni palnej. „Podobny” oznacza: „mający pewne cechy zgodne z cechami innego obiektu; przypominający kogoś, coś z wyglądu, z charakteru itp.; prawie jednakowy; (...) 2. taki, jak wcześniej wymieniony lub pomyślany, tego samego typu, rodzaju”⁵⁸. Przy wykładaniu tego stwierdzenia można się również posłużyć jego synonimami, którymi są: analogiczny, bliski, izomorficzny, paralelny, zbliżony, homologiczny, jednakowy, nieodróżnialny, odpowiedni, pokrewny⁵⁹. Wobec tego nie budzi żadnych wątpliwości, że podobnym przedmiotem będzie pilnik do paznokci, scyzoryk, pistolet na gwoździe czy nożyczki, jako przedmioty ostre, kłujące, a więc posiadające analogiczne cechy jak nóż. Tak samo z uwagi na właściwości za przedmiot podob-

⁵⁵ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom III, s. 140.

⁵⁶ M. Gabriel-Węglowski, O kontrowersjach wykładni pojęcia „przedmiot niebezpieczny”, s. 72–73.

⁵⁷ S. Łagodziński, Udział w bójce lub pobiciu ze skutkiem śmiertelnym, Prokuratura i Prawo 2016, nr 10, s. 66–67.

⁵⁸ B. Dunaj (red.), Słownik współczesnego języka polskiego, s. 778.

⁵⁹ L. Wiśniewska, Słownik wyrazów bliskoznacznych PWN, Warszawa 2006, s. 391.

nie niebezpieczny uznać należy sztachetę lub kij z wystającymi zeń gwoździami. Na gruncie obecnego brzmienia kodeksu karnego i przytoczonej definicji podobieństwa, z uwagi na prymat wykładni językowej w prawie karnym, nie sposób jest uznać trafności stanowiska, podług którego o niebezpieczeństwie decydować będzie stopień zagrożenia z uwagi na sposób użycia przedmiotu. Jest to bowiem cecha, do której nawiązywał kodeks karny z 1969 r. i z 1932 r. Skoro zaś ustawodawca zdecydował się na węższy zakres penalizacji wiążąc cechę niebezpieczeństwa z podobieństwem do noża lub broni palnej to siłą rzeczy również węższej należy pojmować ten przedmiot. Nie sposób jest przyjąć, że względu na postulat racjonalności ustawodawcy oraz zakazu wykładni homonimicznej, że przedmiot podobnie niebezpieczny na gruncie kodeksu z 1997 r. to to samo co przedmiot niebezpieczny na gruncie kodeksu z 1969 r. Na tym tle rację ma M. Dąbrowska-Kardas i P. Kardas, że z brzmienia art. 280 § 2 k.k. mówiącym o „posłużeniu się innym podobnie niebezpiecznym przedmiocie” wynika, że podobieństwo tego przedmiotu ma wynikać z normalnego sposobu jego użycia⁶⁰. Bez znaczenia zatem dla przypisania kwalifikacji prawnej pozostaje zatem okoliczność użycia przedmiotu, który w normalny sposób używany nie ma takich właściwości, lecz może być użyty w sposób niebezpieczny. Wynika to z konstrukcji gramatycznej przepisu art. 280 § 2 k.k., który nie mówi o niebezpiecznym posługiwaniu się przedmiotem, lecz posłużeniu się przedmiotem podobnie niebezpiecznym. Przeto za taki przedmiot nie może zostać deska do krojenia, żelazko czy kamień polny. Okoliczność posłużenia się takimi przedmiotami może znaleźć oczywiście odzwierciedlenie w wymiarze kary za przypisane sprawstwo w typie podstawowym. O podobieństwie przedmiotu niebezpiecznego do noża lub broni palnej można zatem mówić w sytuacji, kiedy przedmiot ten posiada zbliżone analogiczne właściwości fizyczne oraz gdy skutek jego użycia może być zbliżony do użycia noża lub broni palnej. Nie wystarczy stwierdzenie, że w wyniku użycia danego przedmiotu zaistnieć może podobne zagrożenie dla życia człowieka, gdyż skutek taki osiągnąć można chociażby za pomocą odpowiednio użytego wałka do ciasta. Wątpliwości na tym gruncie dotyczą także użycia samochodu jako przedmiotu podobnie niebezpiecznego. Na gruncie art. 210 k.k. z 1969 r. SN stwierdził, że samochód stanowi niebezpieczne narzędzie, wobec posłużenia się nim w taki sposób, by zatrzymać i obezwładnić pokrzywdzonego⁶¹. Pogląd ten powtórzył m.in. M. Kulik⁶². Słusznie przeciw takiemu pogładowi opowiada się P. Wiatrakowski, który podkreśla sprzeczność takiego użycia samochodu z jego celem i brak cechy stałości, którą powinien się charakteryzować

⁶⁰ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom III, s. 136.

⁶¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 1984 r., sygn. I KR 105/84, LEX nr 20015.

⁶² M. Kulik, (w:) M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, LEX 2020, komentarz do art. 280, teza nr 15.

przedmiot podobnie niebezpieczny⁶³. Nade wszystko brak jest w tym przypadku podobieństwa do noża lub broni palnej. W nowszym orzeczeniu Sąd Najwyższy wykluczył użycie samochodu jako przedmiotu podobnie niebezpiecznego na gruncie art. 223 k.k.⁶⁴ Odmienny, niesłuszny pogląd na tą kwestię wyraził później Sąd Apelacyjny w Katowicach⁶⁵. Niewątpliwie samochód stanowi przedmiot, który może być groźny dla życia człowieka, czemu przeciwdziałać mają szczegółowo opisane zasady ruchu drogowego, tym niemniej z samego faktu, że może powodować zagrożenie nie można go uznać za przedmiot podobnie niebezpieczny co nóż lub broń palna ze względu na całkowicie odmienne właściwości i przeznaczenie⁶⁶.

Rodzi się jednak pytanie, czy tak być powinno. Ustawodawca uchwalając nowy kodeks karny w 1997 r. niewątpliwie zamierzał ograniczyć surowsze karanie sprawców wiążąc surowszą ich odpowiedzialność jedynie z posłużeniem się (użyciem) przedmiotów, które są podobnie niebezpieczne co nóż lub broń palna. W praktyce orzeczniczej spotkać można przykłady, w których sądy zdawały się nie przyjąć tej zmiany dążąc do szerszego penalizowania czynów zabronionych na podstawie typu kwalifikowanego, nie rzadko dokonując w tym kierunku rozszerzającej wykładni znamion czynu zabronionego. Zabieg ustawodawcy należy ocenić negatywnie. Brak jest bowiem podstaw do premiowania działania sprawcy, który posługuje się przedmiotem niebezpiecznym, lecz któremu nie można przypisać cechy podobieństwa do noża lub broni palnej. Podobnie zauważa również M. Gabriel-Węglowski twierdząc, że „racjonalny ustawodawca nie po to wprowadza zaostrzoną odpowiedzialność z art. 159 k.k. (analogicznie w art. 280 § 2 k.k. – przyp. Autora), gdyż uznaje za szczególnie karygodne samo w sobie używanie określonych rzeczy, lecz dlatego, że ich użycie potęguje groźbę powstania poważnych obrażeń ciała lub nawet śmierci pokrzywdzonego. To zaś zawsze jest determinowane sposobem użycia, a nie konstrukcją użytego przedmiotu. (...) Nie chodzi przecież o godzenie przez sprawcę w jakiś hipotetyczny zakaz używania określonego typu przedmiotów, narzędzi, lecz o ochronę życia i zdrowia osoby atakowanej, albowiem takie jest *ratio legis* omawianego przepisu”⁶⁷. Z uwagi na zasady prawa karnego i regułę zakazującą wykładni rozszerzającej, praktyka orzecznicza dokonująca takiej wykładni nie może zostać uznana za prawidłową, gdyż nie jest rolą sądu zastępowanie w działaniu ustawodawcy i naprawienie jego błędów. Wobec porównania stanu prawnego na gruncie kodeksu z 1969 r. i obecnie obowiązującego, bardziej racjonalne i spo-

⁶³ P. Wiatrakowski, Znamiona rozboju kwalifikowanego, Prokuratura i Prawo 2007, nr 4, s. 90.

⁶⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2003 r., sygn. V KK 148/02, LEX nr 1143690.

⁶⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12 lutego 2004 r., sygn. II AKa 12/04, LEX nr 142857.

⁶⁶ Zob. więcej A. Dziergawka, Pojazd mechaniczny jako „niebezpieczny przedmiot”, Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej 2017, nr 4, s. 79 i n.

⁶⁷ M. Gabriel-Węglowski, O kontrowersjach wykładni pojęcia „przedmiot niebezpieczny”, s. 73.

tecnie uzasadnione założenie przyświecało kodeksowi wcześniejszemu. W ocenie autora tak samo należy oceniać z punktu widzenia przypisania odpowiedzialności karnej, zachowanie sprawcy posługującego się nożem czy kijem bejsbolowym, pałąk teleskopową czy kastetem. Te ostatnie zaś, na gruncie obecnego stanu prawnego, stanowią przedmiot kontrowersji odnośnie tego czy wchodzi w zakres stosowania art. 159 k.k. i art. 280 § 2 k.k. Niewątpliwe jest zaś to, że ich użycia stwarza duży stopień zagrożenia dla życia i zdrowia człowieka, a także wymaga intencjonalnego działania sprawcy. W związku z tym ustawodawca w art. 159 k.k. i art. 280 § 2 k.k. powinien posłużyć się stwierdzeniem odnoszącym się do „innego przedmiotu niebezpiecznego”, co skutkowało by przyjęciem szerszej penalizacji, ale jednocześnie nie obejmowałoby posłużenia się zwykłym przedmiotem w sposób niebezpieczny. To właściwości tego przedmiotu wynikające z jego naturalnych cech mają uzasadniać przypisanie mu cechy niebezpieczności, a nie ustalony w danych okolicznościach sposób jego użycia, gdyż w takim układzie zakres desygnatów byłby niezmierzony, a ograniczenie to byłoby wszak puste. Z punktu zaś widzenia bezprawności kryminalnej i społecznej szkodliwości czynu, posłużenie się przez sprawcę jakimkolwiek przedmiotem, który posiada obiektywnie niebezpieczne cechy, a nie tylko podobnym do noża lub broni palnej, uzasadniać powinno surowsze traktowanie sprawcy, gdyż jest zachowaniem nagannym i prowadzi do większego zagrożenia dla zdrowia ofiary.

Zakończenie

W ocenie autora zmiana dokonana wraz z wejściem w życie kodeksu karnego z 1997 r. polegająca na zawężeniu surowszego karania na podstawie typu kwalifikowanego w przypadku używania (posługiwania się) przedmiotu niebezpiecznego w bójce i rozboju do przedmiotu podobnie niebezpiecznego co nóż lub broń palna, była niesłuszna. Na tym tle bowiem w orzecznictwie i doktrynie powstają liczne rozbieżności co do tego, czy konkretny przedmiot uznać można za posiadający przymiot podobieństwa w stosunku do noża lub broni palnej czy też nie. Jednakże tak określony zakres przedmiotowy znamion obu tych czynów zabronionych stanowi o bardzo wąskim zakresie penalizacji w stosunku do wcześniejszej regulacji na podstawie kodeksu karnego z 1969 r. i to z tego powodu zmianę tą należy ocenić negatywnie. Jak wskazano bowiem wyżej, ustalenie tego czy przedmiot jakim posłużył się (użył) sprawca stanowi desygnat o jakim mowa w art. 159 k.k. lub art. 280 § 2 k.k. w praktyce orzecniczej różnych sądów, a nawet w doktrynie w ramach tego samego komentarza może wyglądać zgoła odmiennie. Podobieństwo o jakim mowa w tych przepisach musi odnosić się nie tylko do skutków, które przedmiot ten może spowodować podobnie jak nóż lub broń palna, lecz musi także, a w zasadzie przede wszystkim nawiązywać do naturalnych właściwości tego przedmiotu. Dosłownie każdym przedmiotem można przecież spowodować śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu, wobec czego przesłanka ta nie może być wystarczającą dla

stwierdzenia, że przedmiot ten jest podobnie niebezpieczny. Musi on posiadać także takie właściwości, które upodabniają go do noża lub broni palnej. W odniesieniu do noża wskazać można na takie cechy jak ostrość, właściwości tnące, przecinające, wbijające. W odniesieniu zaś do broni palnej będzie to zdolność miotania pocisków. Tymczasem, zarówno poglądy judykatury jak i doktryny, które z jednej strony dostrzegają istotę dokonanej w 1997 r. zmiany, to wyciągają z tego błędne wnioski dostrzegając kwestię podobieństwa częściej w skutkach użycia przedmiotu aniżeli jego właściwościach. Z tego względu znamiona te nie mogą zostać wykładane w sposób rozszerzający poprzez uznawanie za takie przedmioty narzędzi, którym brak cechy podobieństwa, lecz mogą być potencjalnie niebezpieczne. Nie jest rolą wymiaru sprawiedliwości naprawianie błędów ustawodawcy przez rozszerzającą wykładnię znamion czynu zabronionego, nawet w sytuacji, gdy działanie sprawcy uzasadniałoby surowszą reakcję karną, np. kiedy używa on kija bejsbolowego, który w ocenie autora nijak nie może zostać uznany za podobny do noża.

Brak jest jednak racjonalnych podstaw do tego, ażeby uzasadnić stanowisko ustawodawcy co do tak drastycznego ograniczenia kwalifikowanego penalizowania zachowań sprawcy posługujących się przedmiotami niebezpiecznymi. Z tego punktu widzenia zrozumiałe wydają się być zabiegi sądów chcących surowiej traktować sprawców takich przestępstw używających np. kastetów czy pałki teleskopowej. Na gruncie jednak podstawowych zasad wykładni prawa karnego, taki zabieg jest niedopuszczalny. W związku z tym właściwszym znamieniem typu kwalifikowanego skutkującym surowszą odpowiedzialnością w miejsce przedmiotu podobnie niebezpiecznego winno być użycia (posłużenie się) „innego przedmiotu szczególnie niebezpiecznego”. Intencją ustawodawcy powinno być surowsze karanie intencjonalnego działania sprawcy, który dopuszcza się czynu zabronionego będąc do tego przygotowanym i mając przy sobie odpowiednio niebezpieczne narzędzie, które ma zwiększyć jego przewagę wobec pokrzywdzonego. Nijak do tego się ma użycie kamienia. Warunkiem surowszej odpowiedzialności wyrażonej w surowszej kwalifikacji prawnej powinno być przede wszystkim to, że typ podstawowy nie oddaje w pełni kryminalnej bezprawności i społecznej szkodliwości czynu. W ocenie zaś autora stopień kryminalnego bezprawia czynu z użyciem kija bejsbolowego czy metalowej pałki jest na takim samym poziomie co z użyciem noża, mimo że *in abstracto* brak tym przedmiotom jest cechy podobieństwa. Samo zaś wymierzenie sprawcy surowszej kary ale na podstawie typu podstawowego jest niewystarczające, ponieważ chociażby w przypadku rozboju, kwalifikowany typ przestępstwa stanowi zbrodnię, co ma przełożenie na takie instytucje jak wniosek o dobrowolne poddanie się karze (art. 335 § 1 i 2 k.p.k.) czy okres przedawnienia (art. 101 § 1 pkt 2 k.k.).

Piśmiennictwo

1. Andriejew I., Kodeks karny. Krótki komentarz, Warszawa 1986.
2. Bafia J., K. Mioduski, M. Siewierski, Kodeks karny. Komentarz. Tom II. Część szczególna, Warszawa 1987.
3. Dąbrowska-Kardas M., P. Kardas, (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278–363, Warszawa 2016.
4. Dunaj B. (red.), Słownik współczesnego języka polskiego, Warszawa 1996.
5. Dziergawka A., Pojazd mechaniczny jako „niebezpieczny przedmiot”, Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej 2017, nr 4.
6. Gaberle A., „Niebezpieczne narzędzie” jako problem legislacyjny, Państwo i Prawo 1993, nr 1.
7. Gabriel-Węglowski M., O kontrowersjach wykładni pojęcia „przedmiot niebezpieczny” w bójce oraz w pobiciu, Przegląd Sądowy 2015.
8. Konarska-Wrzosek V., (w:) V. Konarska-Wrzosek (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2018.
9. Kulik M., (w:) M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, LEX 2020.
10. Legalność pałek teleskopowych – ekspertyzy i prawo <https://www.militaria.pl/porady/samoobrona/legalnosc-palek-teleskopowych.xml>.
11. Lisowski A., Niebezpieczne narzędzia w prawie karnym. Cz. I, Przegląd Sądowy 1993, nr 10.
12. Łagodziński S., Udział w bójce lub pobiciu ze skutkiem śmiertelnym, Prokuratura i Prawo 2016, nr 10.
13. Makowski W., Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 1933.
14. Marek A., Kodeks karny. Komentarz, LEX 2010.
15. Michalski B., Przestępstwa rozbójnicze, (w:) R. Zawłocki (red.), System prawa karnego. Tom 9. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze, Warszawa 2013.
16. Nowosad A., Bójka i pobicie, Warszawa 2014.
17. Oczkowski T., (w:) R. Stefański (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2017.
18. Skrybaczewski Ł., Pałka teleskopowa jako „inny podobnie niebezpieczny przedmiot” w rozumieniu art. 280 § 2 k.k., Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury 2020, nr 1.
19. Sochacki P., K. Plombon, Pałka teleskopowa – poradnik dla słuchaczy i nauczycieli policyjnych, Piła 2008, s. 11.
20. Wiatrakowski P., Znamiona rozboju kwalifikowanego, Prokuratura i Prawo 2007, nr 4.
21. Wilk L., (w:) M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz. Art. 222–316, Warszawa 2017.
22. Wiśniewska L. (oprac.) Słownik wyrazów bliskoznacznych PWN, Warszawa 2006.
23. Zgoliński I. (w:) V. Konarska-Wrzosek (red.), Kodeks karny.

24. Zoll A., (w:) W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117–211a, Warszawa 2017.

Akty prawne

1. Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 listopada 2014 r. w sprawie uzbrojenia Policji, Dz. U. z 2014 r., poz. 1738.
2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571.
3. Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji, tekst jedn. Dz. U. 2019 r., poz. 284.

Orzecznictwo

1. Omówienie wyroku SA w Katowicach z dnia 5 lutego 2018 r., sygn. II AKa 539/18, Krakowskie Zeszyty Sądowe, rok XXIX, nr 7–8, poz. 101.
2. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2003 r., sygn. V KK 148/02, LEX nr 1143690.
3. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 1967 r., sygn. Rw 524/67, OSNKW 1967, nr 12, poz. 127, LEX nr 114330.
4. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 3 stycznia 2019 r., sygn. III KK 191/18.
5. Postanowienie Sądu okręgowego w Poznaniu z dnia 10 lutego 2014 r., sygn. III K 20/14.
6. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 1963 r., sygn. IV KO 12/63, OSNKW 1963, nr 10, poz. 187, LEX nr 136377.
7. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 15 lipca 2010 r., sygn. II AKa 181/10 LEX nr 653729.
8. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 1 sierpnia 2013 r., sygn. II AKa 236/13, LEX nr 1422286.
9. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12 lutego 2004 r., sygn. II AKa 12/04, LEX nr 142857.
10. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 lutego 2006 r., sygn. II AKa 15/06, LEX nr 191761.
11. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 21 listopada 2008 r., sygn. II AKa 314/08, LEX nr 487572.
12. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 5 czerwca 2009 r., sygn. II AKa 61/09, LEX nr 577336.
13. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 5 lutego 2019 r., sygn. II AKa 539/18, Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach, Biuletyn 2019, nr 1, poz. II.8.
14. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 grudnia 1994 r., sygn. II AKr 195/94, LEX nr 28227.

15. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 18 lipca 2002 r., sygn. II AKa 157/02, LEX nr 77484.
16. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 20 stycznia 2010 r., sygn. II AKa 260/09, LEX nr 577158.
17. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 22 lipca 1999 r., sygn. II AKa 59/99, LEX nr 38155.
18. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 15 listopada 2000 r., sygn. II AKa 199/00, LEX nr 47753.
19. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 24 lipca 2014 r., sygn. II AKa 138/14, LEX nr 1504467.
20. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 1 sierpnia 2016 r., sygn. II AKa 127/16, LEX nr 2171280.
21. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2010 r., sygn. II AKa 416/09, OSAW 2010, nr 2, poz. 171.
22. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 1933 r., sygn. III K 748/33, OSN(K) 1934, nr 1, poz. 9, LEX nr 387559.
23. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 1971 r., sygn. Rw 1199/71, LEX nr 64260.
24. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 1934 r., sygn. II K 650/34, OSN(K) 1935, nr 1, poz. 26, LEX nr 378255.
25. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 października 1976 r., sygn. IV KR 211/76, LEX nr 16978.
26. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1986 r., sygn. I Kr 6/86, LEX nr 63285.
27. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 października 1975 r., sygn. Rw 546/75, LEX nr 64170.
28. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 1984 r., sygn. I KR 105/84, LEX nr 20015.
29. Wyrok Sądu Okręgowego w Gdańsku z dnia 8 sierpnia 2018 r., sygn. XIV K 244/17, LEX nr 2589499.
30. Wyrok Sądu Okręgowego w Lublinie z dnia 21 grudnia 2015 r., sygn. IV K 245/15, LEX nr 2125683.
31. Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 18 maja 2017 r., sygn. II K 37/17, LEX nr 2310727.

Controversial designations of the mark of „another similarly dangerous object” in criminal law. Comments on the background of case law and doctrine views

Abstract

A similarly dangerous object as a knife or gun is a qualifying mark which determine the harsher responsibility of acts such as robbery or participation in a fight, which is essential not only to determine the lower and upper limit of the statutory threat of the act, but also affects the determination in the event of robbery whether this act is an felony or common offence. This, in turn, has important procedural repercussions because it affects the jurisdiction of the court and can constitute an absolute appeal ground. In doctrine and jurisprudence, determining whether a specific object is a subject similarly dangerous as a knife or gun is a subject of controversy, due to a change made with the entry into force of the Penal Code of 1997. In the author's assessment, this change is unjustified, and increasing the requirement of stricter liability is an unauthorized bonus to perpetrators of crimes.

Key words

Similarly dangerous object, baseball bat, expandable baton, tonfa stick, qualified crime.

Wspomnienie o doktorze Wiesławie Pomorskim

18 września 2020 r. w wieku 56 lat opuścił nasze grono dr Wiesław Pomorski.

Ukończył Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Studia Podyplomowe Rachunkowości i Podatków na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego. Tytuł doktora nauk prawnych uzyskał na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego w 2007 r. z zakresu podatku VAT. W latach 1983–1990 pracował w organach administracji publicznej. Od 1990 r. zajmował się doradztwem podatkowym prowadząc Kancelarię Podatkową „POMORSKI”. W latach 2007–2010 był równocześnie adiunktem w Kolegium Nauk Ekonomicznych i Społecznych Politechniki Warszawskiej, wykładając m.in. prawo cywilne, system podatkowy, prawo finansowe oraz ochronę własności intelektualnej. Od 2002 r. był członkiem Towarzystwa Naukowego Płockiego. Autor książki pt. Zryczałtowany zwrot podatku VAT dla rolników w polskim prawie podatkowym, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2011 oraz licznych publikacji z zakresu stosowania prawa podatkowego m.in. w Rzeczypospolitej, Gazecie Prawnej, Prokuraturze i Prawie. Od 2014 r. był członkiem Państwowej Komisji Egzaminacyjnej ds. Doradztwa Podatkowego. W 2018 r. został członkiem Rady Naukowej czasopisma Przedsiębiorstwo i Prawo, wydawanego przez Wyższą Szkołę Przedsiębiorczości im. Księcia Kazimierza Kujawskiego w Inowrocławiu, a także stałym recenzentem artykułów przeznaczonych do publikacji w tym periodyku. Uwiecznił w nim swoje nazwisko artykułem zatytułowanym Ryzyka prawne i podatkowe funkcjonowania przedsiębiorstw (nr 4 z 2018 r., s. 22–46). Specjalizował się w postępowaniach kontrolnych i podatkowych, w tym sądowej kontroli decyzji, podatku dochodowego od osób prawnych oraz podatku od towarów i usług.

Będąc prezesem Zarządu spółek grupy „POMORSKI” dał się poznać, jako wybitny specjalista w tej z natury rzeczy trudnej dziedzinie, z godnym podziwu zaangażowaniem dbał o podwładnych, klientów i współpracowników, których do ostatnich dni swojego życia, nawet w obliczu cierpienia, nie pozostawił bez odpowiedniego wsparcia.

Wspaniały człowiek, dobry mąż i troskliwy ojciec. To On pokazał, czym w istocie jest przyjaźń. Takim Go zapamiętałem.

Wiesiu spoczywaj w spokoju. Przyjaciół

**W procesie oceny ICI Journals Master List 2019 Eksperci wyznaczyli
wartość wskaźnika *Index Copernicus Value* w wysokości
ICV 2019 = 62.11.**

Jest ona widoczna w bazie:

<https://journals.indexcopernicus.com/search/formjml>

oraz w Paszporcie naszego czasopisma:

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49276&=&pl>

Warunki publikacji

Redakcja prosi o nadsyłanie artykułów i innych materiałów przeznaczonych do publikacji (głos, recenzji komentarzy i monografii, sprawozdań z konferencji mających istotny walor praktyczny) wyłącznie w formie elektronicznej w edytorze Word 97, dla następujących ustawień: strona niestandardowa (szerokość 17 cm, wysokość 24 cm), marginesy: górny 2 cm, boczne (lewy i prawy) 2,5 cm i dolny 1,5 cm, czcionka Times New Roman w rozmiarze 11 (dla przypisów dolnych 9) oraz pojedynczy odstęp między wierszami.

Jednocześnie informujemy, że ramy artykułu nie powinny przekraczać 30 stron znormalizowanego tekstu, a pozostałych opracowań – 20 stron.

Na pierwszej stronie należy zamieścić: imię i nazwisko autora (autorów), tytuł pracy, krótkie (kilkudzaniowe) streszczenie ujmujące główne tezy opracowania oraz kluczowe słowa. Tytuł artykułu, streszczenie i kluczowe słowa powinny być powtórzone w języku angielskim.

Na końcu pracy należy podać: adres (adresy) autora (autorów), nr telefonu, adres e-mail, a także informacje o statusie profesjonalnym autora (autorów), z wyszczególnieniem posiadanych tytułów naukowych, nazwy instytucji zatrudniającej oraz zajmowanego stanowiska.

Wszystkie prace przed publikacją są opiniowane przez stałych recenzentów współpracujących z redakcją.

Materiały należy przysyłać na adres e-mail:
wojciechkotowski@wp.pl.

Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania w nadesłanych materiałach zmian tytułów, skrótów, poprawek stylistyczno-językowych oraz innych przeróbek technicznych. Redakcja przyjmuje prace dotychczas niedrukowane.

Lista recenzentów artykułów opublikowanych w 2020 roku:

Andrzej Balandynowicz, Artur Kotowski, Bolesław Kurzępa, Andrzej Ważny, Damian Wąsik.

